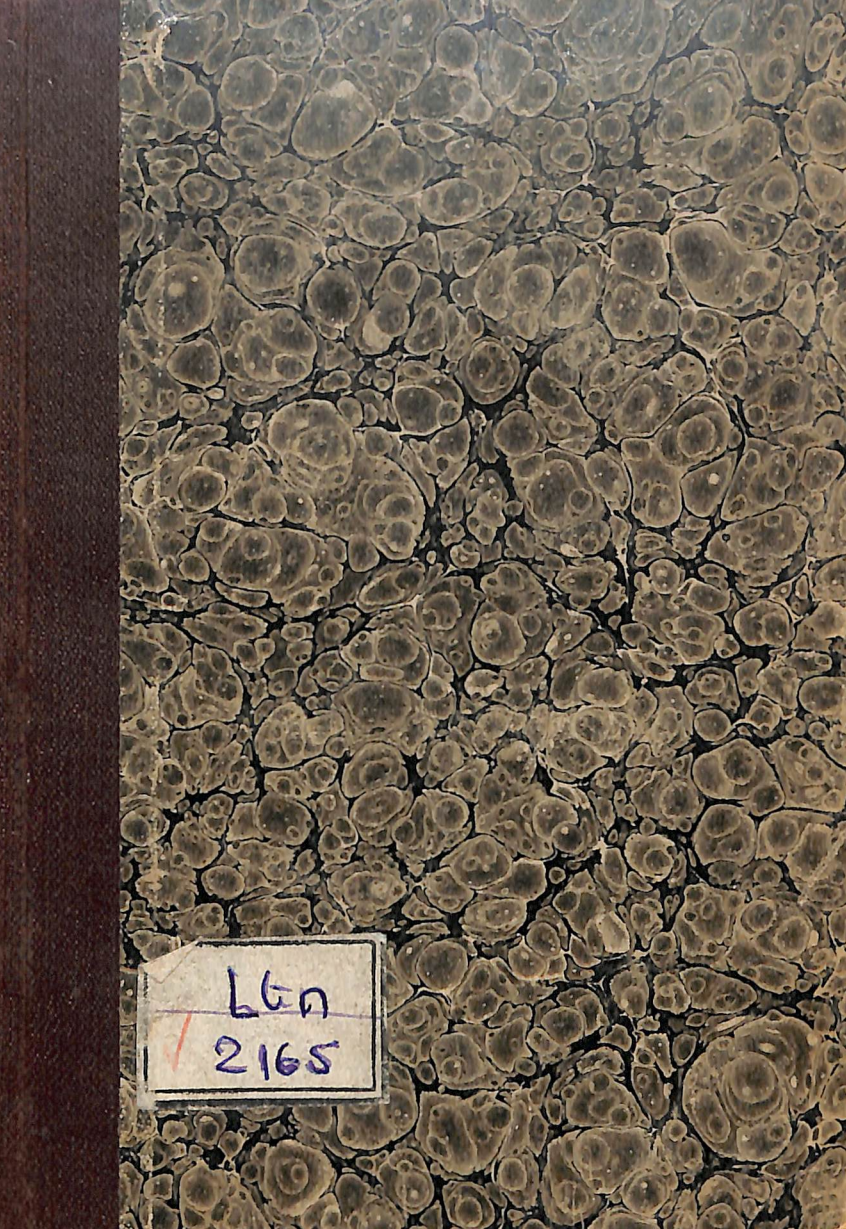

66n
2165

1999

43928-4.1.

ՄԱՐԻԵԱ ԹԷ ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ

ՆԳԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՐԻԵԱ ԹԷ ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ

1889

ՍԻՐԱՎԷՊ

ՄԱՐԻԵԱ ԹԷ ԶԱՅԿԱՆՈՒՇ

ԳՐԵՑ

ՏՕԻԹԷՐ Կ. Յ. ՓԱՇԱԵԱՆ

Թաղապետության բժիշկ ի Բալու և ճախկին
Օգն-բժիշկ Գեղամանյան Հիւանդանոցի :

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اول شد

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ — ՍԱՀԱԿ ՆԻԿՈԴՈՍԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ս. ԱՐՏԻԹԻ

(Ֆինանսների և արտադրության նախարարության)

(1889)

28008-629-

2165-60

2/8

2470

ԵՐԿՐԱՆԻ ԽՕՍԻՔԻ ԻՔՐ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այն վեպը՝ իբր նախափորձ հրատարակուած մի
հանի մանրավեպերէ յետոյ՝ ի լոյս կրնծայեմ, յու-
սալով որ յարգոյ ընթերցողաց կողմէ՝ որպէս մի հայ
հեղինակութիւն, արժան եղած ընդունելութիւնն կը
գտնէ:

Այս վեպ, ինչպէս նաեւ Հայրենիքի եւ Տիֆլիսու
Նոր-Դարի մէջ հրատարակուած մանրավեպերս ինձ
ի յուշ կ'ածեն իմ երիցս երանեալ ուսանողութեանս
անցեալ յիշատակներն, որովհետեւ ասոնք զրաժ եմ
իմ ուսանողական պարագոյ ժամերուս մէջ:

Մաքէէս ըէ՞ Հայկա՜շու Հայրենիք շաբաթաբերքի
մէջ իբր բերքօն հրատարակուելէ վերջ՝ առանձինն
մի հատոր կազմելով գայն կը նուիրեմ իմ ազնիւ
բարեկամ Յարութիւն ԷՃ. Համբարգաբերանի ի յիշա-
տակ մեր ուսանողական անմոռանալի կենաց...

ԲՈՒ Կ. Յ. ՓԱՇԱԵԱՆ

ՄԱՐԻԱ ԹԷ՝ ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ

ԺԱՄԱՆԱԳԱԿԻՑ ԻՐԱԿԱՆ ԴԵՊՔ ՄԸ

Ի ՌՈՒՄԻԱ

ՄԱՍՆ Ա.

Բայն էլի յեր տեր և հոգի էն յայնայն,
Այս աստի է տերս րոն է օրհնալէն
Այստի է տեր և տերսի է լալ տայն.
ՇԻՆԼԵՐ

ՆԱԽԱԲԱՆ

ԳԻՇԵՐ ՄԸ ԱՆՏԱՌԻՆ ՄԷՋ

1884 Մայիս ամսոյ մէջ էինք:

Գիշեր էր, աստեղազարդ երկնքի
վրայ լուսինը թեթեւ ամպերու տա-
կէն՝ նուաղեալ կոյսի մը նման՝ տակաւ առ տա-
կաւ կը բարձրանայր, յաւերժական թուող վե-
հապանձ և գեղեցկատեսիլ լեռներու ու բլուրնե-

րու գաղաթներն և բարձրաբերձ ծառերու կատարներն անոր հմայիչ լոյսով կ'արծաթէին, մեղմ և անուշ քամին անտառաց խորերէն կը սուլէր և կ'երթայր անհունութեան մէջ թաղուիլ։ Գիշերուան խորհրդաւոր լուծիւնը՝ մերթ ընդ մերթ շարժուն տերեւոց քաղցրիկ սօսիւնէն միայն կը խանդարուէր, և այս սօսիւն աւելի խորհրդաւոր կ'ընէր գիշերը, որպէս մի գորովագութ մօր օրօրն իւր մանկան օրօրօցին մօտ... «Քնէ, քնէ, իմ անուշիկ դու մանկիկ»։ և բնութիւնն արդէն հանդարտ կը քնէր։

Պարունը բնութեան զարթնումն է, և այս զարթնում բուսական ու կենդանական աշխարհը կը շարժէ ու կ'ոգեւորէ, և այս շարժում գերեզմանին բացուիլն է դրախտին մէջ, մեռեալին տարտարոսէն յեղեմ ելնելն է։ Դաշտ ու ձոր, բլուր ու պուրակ կը դալարին առ հասարակ, և գոգցես մի խորհրդաւոր ձեռք այս անձառ զարթնումին վրայ հիացած՝ բիւրերանգ ծաղիկներ կը սրտի ու ամենուրեք։ Ծառ ծառաստան, այգի անդատան կանաչով կը ծածկեն իրենց մերկ ոստերն։ սոխակին դայլայլիկը, արտուտին գեղգեղը, ծիծեռնակի ճլուլլալը իրար խառնած կը բարձրանան այերի մէջ և կը միանան զուարթնոց օրհներգին որ Արարիչը կը փառաբանեն։

Բնութեան արարածներու գերազույնը, աստուածատիպ էակը մարդն՝ որ առանձնաշնորհեալ է և ունի այնքան թանկագին յատկութիւններ,

որպէս բանականութիւն, հոգեկան և իմացական ամենաբարձր կարողութիւն, անշուշտ միւս արարածներէ աւելի լաւ կ'ըմբռնէ բնութեան այս կենսաբուրգ եղանակի օգուտներն և ամենեւին չը յապաղիր մասնակից լինելէ այս ընդհանուր խրախճանին։ Վերջապէս քանի որ բնութեան մէկ մասն է նա, բնութեան ազդեցութենէ գերծ չի կրնար ըլլալ և պիտի կրէ այն փոփոխութիւնը որ բնութեան ծոցի մէջ տեղի կ'ունենայ...

Արդէն ձմրան երեք տաղտկալի ամիսներն՝ յորս մարդիկ տանց կամ աշխատանոցներու մէջ փակուած վառարանների առջեւ կըրուն (եթէ կայ), տաղտուկը և ցուրտն իրենց հոգին թափանցելով մինչեւ վհատանքի հասուցած էր զայնս, վիճակ մ'որ եթէ երկարատեւ լինէր, որպէս բանտարկեալ, շատ անգամ վհատանքէն անդին, յուսահատութենէն անդին, շատ անդին և յաճախ ի գերեզման կը հասցնէր, սոսկալի հոգեվարք մ'է որ մարդ ականատես կըլլայ իւր կենաց գանդաղ քայքայումին,

Տունը մինչեւ իսկ ոսկեհուռ կահերով զարդարուն և ամեն արհեստական վայելքով առատօրէն լիքն ըլլայ, մարդ գարձեալ այս եղանակին մէջ տունը կը թողու և կը փութայ դուրս ելլել, մի վարդ աւելի կը հրասուրէ գինքն քան տան բոլոր գոհարները։ Մերեր որք իրենց կեանքի ձմեռին հետ հազիւ անցուցին ձմեռը, թեւակոտոր և ուժաթափ, շատ շատ դրան առաջքը

կամ պարտէզին մի բացօդեայ տեղը գնալով արեւին կուտան իրենք զիրենք, և դողցես կեանք կը մուրան անկէ, կեանք՝ որուն վախճանը վաղահաս է աւա՛ղ:

Գարունը արեւէն կ'ախորժի, սոխակը վարդէն, պտտանին կոյսէն և այս ամենը փոխադարձաբար կ'ախորժին իրարմէ պիտի ըսեմ, զի իրարու լրացուցիչ են. միայն բացակայութիւնը միւսները կը թերէ և բնութեան մէջ տիրող ներդաշնակութիւնը կը խանգարէ: Ուրեմն երբոր գարուն և արեւ, սոխակն ու վարդ կը միանան, երիտասարդ ու երիտասարդուհիք ալ չեն յապաղիր իրենց լրացուցիչ դերը կատարելէ. ահա այն ատեն կ'սկսի բանաստեղծական գարունը, այլ տակաւին թերի պիտի ըլլար այն եթէ «էբը պակսէր. սիրելու համար ասուոյն ամենայարմար եղանակն այս է. սիրտերն ամենէն աւելի այդ եղանակի մէջ կը յափշտակուին իրարմէ, զի ինչպէս որ բնութիւնը իւր հոտած վերարկուն թողով՝ նոր և փառաւորագոյնը կ'զգենու, նոյն և նման չէ՞ որ մարդն ալ հպատակ բնութեան օրէնքին՝ կարծես մորթ կը փոխէ և թարմ ու փայլուն կ'երեւայ, սրտեր կը բացուին բուրբուր համար սէ՛ր, սրպէս ծաղկունք բոյր: Ժպտտ մը, անուշ ակնարկ մը, հրեշտակաց յատուկ մի շարժում շատ անգամ հրդեհներ կ'արծարծեն այս կամ այն սրտերու մէջ...:

Ռուսաստանի մէջ ուր գարունը ամէն ուրիշ երկիրներէ քիչ մ'աւելի ժլատ է, երբոր կը հաս-

նի, մարդիկ շուտով կ'ողջունեն զայն և կ'աճապարեն օգտիլ անկէ. ա՛լ պոռառնէր և հասարակաց պարտէզներ ամենէն աւելի սիրային ժամադրութեանց տեղեր են պարզապէս, տալու և առնելու սիրտ ունեցողը հոն կը վազեն. այն ծառերը որք կը զարդարեն այդ վայրերը. եթէ լեզու ունենային ի՞նչ բանաստեղծական սիրաբանութիւններ և ինչ համբուրելի պաշտումներու պատմութիւններ պիտի ընծայէին մեզ...:

Ամեն անոնք որ Ռուսոյ աշխարհագրութիւնը կարդացած են, գիտեն թէ ուր կը գտնուի «Ղազան» քաղաքը, մենք նորա նկարագրութիւնը մշտադիր ենք չընել այս տեղ. «Ղազան»ի վրայ (ուր մեր պատմելիքը տեղի ունեցաւ) ընթերցողք պիտի կրնան արդէն իմանալ ինչ որ հարկաւոր է մեր վէպի մասին:

1884 մայիս ամսոյ մէջ օր մ'էր, ըսինք, «Ղազան»ի բնակիչք գարունը վայելելու համար երամովին կը դիմէին դէպ ի պոռառնէր և պարտէզները. այդ գեղեցիկ օրուան վերջալցած տակաւ աստակաւ կը մարէր և կ'ոսկիէր ամեն ինչ, երեկոյեան ժամը եօթն էր: Հոս կերութում, հոն խաղ ու խնդում, անդին զինուորական նուազածուաց խումբը մեղամաղձիկ կը նուագէր ռուսական մի ազգային երգ որոյ ձայնէն թեւ ի թեւ ընթացող երիտասարդք և երիտասարդուհիք պահ ընդ պահ յափշտակուած կը մոռնային զինքեան: Թող ամբողջը լամէ ու խնդայ, մենք սա սուրակէն ան-

կիւնը անցնող գլուխներուն վրայ դարձնենք մեր ուշը. դոքա երկու սիրահարներ են, երիտասարդը բարձրահասակ, սիւսմամբ, մաքուր հադուած, ամեն ուսանողներու պէս իւր երկայն վերարկուն վրան ածած, խոշոր արուեստագէտի գլխարկ մը գլխուն վերեւ, որոյ վրայ կարծես կրուիի երկու հարուածներ էին տրուած, բարձր ու լայն ճակատ մը և հայկական քիթ մը, վարդապոյն չրթներ, դունչն սիրուն ու ձուածեւ, մարդարտի պէս ակռաներ որոնք յաճախ կարելի էր նշմարել իւր դիմաց վրայ արագ արագ փայլող ժպիտներուն պատճառաւ. աչերը չգիտեմ ինչպիսի կրակ մը ունէին իրենց մէջը ուր թափանցող ակնարկը կը յաղթուէր խկոյն. և այդ սիրաբորբոք աչեր կը հովանաւորուէին մատ մատ սեւ յօնքերու և բիրերու ներքեւ: Երիտասարդուհին հրեշտակ մ'էր կարծես, որոյ թեւեր միայն կը պակսէին, և գուցէ ունէր. սակայն նորա ոսկի խոպոպներ խիստ երկայն և ցիրուցան թիկունքէն վար ձգուած լինելով չէր նշմարուէր. շնորհալի էր իւր քալուածքը և ինքն ալ բարձրահասակ լինելով գիցուհիի մը տպաւորութիւն կ'ընէր տեսնողին վրայ. ամենաքնքոյշ կերպով երիտասարդին թեւին էր յենած. եղանակին նորաձեւութեան համեմատ ճաշակաւոր կերպիւ հադուած, եթէ առջեւէն նայելու ըլլայի քեզ կը ներկայանար անանկ փողփողուն դէմք մը, որ կը շլանայիր: Արեւի կտոր մը, լոյսի զանգուած մ'էր կարծես,

երկու ծաւի աչերը ամենէն առաջ կը դիւթէին զգիտողը: Օրիորդն «ոռն» էր, այլ չունէր ոռնսի քիթ, հապա «Փրաքսիդէլ»ի արձաններուն քիթերուն պէս շիտակ, պզտիկ, կոկիկ, համաչափ, որուն տակ կը բացուէր պզտիկ բերան մը որ համբուրել միայն գիտէր, ակռաները չը գիտեմ ինչ ունէին որ կ'գերազանցէին երիտասարդինները, երեսներն ալ սպիտակ էին և սակայն անանկ մեղմանոյշ կարմրութիւն մը կը ցուցնէին որ կարծես մէկը սեղմած ու նոր թողած էր: Աւելի կը ճռուողէր քան կը խօսէր, միշտ պատրաստ էր խնդալու, անպատում բերկրութիւն մը կը կարդացուէր իւր դիմաց վրայ, որ սրտին հայելին է կըսեն... բանաստեղծք:

Այս երկու սիրաբըշիւ էակները բոլորովին իրարմով յափշտակուած անտարբեր էին թէ՛ նրա ազատութեան և թէ՛ խառն ի խառն հասարակութեան ամեն կերպ աղմուկին: Օրը երթալով կը տարաժամէր և այլ եւս վերջալոյսը վերը կը լուսաւորէր և վարը կը մթադնէր տակաւ, աղօտ կէս մութ մը տիրել սկսած էր արդէն: Ամեն ինչ գիշերին հասնիլը կը ցուցնէր:

Երկու սիրահարները ջանացին որքան հնար է, պարտիզին մի ամայի անկիւնը թաղուիլ, անանկ տեղ մ'ուր մահկանացուաց ակնարկներ թափանցել անկարելի լինի և հոն սիրահարաց ակնարկներ միայն կարենան թափանցել: Գտան մէկ բոլորակի տեղ՝ թուփերով չըջապատուած՝ ուր մեծ

ծառեր իրենց սաղարթախիտ ոստերով տանիք մը
կը կապէին այս սիրահարներու բոյնին, անանկ
որ լուսինն ալ շատ անգամ չէր կարող նայիլ
հոն. նստան խոտերուն վրայ աւելի իրարու
գիրկ քան քով քովի: Ահա, այդ ժամանակ թու-
փերու դուրսէն՝ եթէ մէկը առանց դանձոյ տես-
նելու ուշ դէնէր՝ պիտի լսէր յետագայ խօսակցու-
թիւնը որ տեղի կ'ունենար մերթ Եւրթ մերթ հըն-
չիւն համբոյրով մը և երկայն հառաչով մը ընդ-
միջուկով:

— Գարունը միջնորդ մ'եղաւ մեր սիրոյն,
ձայնեց կոյսը, գրիչ մ'երբեմն կուլ կուտայ այն
հառաչներ որ սրտի մէջ ծնունդ կ'առնուն, այժմ
ինչ որ կ'զգամ, ինչ որ կը վայելեմ աւելի ա-
զատ կը վայելեմ... Ի մի բան սիրտս աւելի ա-
զատ կը բանամ քեզ որու ամեն մէկ ծալքին վը-
րայ հոգեչունչ տառերով պիտի կարդաս այն սէ-
րը որ դէպ ի քեզ ունիմ: Իմ այս սիրտս որ քու
ձեռացդ մէջն է, քեզ համար միայն բաբախեց և
միայն քեզ համար պիտի բաբախէ յար ընդմիշտ.
Կարծես բնութիւնը մեր ձեռքէն բռնած դէպի
անհունութիւն կ'առաջնորդէ զմեզ. և ի՞նչ միթէ
սիրելն անմահանալ չէ. «Ինչ որ յագուրդ չգըտ-
նար, նա յաւիտենական է» և միթէ սէրը յագուրդ
կրնայ գտնալ. նա յաւիտենական է, անմահ է...
տե՛ս լուսինն՝ ծառերու տերեւախիտ ոստերու մէ-
ջէն իւր պայծառ դէմքը մեզ ցուցնելով կը ժպտի...
սէ՛ր կը ցոլէ, անուշ հովիկն ալ զմեզ շոյելով մեր

տկանջներուն սէ՛ր կը փախայ... ո՛հ համայն բը-
նութիւն սէ՛ր է, և ո՛վ պիտի համարձակի ջնջել
մեր սէրը. բնութեան դէմ ապստամբի՛լ, դա՛ մարդ-
էակի գործ չէ: Բաբէ՛... ոչ միայն ծնողական
բռնութիւնը այլ և ցուրտ գերեզմանն իսկ չէ կա-
րող անհետացնել մեր սէրն. ինչ որ յաւիտենա-
կան է նա չ'ոչնչանար, կապրի նա միշտ, ուր որ
ալ լինի, գերեզմանին եզրը և անկից ալ անդին:
Տղէտ գլուխներ ի զուր կը ջանան ջնջել սէ՛րը,
սէ՛րը որ աստուած մ'է նաեւ...:

— Անցան այն հին ժամանակներ ուր մարդիկ
չէին կարող ըմբռնել բնութեան արդար ձայնը՝
թէ «ատելը միշտ վատ բան մ'է և սիրելը միշտ
բարի»... մարդն՝ ի լրումն բանականութեան ա-
ւելի լաւ կը խորհի ու կը տրամաբանէ քան զա-
նասունն... այլ այսու հանդերձ ցաւելով կըսեմ
թէ՝ աշխարհիս վրայ մարդիկ կան որ անասունե-
րէ օրինակ առնելու ցաւալի հարկին մէջ կը
գտնուին... և այս ալ բնութեան մէջ տիրող
ներդաշնակութեան կը պատկանի, զի բնութեան
մէջ ամեն ինչ իւր հակապատկելի՛ն ունի... սիրել
ու ատել. ձմեռ ու ամառ, գիշեր ու ցորեկ, գե-
ղեցիկ ու տգեղ, սուտ և ճշմարիտ, միշտ իրարու
կը յաջորդեն. ուրեմն պիտի գտնուին բնութեան
մէջ ատողներ եւս, սակայն ճշմարիտ սէ՛րը արտա-
քին բռնութեանց դէմ ամուր բերդ մ'է... ջնջել
սէ՛րը՝ կեանքը սպաննել է... Պատմէ ուրեմն, ո՛վ
սրտիս հատորը, ի՞նչ ճոր աղէտ է որ կաւեաւես

ինձ... և նախապէս գիտցիր թէ ի՛նչ որ ալ լինի՝ այդ չէ կարող մարել իմ սրտի այն կրակն որ գերեզմանի պաղծոցին մէջ խկ պիտի շարունակէ վառ մնալ, վատահ եղիր իմ սիրոյս վրայ՝ դու իմ էութիւնս ես, դու ես որ մօրմէս վերջը կեանք տուիր ինձ, կամ աւելի լաւ է ըսել դու ինձ ցուցուցիր կենաց երջանիկ ու հարթ ճանապարհը:

— Ինչ որ կը խօսիս իմ սրտէս կը խօսիս, և է՞ր այդպէս չը խօսիս քանի որ իմ սիրտս ալ քուկըդ է: Պիտի խմանաս թէ որչափ իրաւունք ունիմ այդպէս խօսելու:

— Խնդրեմ, օրիորդ, պատմէ ինչ որ նամակաւ չէիր կրցած հաղորդել, մտատանջութեան մէջ եմ, գիտէ՞ք թէ որչափ անհամբեր եմ խմանալ ինչ որ մեր կենաց-սիրոյ կը վերաբերի:

— Այո՛, խօսինք մեր կենաց, մեր ապագայի վրայ: Երբ գիրդ առի, մեծ ուրախութեամբ տեղեկացայ ժամագրութեան դեղեցիկ խորհրդիդ և չկրցի ուրախութիւնս ծածկել... Կատեա — սպասուհին — որ դրան առջեւ կ'սպասէր, իմ այս ուրախութիւնն նշմարեց, ստիպուեցայ իրեն ալ հաղորդել ուրախութեանս պատճառը, պատմեցի թէ այս գիշեր քեզ հետ ժամագիր եմ և քեզ հետ չրջագայութեան խկ պիտի ելլեմ: Գիտես արդէն թէ որչափ հաւատարիմ և գործօնեայ աղջիկ մ'է, իմ որոշումս ձեզ հաղորդեց և խեղճը արդէն պատին տակ կ'սպասէ, չուզեր մեր երջանիկ ժամերն իւր ներկայութեամբ վրդովել...:

— Ծնողքդ արդե՞օք կասկած մ'ունեցան այս չրջագայութեանդ վրայ:

— Երբէք... հայրս իւր ամենօրեայ այցելուներուն հետ ըմպելեաց սեղանին շուրջը բոլորած «բադոսի» կ'երկրպագէ, մայրս ալ Կատեայի հետ ժուռ գալու թոյլատրեց ինձ:

— Շատ լաւ, խնդրեմ շուտով պատմէ ինչ որ քեզ պատահած է, եթէ Վլատիմիր նոր վատութիւն մ'ալ փորձեց, շուտով վայն տապալել խորհինք...:

— Անցեալ օր, հայրս ու մայրս նախ խրատներով և շողքօրթութիւններով զիս համոզել ջանացին ամուսնանալ Վլատիմիրի հետ. ընդդիմացայ, առարկեցի թէ դեռ տարիքս փոքր է և թէ վարժարանը նոր ձգած՝ ուրիշ ծանր բեռի մը տակ եւս այսչափ շուտ չեմ ուզեր մտնալ, թէ 3-4 տարի եւս սպասել հարկ է ինձ: Յամառեցան և սկսան սպառնալիքներ տեղալ իմ գլխուն: Այլ համբերութիւնս հասաւ, հաստատամտօրէն ըսի թէ՝ չեմ ուզեր այդ Վլատիմիր կոչուած սրիկային հետ ամուսնանալ, ամուսինս ի՛նձ պէտք է սիրելի ըլլալ և ոչ թէ ձեզ...: Վերջապէս ի՛նչ որ դպրոցին մէջ ուսած էի, ամենն ալ դուրս թափելով ջանացի համոզել ծնողքս՝ ամուսնութեան մէջ «սիրոյ» պէտքն ու կարեւորութիւնը բացատրելով, և ինչպէս ըսի, փոխան այդ անտաշ գլուխները համոզելու՝ աւելի սաստկացաւ իրենց բարկութիւնը: — Ուրեմն ուրիշ մը կը սի-

րես, ըսաւ մայրս— Մօրս այս հարցման վրայ պահ մը չփոթեցայ. ի՞նչ պատասխանէի, խոհեմութիւն համարեցի ստել, կենացս մէջ առաջին անգամն լինելով կը ստէի. — Ո՛հ ոք կը սիրեմ, ըսի, հոգիս և մարմինս հանգստանալու պէտք ունին, վարժարանի երես տեսած չէք որ հասկնաք ըսած ճշմարտութիւններս. թսղ մէկ երկու տարի վերջը ըլլայ :

— Մեր ջերմ փափաքն է, մէջ մտաւ հայրս, գլխիդ երջանիկ տեսնել մեր ծերութեան վերջին օրերուն մէջ, բարեկերթ անձի մը հետ ամուսնացեալ, և այդ անձն ալ Վլատիմիր սպան է, դուք իրաւունք ունիք մի քանի տարի հանգըստանալու. բայց արգելք չէ նշանատուութիւնը կատարելու, պէտք է ապահովել զինքը թէ դուք անոր ապագայ ամուսինը պիտի լինիք, որովհետեւ գլխիդ շատ կը սիրէ... — Նոր խոնդոտ մ'ալ ելաւ, ի՞նչ պատասխանէի, կրկին գիմադրութիւն և գարձեալ մի և նոյն խօսքերն ըրի, բարկացաւ հայրս իմ խօսքերուս վրայ և դպրոց դացիր կրթութունը համար թէ լիքտուելու, միայն ծնողացդ դէմ ապստամբիլ սովորեր ես. անկիրթ չո՛ւն, մեղի խրատ տալ ելեր ես, ըսաւ և դուրս ելաւ :

Ամեն բան խօսած էի, այլ եւս ինձ կը մնար բել և լուել... մտածեցի թէ այլ եւս ո՛ր և է պատասխան չտամ և քու խորհրդոցդ սպասեմ, արդ ի՞նչ պէտք է ընել, Վլատիմիր յաջողած է ծնողքս համոզել կամ հրապուրել իւր փայլուն սը-

ծնողքս համոզել կամ հրապուրել իւր փայլուն սըրով ու զիս կնութեան խնդրած է. միթէ իրաւունք չունէի՞ ահսնել մեր ապագային սեաւ ամպերով մթագնիւն...

— Ամեն բան իւր կարգին է, ըսաւ Վահան լըրջօրէն. ծնողքդ գլխիդ կուգին ամուսնացնել այնպիսի անձի մը հետ որ իրենց հաճելի է, նոքա չեն մտածեր թէ դուն պիտի հաւանին թէ ոչ, ամուսնութեան մէջ ընտրութեան ազատութիւնը միայն արական սեռին է յատկացուած. ժժ. դարը կը զլանայ մեր մէջ այս իրաւունքը գեղեցիկ սեռին. օրիորդք պարտին իրենց ծնողաց ընտրութեամբ դո՛ւ լինել, ծնողաց փոյթը չէ թէ ապագան լաւ կամ վատ լինի, բաւ է որ իրենց հաճելի երեւցածն լինի. դարուս մէջ տիրող ընտանեկան խել մը դժուարութեանց միակ պատճառն ալ այն է. հագուազկաւ է գրեթէ գտնել հաւատարիմ ամուսինք, ի՞նչ անպատուութիւններ չեն գործուիր ամուսնութեան վարագործին տակ. Պօքաչիօ մը պէտք է որ այդ վարագոյրը պատճէ եւ ինչ որ մութի մէջ կը գործուի ցոյց տայ ժողովրդեան...

— Բայց ի՞նչ օրէնք պիտի արդարացնէ զիրենք. միթէ կինն ալ մարդ չէ, միթէ կինն հոգի չունի միթէ կինն ալ օժտուած չէ՞ ոյն յատկութիւններով ինչ որ մարդկային սեռի յատկացեալ է... ինչո՞ւ կը զլանան...

— Պատճառը կուգե՞ս իմանալ :

— Այո՛ ,

— Ըստ իս՝ մասամբ իւրեք արդարացի է իրենց այդ ընթացք , զի տգէտ են . . .

— Բայց տգիտութիւնը իրենց իրաւունք չի տար այդպէս վարուելու իգական սեռի հետ :

— Կը սխալիք , կատարեալ իրաւունք կստանան , զի օրէնքով է որ այդ կը գործեն , սովորութիւն մ'որ քանի կը հիննայ այնքան օրէնքի գորութիւն կ'ստանայ . սովորութիւններու տուած օրէնքը տգիտութեան վարագոյրին տակն է , երբ լուսաւորութիւնը կը վերցնէ այդ վարագոյր , ազատութիւնը դուրս կու գայ :

— Ի՞նչ , միթէ ժ.Թ. դարը լուսաւորութեան դար չէ՞ :

— Կը կարծես թէ ժ.Թ. դարու վերջին քառորդ մէջ այդ լուսաւորութիւնն ամեն տեղ տիրած ըլլայ , ո՛չ , կը սխալիս , մանաւանդ մեր երկրի համար այդպիսի մի բան երեւակայելն տւայտութիւն է . Ռուսիան տակաւին իւր մեռելահար թմրութենէն սթափած չէ , փոխանակ լուսաւորութեան օրէնց'որ յառաջադիմելու՝ կը յետադիմէ : Ժ.Թ. դարը աշխարհիս չորս ծայրերէն հասարակական , բարձրագոյն , բայց Ռուսիա ի՞նչ կընէ այս արդար ծայրին առջև , ոչ ի՛նչ . անտարբեր իւր ականջներն կը խփէ , որպէս զի չլսէ այդ ծայրն , ժ.Թ. դարու լոյսը նորա խաւարասէր աչերն կը չլացնեն ու կը ջլատեն . ամբողջ Ռուսիա սեռաւ խաւարի և տգի-

տութեան վերարկունով ծածկուած է . գու այդ անարկու խաւարին մէջ լոյս կորոնես , արդարութիւն և իրաւունք կը փնտռես . . .

— Բայց ի՞նչպէս կարելի է որ այդ հսկայ աշխարհին քաղաքակրթութեան սուտ դիմակով աշխարհի ներկայանայ :

— Այլպէս ըլլալուն պէտք է հաւատաք , ազատն Ամերիկայ և Եւրոպոյ մի քանի կառավարութիւններ միայն անդիմակ են . տե՛ս Թուրքիան , իւր ընդարձակ և լայնածաւալ աշխարհներուն մէջ ունի թշնամեալի այլատարազ , այլակրօն և այլալեզու հպատակ ազգեր և առնք որչափ խաղաղ և ազատ ինքնօրինութեամբ կ'ապրին . Ժողովրդեան կրթութիւնը գրեթէ ձրի և պարտաւորիչ է բոլորովին , չկայ խտրութիւն , որ մահ է ճշմարիտ յառաջադիմութեան , և կը լսէ ու կը յարգէ 19րդ դարու արդար ծայրը :

— Բայց ամեն ի՛չ վախճանի մը կը յանգի , անշուշտ պիտի գայ օր մ'ալ որ Ռուսիան սիրով և փափաքանօք պիտի գրկէ ու քաջալերէ հաւասարութիւնն , արդարութիւնը և լուսաւորութիւնը :

— Պէտք չէ յուսահատիլ , այդ օրը թերեւ չատ մօտալուտ է . . .

— Ինչ որ ալ խօսինք մեր վիճակը չկրնար փոփոխիլ . ի՞նչպէս յաջողելու է ազատիլ Վլատիմիրի ձեռքէն :

— Զանա միշտ յետաձգել ամուսնութեան օ

րը, նշա՛տու ութիւնը հոգ չ' թող կատարուի,
առաջին ասթիւ ծնողացդ կը դնենք ու իմ փա-
փաքներս անոնց կը յայտնեմ, թէ եւ դժուարքն
գործ, տեսները առած պատասխանին համեմատ
եւք մը կը խորհնք։

— Անկարելի է որ հաւանութիւն ստանաս դու
որ արմատիկեայ մ'ալ ես։

— Գուցէ համոզեմ գիրենք։

— Թէեւ ի դուր ջանք, սակայն մի անգամ փոր-
ձեցէք. Աստուած տայր որ յաջողէք։

— Տեսները գաղիքի վրայ վերջը կը խորհինք։

Որե՛ծ թուիս ամպ մ'եկաւ ծածկեց լուսինը. չորս
կողմ խոր մթութեան մէջ թաղուեցաւ. քամին որ
ի սկզբան մեղմիկ կը փչէր, սկսաւ անտառաց խու-
րեւէն ու ժգին բվալ... ամեն ոք կաճաղարէր
առն զառնալ, երբ մեր երկու սիրտը յիշու եւ
յուզեալ գլուխները ջերմաջերմ համոցըներով ի-
րարմէ զատուեցան գրեթէ չուզելով. Մարիեա (օ-
րիորդը) անհամբեր գինքն սպասող Կատեայի քով
հասնելու համար շուտաքայլ յանաճանալով, ա-
նոր հետ միասին տան ճամբան բռնեցին։

Վտհան (երիտասարդը) եւս իւր քայլերը մեծ-
ցուց եւ Վ... փողոցի բաւական մեծ եւ չքեղ
տուներէն մին մտաւ, ուր մեր ազնիւ ընթերցող-
ներն պիտի առաջնորդենք։

Ս.

ԹԱՅԷՈՍ ԵՄԻՐՉԵԱՆՑԻ ԱՊԱՐԱՆՔԸ

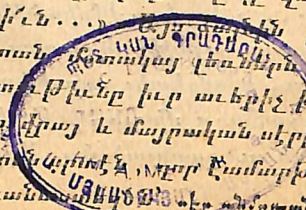
«Լաւութիւն է ինչ երբ երեք տղան զմեզան-
քս հետեւին հոգնակն ներսէն փռն ինչ
«Երաւը եւ զմեզնի տնայարի մէջ մտնել»

Վերջին թուրքօ-օթուս պատերազմը սահմա-
նաբնակ ժողովրդեան մեծ աղէտ մ'եղաւ. Հայերն
եւս անրաժին ջնապին այդ աղէտէ. մէկ մասը
թուրքաց եւ միւս մասը օթուսաց կողմը անցան, և
մաս մ'ալ ոտնակոխ լինելով թշուառութեան բա-
ժակին մինչեւ վերջին միտուն ըմպեց։

Սովն ու թշուառութիւնը իւր բոցաշուէչ
չրթներն բացած ամեն կողմ կը վազէ և ամեն ինչ
կը լալիէ. թշուառ մայրը՝ իւր նորածին մանուկը
գիրկը՝ ի դուր պատառ մը հաց կը խնդրէ. մա-
նուկն ի դուր կը ծծէ իւր մօր ցամքած ու չոր
ծիծերն... մանկիկն կուլայ, ինքը կը հառաչէ,
մանկիկը նօթութենէն և քաղցէն վերջին ճիշ մ'ալ
բառնալով կը նուաղի՝ ինքն ալ կը զատանցէ...
«Ո՛հ, օգնութիւն...» Երբ օգնութիւն ի դուր ար-
ձագանք կուտան, փոռակայ լեռներն ու բերդեր
... , յուսահատութիւնը իւր աւերիչ թեւերով կը
հասնի այդ մարդկայ և մայրական սէրը խոյս կու-
տայ այդ զգայուն արիւնքէն, որը Դամարթին՝ Փրան-
սացի անմահ բանակի զօր անհաւատելի կը գո-

136817

29-80082

ջէ, մանուկն երեսի վրայ կը թողու և ինքն ալ աչերն կը փակէ որպէս զի մահաւոր վերջ տայ իւր թշուառ կենաց։ այլ աւանդ... կարծես մահը այսպիսի վայրկեաններու մէջ կուշանայ, որպէս զի թշուառութիւնը կրկնապատկուի ու սաստկանայ....

Պատերազմի դաշտերուն վրայ, գիւղներու մէջ ստուեր մը կը չրջի, ի՞նչ է այն... Փոքրիկ մանուկ մ'է որ դողդոջուն լեզուաւ ճայրիկ ու հայրիկ ազաղակներով օգը կը թնդայնէ։ ոչ ոք պատասխան կուտայ այս սրտաճմլիկ ձայնին բաց ի ամսոյի բլուրներու արձագանքէն որ ճայրիկ ու հայրիկ բառերը կը կրկնէ պաղարիւնութեամբ....

Յուսահատութիւնը այդ փոքրիկ մանկան վրայն ալ կը հասնի, կուլայ նա, կը պօռայ, կը հառաչէ և վերջապէս մեռելի նման նուաղեալ դետին կը գլորի... աշխարհ անխոյթ է այն անմեղ մանկան ձայնին, ճիշդ մ'որ բողոք մ'է ժիւ. դարու դէմ....

Պատերազմը՝ մարդկային ընկերութեան զոհերը կրող շողեկաւքն է....

Իսկ Ռուսիա գաղթող ժողովուրդն ի՞նչ եղաւ. միթէ ազատեցա՞ւ թշուառութեան ահուելի ճիւրաններէն... , ո՛չ երբէք. էջմիածին՝ Հայոց միութեան հոգեկալը՝ դրեթէ անկարող եղաւ զանոնք պատասպարելու, որովհետեւ այդ խեղճերու թշուառութեան պատճառը միայն նիւթական չէր, այլ և ֆիզիքական ու բարոյական։ Աղքատ նօթի ու

ծարաւ, մարմնով ու հոգւով հիւանդ արարածներ էին որ կը թափառէին էջմիածնայ շուրջը. էջմիածնայ գաւթը ու փողոցները փռուող այդ գաղթականները կատարեալ ողբերգութիւն մը կը ներկայացնէին... տժգոյն ու նիհար մարմին, մեռելափայ դէմքեր, նօթութենէ ու ծարաւէ կիսամեռ հիւանդներու հոգեվարքներ, արտասուօք լի աչեր և գերեզմանական կմախքներ էին։ Սիրահարն իւր սիրուհին, մայրն իւր զաւակը, նոր հարսն իւր փեսան, մանուկն իւր գորովազուծ մայրն, այրն իւր կինն մոռցած միայն հայ ու ջուր կ'աղաղակէին, և էջմիածնայ սրբազան կամարները այս ողբազին ձայներու չոր արձագանք մը միայն կ'տային։

Այդ գաղթականաց ւտուար բազմութեան մէջ տասը տարեկան երկայնահասակ ու հաստանդամ մանուկ մը կար. սեաւ աչերով ու սեաւ մազերով, կլոր դիմաց վրայ լայն ճակատ մը և չափաւոր հայկական քիթ մը կը կրէր, այսեբունք ընական կարմրութիւնը հակառակ նօթութեան ու հոգեւութեան տակաւին անհետացած չէին և իրենց հետքերը կը մնային, գաղթականաց մէջ իւր հայրը ու մայրը չ'կար. Կարսի մէջ կորսնցուցած էր զանոնք, և գաղթականաց հետ Կարսէն էջմիածին էր գաղթած։

Էջմիածնայ միաբաններէն մին տեսնելով այս տղուն առոյգ կազմուածքը և խելացիութիւնը՝ Պէորդեան ձեմարանը դնել աշխատեցաւ, և յ-

ըողեցաւ ալ. չնորհիւ ձեմարանի այն ատենուան բարեկարգութեան, պատանին մեծ յառաջդիմութիւն ցուցուց. հայերէն լեզուի և փիլիսոփայութեան մէջ իւր ընկերաց մէջէն առաջինն հանդիսացաւ. դպրոցի տեսուչը և դասատուք շատ կը սիրէին զնա: Կ—Յ տարի վերջը եռանդուն և արթուն պատանի մ'եղաւ, իւր ընկերաց մէջ ամենէն լուրջն և ամենէն տխուրն էր, սրտին միակ ցաւն իւր ծնողաց կորուստն էր... տիւ և գիշեր անոնց վրայ կը մտածէր — Արդեօք ո՞ղջ են, կ'ըսէր իւրօրին: Կ'ուզէր մոռացման տալ, բայց՝ հոկառակ իւր կամքի միշտ անոնց վրայ կը մտածէր, իւր ուսանողական Կ—Յ տարիներուն մէջ օր մը չէր եղած որ չը յիշէր իւր ծնողքը: Ինչպէս ըսինք միշտ տխուր էր անոր դէմք, և ասոր համար իւր ընկերքը զինքը Սէպեթի՝ կ'անուանէին...

Երեկոյ մ'էր՝ ձեմարանի պարտիզին մէջ, ձեռքն ի ծնօտ, մտախոհ նստած էր այն ծառին տակ ուր ստէպ զինքը հոն ժամերով մտախոհ նստած կը տեսնէին. վերջալոյսը կը դիտէր, բնութեան սիրահար էր, արեւմտեան կողմն երկինք կարմրադոյն ներկուած էր, և մի քանի զուգահեռական ամպեր՝ որ ստէպ վերջալոյսի ատեն արեւմտեան կողմը կը դիզուին՝ օսկեղոծ չգթայի մը նման զիրար գրկած էին, ցուրտ քամի մ'ալ կը փչէր:

Պարոնն իւր ուսի վրայ ձեռքի մը ծանրանալը զգալով՝ գլուխը վեր առաւ, և ահա

իւր ընկերներէն մին նամակ մը ներկայացուց:

— Որմէ՞ այս նամակ, աչնիւ բարեկամ, ըսաւ:

— Ձեմ գիտեր Կ. Պօլսէն ձեզ ուղղուած է:

— Սխալ չըլլայ. Պօլսոյ մէջ ոչ ոք ունիմ'ինձ ծանօթ:

— Կ'երեւայ թէ ձեր հօրմէ է:

— Իմ՝ հօրմէ՞ս, ըսաւ վահան դողալով:

— Կարծեմ, տեսէ՛ք:

Վահան երբ կարդաց հետագայ հասցէն ուրախութեան և միանգամայն տրամուլեան ճիչ մը բարձաւ: Քիչ մնաց որ նուաղէր, ընկերք զինքը հանդարտեցուց:

«Առ սիրելի որդեակս, Պ. Վահան Քաջբերունի»

«Աչկա. Գէորգեան ձեմարանի յէջմիածին»

— Քաջբերունի... ո՛հ դեռ ականջներուս լսելի կըլլայ այս անունը որ երբեմն ծնողացս բերնէն կը լսէի. բայց, արդեօք իրօք ո՞ղջ են...

Նամակն բացաւ և սկսաւ նախ ստորագրութիւնը կարդալ, ուրախութենէն ինքզինքը պիտի կորսնցնէր, իւր հօր անունն էր զոր կը կարդար:

— Ո՛հ երազ մը չըլլայ, արդեօք աչերս զիս կը խաբեն երեւակայութեան հետ միացած — կըրկին աչքէ անցուց նամակը:

— Ո՛չ, ո՛չ, սխալած չեմ, նոյն ինքն հայրս է, օրհնեալ Աստուած:

Եւ սկսաւ լսփիւ հետեւեալ նամակը:

«Սիրելի որդեակս»

«Ձեռք գիտեր ինչպէս յատչենմ, քեզ իմ սրտի ուրախութիւնը, դրիչս անգոր է սրտիս թարգման լինելու, աւա՛ղ որ այն լայն ճակատիդ համբոյր մը դրոշմելու անկարող եմ... Բայց փառք Սատուծոյ շատ գոհ եմ որ քու վրայ տեղեկութիւն մը կըցայ առնել և աժմ կրնամ ալ քեզ հետ խօսիլ: Քիչ ժամանակէն տեսնուելու և աչերդ համբուրելու պիտի պատրաստուիմ»

«Կ. Պօլիս գաղթելէս ի վեր կ'աշխատէի քու վրադ տեղեկութիւն մ'առնել. 4-5 տարի շարունակ աշխատեցայ, ամեն կողմ գլմեցի այլ ի զուր և ոչ մի տեղեկութիւն ստացայ, ինչ և է, Սատուած աս օրուան համար տնօրինած է եղբ. վերջապէս անցեալ օր էր, բազաւոր օր մ'էր, էջմիածնայ Սիւնհոգէն նամակ մ'ստացայ, որ քու վրադ լի ու լի տեղեկութիւն կուտար, ուրախութենէս պիտի խենդենայի, շնորհակալութեան դիր մը գրեցի այն արեւոյնն որ քեզ պաշտպան եղած է. և այդ դրին հետ միատեղ այս նամակս ալ քեզ խրկեցի. ուրախացիր զաւակս, ուրախացիր»

«Քու մտաւն պէտք եղած տեղեկութիւններն ստացած եմ, մի տարիէն դպրոցական շրջանդ պիտի աւարտես եղբ, շատ ուրախ եմ, միայն կը փախաքիմ որ ճեմարանն երբ աւարտես՝ բժշկական դասերու հետեւելով՝ բժիշկ մ'ելլես, այդ մասին կարգադրութիւն մ'ալ ըրած եմ, որ քիչ ժամանակէն գործերս կարգադրելով քովդ պիտի

գամ, այն տունն մանրամասն կը պատմեմ. բայց այժմ քիչ մը տեղեկութիւն տամ քեզ»

«Ղազանի մէջ իմ բարեկամ Թադէոս էմիր-դէհանցի ալ արդէն գրեցի, նա ամեն դիւրութիւն կ'տայ քեզ. անոր տան մէջ քեզ սեփական սենեակ մը կ'ունենաս, պէտք եղած ստակն ալ իմ հաշուոյ քեզ կուտայ. վերջապէս պանդխտութիւնը քեզ համար գոյութիւն մը չպիտի ունենայ»

«Կ. Պօլիս գործի սխեցի և կատարեալ յաջողութեան մէջ եմ. եղբայրդ Յովհաննէս վաճառատան մէջ կ'աշխատի, և սրտովին կը բարեւէ զքեզ»

«Ամէն քառայի նամակ գրէ, ես ալ կը պատասխանեմ, գոնէ այդ կերպով կարօտս առնում»

«Սրբազանին ձեռք 10 ոսկի պիտի ստանաս: պէտքերդ հոգա, և կենդանադիրդ քաշել տալով ինձ խրկէ, եթէ ժամանակ ըլլար իմ և եղբորդ լուսանկարը պիտի ստանայիր. գալիք քառայով պիտի խրկեմ»

Ձերմ համբոյրներ կը դրօշմեմ երկու կարմիր այտերուդ չը գիտեմ թէ արդե՞օք մնացած են իւր հետքեր...»

Մնամ կարօտակէզ հայրդ

Գրիգոր Քաջբերունի

Կ. Պօլիս
4 Սեպտ. 1880

Թ. Գ.— «Թէեւ չէի ուզեր ուրախութիւնդ խանդարել այլ մտածեցի թէ հաւդ ալ նուազ

կ'ըլլայ երբ տխրութիւնդ միանայ ուրախութեան հետ . ո՛հ զրիչս առաջ չերթար . . . մայրդ սիրելի մայրդ անցեալ տարի երկարատեւ հիւանդութենէ վերջը մեռաւ . . . երանի չէ՞ր որ ասրեր և քեզ տեսնելէ յետոյ մեռնէր . . . Աստուած քեզ պահէ զաւակս . աշխարհիս շրջանն այս է , կատարեալ երջանկութիւն չի կրնար ըլլալ այս աշխարհիս վրայ . մեզմով սփռուէ . . . »

Նոյն

Այս նամակէ տարի մը վերջը Վահան՝ Ճեմարանին վկայականն թեւին տակն առած՝ Ղազան ուղեւորեցաւ . այդ մէկ տարուան մէջ ինչ որ անցաւ զանց կ'ընենք հոս պատմելու . միայն այսչափ ըսենք որ հայրը էջմիածին գալով 15 օրի չափ անոր մօտ կեցաւ :

Թագէտս Էմիրզեանցի տունը Ղազանի ամենէն երեւելի թաղը համարուած Վ . . . փողոցի մէջ էր . եռայարկ 12 սենեակով մի շքեղ ապարանք էր , ընդարձակ պարտէզով շրջապատուած որ դիւղական դղեակի մը տեսքն կ'ընծայէր , սենեակները սրարսկական և եւրոպական ճաշակով և փայլուն կերպով զարդարուած էին . Վահանի սենեակն ամենավերի յարկն էր , որուն պատերէն մեծ շորջանակակիր Հայկէ , Գեորգէ Կաթողիկոսի , Վարդապետեանի , Սրբեանի պատկերները կախուած էին . մի անկիւնը գրասեղան մը կար որուն վրայ խառն ի խառն գրքեր էին դրուած , փոքրիկ ուսանողական մատենադարան մը , մահճակալ մը , երկու ա-

մերիկեան օրօրոցաւոր թիկնաթուներ , հայելի մը , և հանդերձները պահելու կրպակ մը , ահա Պ . Վահանի սենեակի նկարագրութիւնը . ականարկ մը կը բաւէր հասկնալու համար ուսանողի մը սենեակ լինելը :

Վահան գրեթէ օրուան շատ ժամերը այս սենեակի մէջ կանցնէր , շատ քիչ անգամ դուրս կելլէր , Էմիրզեանցի ընտանիքը կը զարմանային Վահանի այս առանձնասիրութեան վրայ , և այս ալ ուրիշ բանի չէին վերագրեր բայց եթէ իւր աշխատասիրութեան , ճաշի ժամանակ միայն նորա դէմքը կը տեսնէին :

Եւ այս մենակեցութեան ճշմարիտ պատճառն ի՞նչ էր . . . — Սէ՛ր .

Այս ճշմարիտ պատճառին ոչ ոք վերահասու եղած էր , միայն ինքն գիտէր այս , բոլորովին ազատ էր տան մէջ :

Աղա Թագէտս Էմիրզեանց , լուրջ և խոհեմ անձ մ'էր , թէ եւ մեծ կրթութիւն մը առած չէր , բայց բաւական ազատ և հասուն գաղափարներ ունէր , շատ կը խօսէր , բայց միշտ օգտակար էր իւր խօսակցութիւնը , լաւ համոզուած էր թէ աղնիւ և ազգային կրթութիւն մը մեծամեծ օգուտներ կրնայ ընծայել ընտանիքի մը , ըստ որում իւր զաւակաց կրթութեան մեծ հոգ ու խնամ կը տանէր :

Բառին ամենապինդ նշանակութեամբ Հայ և Լուսաւորչի զաւակ էր , ծուռ աչքով կը նայէր

օտար դաւանութեանց վրայ . այս ատելութիւն տգիտութեան և կամ մոլեռանդութեան հետեւանք չէր , այլ սա ճշմարիտ համոզման թէ՛ Հայ անունը Լուսաւորչի անուամբ միայն կրնայ պահուիլ ներկային մէջ , թէ՛ Հայաստանեայց Ս . Լուսաւորչական ուղղափառ եկեղեցին ուրիշ քրիստոնեայ եկեղեցիներէ աւելի ազատ , աւելի սուրբ և աւելի ժողովրդականն է

. , սա հոգւոյ իսկ միւսն նիւթոյ են յարած , Հայ կղերին հոգին վառողը Աւետարանի լոյսն է

. ,
.
.
.
.
.
.
.

. վերջապէս Թադէոս ազա աշխարհիս վրայ երկու բանով կը պարծենար , Հոյ և Լուսաւորչական լինելովն . աւելի կընտրէր Սահակայ , Մեսրոպայ և Լուսաւորչի հետ դժոխք երթալ քան թէ օտար Ֆիֆնեբայ հետ արքայութիւն :

Պօլսոյ Հայերու վրայ իւր համոզումներն աննրպատ էին . չատ անգամ կըսէր . լրջութենէ զուրկ են , աւելի խօսքի մարդիկ են քան գործի . ազգային վարժարաններն անբարեկարգ , վարժապետներն տգէտ և անարժան մեծ մասամբ իրենց

բարձր կոչման . կօշկակար մը . . . վարժարանի տընօրէն կըլլայ փոխան վկայեալ մանկավարժի , վրկայեալ ուսուցչի . . . օտարամոլութիւնը առ հասարակ ամենքի վրայ կը փայլի , ժողովուրդն ազգային իրաւունքներու և խնդիրներու անտարբեր , կապկութեան , տգիտութեան , անհաւատութեան մէջ է թաթխուած առ հասարակ . . . :

Սորա կինը՝ գրեթէ նոյն համոզումներն ղգեցած էր , սա տարբերութեամբ միայն թէ քիչ մը աւելի մոլեռանդ էր , այս ալ յանցանք մը չէր , զի ստոյգ է թէ կիներ արանցմէ աւելի կրօնասէր և աւելի մոլեռանդ կը լինին : Թէև և 45 աշուններ տեսած էր , սակայն տակաւին իգական սեռի յատուկ թարմութիւնը կը պահէր :

Այր և կիւն չափազանց կը սիրէին իրենց զաւակները , մին 7 տարեկան գեղեցիկ կըր դէմքով մանչ մ'էր , միւսն 15 վարդի փթթիլը տեսած օրիորդ մ'էր և իրեն արժանի՝ Հայկանուշ անունը կը կրէր . Ղազանի Լուսաւորչական Հայոց դպրոցի մէջ էր առած իւր բարձր կրթութիւնը , հայերէն լեզուի և դաշնակահարութեան մէջ խիստ յաջողակն էր ելած . . . :

Լուսնոյ նման կըր գիմաց վրայ անմեղութեան ու ազնիւ հոգւոյ մը կնիքը կը փայլէր , խիստ ղգայուն սիրտ մ'ունենալը նէրա գիմաց գծերէն կը յայտնուէր , կազմուածքը ջղայինով և աւշայինով խառն էր . այն սիրուն ու փոքրիկ աչերն սէ'ր կը ցոլային . . . ձեւաւոր շրթներէն նօրէն

սէ՛ր կը հոսէր... իւր մէկ ակնարկը սիրոյ նետ մ'էր որ հանդիպած սիրտն կը զարնէր, ի մի բան գեղեցկութեան տրպար մ'էր, կարծես ստեղծուած էր սիրեւոր համար միայն...:

Բ.

ՍԻՐՈՅ ՆԵՏԷՆ ԵՐԿՈՒ ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼՆԵՐ

Ե՛ր օրհնամբ էմ այն սուր շէրը,
որ եւ ցըտեց օրհնի խորհումս:
Ե՛ր այն բառը որ խոսեց ինձ,
որ եւ լսեցեց հոգսս վշտումս:
Ս. ՇԱՀԱՋԻՅԷԱՆ

Վահանի Ղազան գալէն ի վեր երեք ամիսներ անցան, և այդ ժամանակամիջոցի մէջ շատ բաներ տեղի ունեցան զոր մեր ընթերցողաց պիտի ներկայացնեմք:

Վահան իւր սովորութեան համեմատ՝ առաւօտները խիստ կանուխ կը զարթնուր և մեծ հաճոյք կ'զգար արշալոյսը դիտելէ, պատուհանն կը բանար քաղցր ու մաքուր զեփիւռը շնչելու համար, իսկ երեկոյները ընդհանրապէս ճաշէն վերջը իւր սենեակն կ'առանձնանար. և գիշերն ալ անկողնոյ մէջ ընկողմանած վէպ մը կամ բանաստեղ-

ծութիւն մը կը կարդար, այսպէս կարդալէ կախորժէր և իւր քմածին հաճոյքներէն մին էր այս. իսկ ցերեկները պատուհանին առջև նստած վէպ մը կամ բանաստեղծութիւն մը կը թղթատէր, յաւէտ իւր աչեր գրքէն կը վրիպէին և ակամայ իւր նայուածքը լուսամուտէն դուրս կը թռէր և կ'երթար դադար առնուլ կոյսի մը սիրայոյզ աչաց մէջ՝ որ դիմացի ապարանքի պատուհանին առջև նստած էր. ի զուր գլուխը գրքին կը դարձնէր, աչերն անխորիս հողեպիլ կոյսին վերայ կը մնային:

Այդ ապարանքը Բէթրօ Խրիսթովիչ անուամբ Ռուսի մը կը վերաբերէր. օրիորդ Մարիա որ պատուհանին առջև նստած ձեռագործով կ'ըզբաղէր, Բէթրօյի աղջիկն էր. տասն և հինգ դարուններ ողջունող այդ օրիորդի սիրատու աչերն, վարդագոյն այտերն, մեղրահոտ շրթներն, մարմարեայ սիւնի նման սպիտակ ակռաներն, խառն ի խուռն ետին ձգուած ոսկեթել մազերուն գիսակներն որ նէրա մինչև սրունքները կ'ծածանէին, անմեղ նայուածքը, լուսնոյ պէս գեղանի դէմքը զինքը դիտող երիտասարդները կը շանթահարէին ու կը մագնիսէին...:

Վահան մի ակնարկով այս ամէն արժանիք գնահատած էր, և այդքան գեղեցիկ յատկութեանց առջև չէր կրցած իւր սրտի անսովոր տրոփիւնը զսպել, ու ակամայ ինքզինքը անոր հոսանքին էր յանձնած. կ'զգար թէ իւր անձի

մէջ փոփոխութիւն մը տեղի կ'ունենար բայց չէր ուզէր հաւատալ իւր զգացման և

— Միթէ՞ այս է «էր կոչածնին», կըսէր մտովին, սէրը վէպերու մէջ կարդացած եմ որ ճարտար գրչաց թղթի կտորի քսուելէն յառաջ եկած բան մ' է... խեղճ Վահան այլ եւս յառաջ չէր կարող տանիլ իւր մտածումներն, Մարիայի կողմէ իրարու ետեւէ եկող ակնարկներ կը շանթահարէին զինքը... այդ սիրավառ ակնարկներու ներքեւ հոգւով ու մարմնով կընկճուէր... կուզէր՝ պատահանէն դուրս թռիլ ու երթալ հանգչիլ այդ երկրային հրեշտակի գիրկն... Պէտք է խոստովանիլ թէ Վահան սիրահարեալ էր, կ'զգար թէ՛ չէ «էրէ Մարիան»... :

Այդ երեք ամսուան մէջ Վահանի բոլոր մտածումները, և խորհրդածութիւնները կեդրոնացած սա հարցի վրայ թէ՛ ինչպէս կարելի էր իւր սէրն յայտնել Մարիայի... , օրուան բոլոր ժամերը այս հարցի զոհելով իսկ չէր կարող լուծել զայն :

— Արդեօք կը մերժէ սէրս եթէ նէրա հաղորդեմ, արդեօք խոյս պիտի տայ իմ ներկայութենէս, ո՛հ, ի՞նչ ընեմ... բարեւեմ զինքը, կը ժպտի կարծեմ, ա՛հ ինչպէս ըսեմ թէ կը սիրեմ, կը պաշտեմ զինքը... :

Որպէս շատ անգամ թատերաբեմի վրայ տեղի կ'ունենայ մէկ տեսարանի մէջ երկու պատկեր, այսպէս ալ կրկին պատկերներ կը բոլորին Վահանի շուրջը :

Հայկանուշ՝ Վահանի գեղեցկութենէն և աղ-նիւ բնաւորութենէն գրեթէ բոլորովին յափըշտակուած՝ կը սիրէր զայն, այն սուրբ ու անկեղծ սիրով զոր Համարթինայ գրիչը միայն կարող է նկարագրել... : Այդ երեք ամսուան մէջ Հայկանուշ ալ տազնապի ժամեր անցուցած էր, այլ ևս իւր եօի տէրն չէր, անով միայն կ'ապրէր, կը տառապէր վասն զի չէր կարող իւր սէրն հաղորդել իւր միակ սիրելւոյն. երբեմն Վահանի սենեակն մտնելու համար սանդուխի մի քանի ոտքերը կ'առնուր բայց չէր կրնար շարունակել... սիրտը ուժգին կը տրտիէր և ամբողջ մարմինը կը դողար... , քանի՛ քանի՛ անգամներ կրկնած էր նոյ-փորձը, այլ չէր յաջողած... , և ի՞նչ էր իւր նըպատակը. խիստ պարզ. մտնել Վահանի սենեակը և անոր առջեւ ծուներ դնելով պաշտել զանի, խնդրել անկէ որ նա ալ զինքը սիրէ, ընդունի իւր ամբիժ սէրը : Եւ ինչո՞ւ չէր կարող վասն զի Վահան նէրա հետ կը վարուէր այնպէս որպէս մի եղբայր իւր քրոջ հետ կը վարուի. և Հայկանուշ ի՞նչպէս ըսէր անոր առանց դողալու, առանց կարմրելու թէ՛ ինչպէս զինքը, թէ՛ ինչպէս «էրէ զինքը» : «Եւ անգամներ ինչպէս կը թուէր նէրա. «եռանդոտ սիրտը միշտ կը փափաքի հանգչիլ միայն իրեն նման գրկի մը վրայ՝ որ անոր զօրութեան կրնայ տոկալ», Հայկանուշ չէր վստահեր Վահանի սրտին, որ կարող լինի ընդգրկել իւր բուռն սէրը... :

Հայկանուշ, զինքը ճգնող ու պաշարող ծանր բեռի մը տակ կը ճնշուէր, որ կը պատահի «Երեւն»-ը «Երեւն» մէջ, սիրել ու սիրուիլ երանութիւն կը համարուի ասոր ամեն ոք կը հաւատայ, այլ «Երեւն» ու «Երեւն» ասոր ինչ անուն պէտք է տալ :

Եղանակը ձմեռ էր, ցրտաշունչ քամին կը փչէր ուժգին. տերեւազուրկ ծառերն սպիտակ ձեան շապիկներ էին հագած, դաշտերն, պարտէզներն, փողոցներն և ամեն ինչ որ բացօդեայ էր ձեան վերմակին տակ ծածկուած էին, այն բաղմամբ փաղոցները դրէթէ ամայացած էին. լըռութիւն ու անշարժութիւն ամէն կողմ կը տիրէր. տանիքներէ ահագին սառոյցէ սիւներ կախուած էին որոց տակէն մարդիկ ահ ու դողով կանցնէին ու կը դառնային. Փոքր տղաքներ ձեան հետ կը խաղային, անոր մէջ կը թաղուէին առանց ցուրտ զգալու, այս իրենց մեծ հաճոյք կը պատճառէր, երբեմն կը միանային և պատրաստուած գնդակներ կը տեղացնէին այն գինովի գլխուն որ «Կայի» հրամանատարութեամբ քթին տակէն ազգային երգ մը մրմնջելով փոթորկի բռնուած տատանեալ նաւի նման օրօրուելով փողոցէն կանցնէր . . . :

Վահան եւս նոյն երկրի կլիմայի և սովորութեան համեմատ վօտկայի մի քանի դաւաթներ արդէն պարպած, բաց պատուհանին առջև ձեռքը նամակ մը բռնած նստած էր. ձեան կտորներ

վօտկայէ տաքած ու կարմրած այտից վրայ կիյնային ու կը հալէին. նա այնքան գոհ էր այդ բանէ՝ որչափ մարդ եթէ՝ դժոխքէ ազատուելով՝ մի զովարար քաղցր զեփիւռի հանդիպի . . . նամակն մի քանի անգամ աչքէ անցուց և խոր մը տածմանց մէջ թաղուեցաւ :

Նամակի պարունակութիւնն հետեւեալն էր .

«Սիրելիդ և պաշտելիդ իմ Վահան,

«Որչափ քաղցր կը հնչէ ականջիս պաշտելի «անունդ՝ Վահան», և քանի՞ ան անգամ կը հրահաւարէ այդ անունը, չեմ կարող պատմել . . . , բաւ «կը համարիմ սրտիս տարօրինակ բարախիւնը «քեզ հաղորդել որուն միտի հեղինակը դու ես :

«Հաւատարիմ սէրն ամեն բեռ կը վերցնէ, և «թէ սիրոյ հետ քաջութիւնը զուգընթաց է, կը «սէ հեղինակ մը, ահաւասիկ փորձն . . . , առ այս «առաջոց՝ յանդուգն նամակս : Ս.յո՛ւ, կը համար «ձակիմ խոստովանիլ թէ կը սիրեմ զքեզ . . . , «սէ՛րը առաջին անգամ սիրալիար աչերուդ մէջ «կարդացի և այդ սիրոյ վառարանէն թռող կայծ «մը մինչ սրտիս խորքերը մղուեցաւ, այրեց ու «բորբոքեց . . . ի մի բան մի ակնարկդ բաւ եղաւ «սրտիս մէջ սիրոյ կայծն արծարծելու և զիս լա «փելու չափ ալ յառաջ կերթայ . . . :

«Պիտի ջանամ մարել սրտիս մէջ այդ հուրը «եթէ ձեր կողմէ ինձ աննպաստ պատասխան մը «առնում. իսկ եթէ քու բերնդ էլ «Երեւն»-ի «Երեւն»

«խօսքը լսեմ... ո՛հ, ուրախութիւնս չափ ու
«սահման չափտի ունենայ. այն ատեն պիտի զգամ
«թէ իրօ՛ք կապրիմ... ապրիլը միակ շունչ առ-
«նուլ և տալ չէ...», կենաց մէկ նեցուկն, մէջ
«պայմանն ալ «էրէ է» :

Qu'est-ce que le monde pour notre cœur ?
Sans l'amour!
Ce n'est qu'une lanterne magique
Sans lumière.

GOETHE

«Զքեզ պաշտող անծանօթ սիրուհիդ»

* * *

Յ. Գ. — «Ընտիր բանը մեղմով կը հասուննայ,
«կըսէ Շիլլէր, եթէ նամակիս գոհացուցիչ պա-
«տասխանն մը տաս, ոչ միայն անունս այլ և հո-
«գիս իսկ քեզ պիտի տամ...: Նամակդ գրասե-
«ղանիդ վրայ ձգելով այս գիշեր դուրս ելիր, հե-
«տաքրքիր մի ըլլար գողտիքն իմանալու, ամեն
«բան մեղմով սիրտի իմանաս» :

Նոյն

— Ո՞վ է այս նամակի հեղինակուհին, անծանօթ
«երեսնէն, ո՞վ է այս ծանօթ բարեկամուհին, ինչո՞ւ
աւր անունը կը ծածկէ ինձմէ, կըսէր մոռովի Վա-
հան :

Նամակն թուական չէր կրեր. ծալքերէն կը
հասկցուէր թէ շատոնց գրուած էր, լիզունքու-
սերէն էր :

Վահան պատուհանէն զատուելով գրասեղա-
նին առաջը նստաւ և սպիտակ թուղթը գրասե-
ղանին վրայ պարզեց, պահ մը մտածեց և ապա
գրիչն առաւ ու հետեւեալ նամակը գրեց. չմոռ-
նանք ըսել թէ փոքր երկու գաւաթներ կոնծելէ
և մի քանի անշամ գրածը փճացնելէ յետոյ :

Սրտիս հատորը Օրիորդ Մարիա,

«Վիճակս կարեկցութեան արժանի է, չգիտեմ
«գրիչս ո՛ր կողմ չարժեմ. աշխարհիս մէջ միայն
«քեզ ունիմ պաշտելի... անծանօթ «երեսնէն», միայն
«քեզ կուզղեմ խօսքս... յիրաւի դժուար կա-
«ցութիւն, ինչպէս կը խոստովանիմ. ուրիշ մը
«երբէք չեմ կրնար սիրել...: Եթէ անծանօթ «ի-
«րեսնէն դու չես, զիս մի մեղադրեր, ո՞վ կոյսդ
«պատուական, երբ խոստովանիմ թէ՛ սիրա չու-
«նիմ քեզ նուիրելիք, զի արգէն նուիրած եմ
«զայն իմ միակ պաշտելուն՝ Մարիայի, ես անով
«կապրիմ, երանի՛ էր թէ նէ ալ ինձմով ապրէր.
«չկրցի բարեւ մի իսկ տալ, ո՛հ որպիսի երանու-
«թիւն եթէ այս գիրս անոր ձեռքը հասնի, ո՛ գի-
տէ...» :

«Հազար անգամ ներում կը խնդրեմ, ո՞վ
«անծանօթ կոյս, չը գիտեմ ինչո՞ւ անունդ կը
«ծածկես, չը գիտեմ ի՞նչ պատճառ կրնաս ունե-
«նալ ինձ հետ այդ կերպ վարուելու, եթէ դու
«ես նամակագիրը, ո՛ Մարիեա, սրտիս թերթիկը,
«այո՛, եթէ դու ես, պէտք չունիմ բացատրու-

«Թեան : Երանութիւն համարեցի զքեզ սիրելւ...
«Շգիտեմ ինչ անուանեմ քեզմէ սիրուիլս... ո՛հ,
«պիտի անմահանամ սիրովդ...» :

«Ձեմ սիրեր այն սիրտը որ ցուրտ է և սիրոյ
«մուտ չի տար, այլ սակայն սէրը իմ սրտի մինչ
«խորերը մուտ գտած է արդէն... , մեծ հաւ պի-
«տի զդամ կթէ գնտակս վրիպած տեսնեմ... :

«Կրկին նամակիդ կ'սպասեմ, ով կոյսդ ան-
«մեղ, ո՛վ որ ալ լինիս երկտողիւ մը գրէ և զիս
«մտատանջութենէ ազատէ, և իմ խոտովանու-
«թիւն լզր գաղտնիք պահէ քու սրտիդ մէջ...» :

«Զքեզ յաւիտ պաշտող
ՎԱՀԱՆ ՔԱՋՏԵՐՈՒՆԻ

Հետեւեալ օրը Վահան իւր գրասեղանին վը-
րայ գտաւ սոյն նամակն :

«Պաշտելիդ իմ Պ. Վահան Քաջերունի

«Գնտակդ վրիպած չ'է, թռչունդ ձեռացդ
«մէջն է. գիտէի արդէն թէ այդպիս պիտի պա-
«տասխանես, սիրաբորբոք աչացդ մէջ իմ պատ-
«կերս կը կարծէի տեսնել... չեմ սխալեր...» :

«Իմ սէրս քեզ հաղորդելու ուրիշ միջոց մը
«չը գտայ բայ ի այն նամակին որ զքեզ անմա-
«հացուց, ինչպէս դու կըսես... Հասկա պատաս-
«խանդ զիս ի՞նչ բրաւ... ո՛հ ի՞նչ բառ գտնամ
«զայն բացատրող... կէտերով կանցնիմ սյգ տեղ :

«Հոգւոյս բոլոր զօրութեամբ, սրտիս բոլոր
«խանդովը կը սիրեմ զքեզ, ո՛հ, քաղցր է ինձ
«անունդ թոթովել :

«Նամակիս տարօրինակ կերպով ձեռքդ հա-
«նելուն թիւեւ բացատրութիւն չես ուզեր, սա-
«կայն մեր շահը կը պահանջէ որ տեղեկանաս դու .
«իմ կատեայ նաժիշտս ձեր սպասաւոր Կարօն կը
«յանձնէ նամակս, այն ալ այդ միջոցաւ քեզ. կըր-
«նանք շարունակել մեր նամակագրութիւնը . եր-
«կուքն ալ հաւատարիմ են մեզ :

«Վերջ կըտամ գրոյս իմ երանութիւնս քու կի-
«նին խառնելով, ինչպէս իմ սէրս քու սիրոյդ հետ
«միանալով մեր կեանքը պիտի կազմեն որ անմա-
«հայաւ...»

«Զքեզ միշտ պաշտող սիրուհիդ
ՄԱՐԻԱ ԽՐԻՍՑՈՎԻԶ»

Գ.

Տ Ա Ռ Ա Պ Ե Ա Լ Հ Ո Գ Ի Ն

Այս, ինչն այն քննադատութեանց մէն է որտ ինքս
տնիւն, ինքս պէտք, և բարեւոյնն որամարիբ
են բարեւն հաւատարմութեւն և լորն որամարմութեւն
նոն զէն տնիւն-իւն-իւն և վիհանչն-իւն-իւն
լորն-իւն և, զորս քանի մ'արարութիւնն ցոյցերն են
բաւնն բարեւոյնն երկնայնի ընելուն : Այս ինքն
պիտեւնն անկարող ըլլալով ստորին հաւատարմութեւն
մանկայնն անկարող վարդապետութեան մ'անկն : Ա-
նոնց բնական և անկարողութեանը գործա-
ծելուն համար այնքան ինքն, այնքան ինքն բան
պէտք է որ մարդոց հրեւել ինքն-իւն անոնց
էլիւն պարծաւի :

ԷՅՅԵՆ ՍԻԻ

Հայկանուշ բունն սիրով կը սիրէր Վահանը
և այդ սէրը օրէ ցօր կը բորբոքէր և սիրան ու
հոգին կըծեւոյն չափ յառաջ կ'երթար, սաստիկ կը
տառապէր և ժամերով իւր սենեակը փակուած
կ'արտասուէր, թանկագին արտասուքներ... իւր
սիրացայտ աչերն, սիրաթրթուռ ձայնը ու սիրա-
տու աղնիւ ձեւերը Վահանի սրտին մէջ իւր նը-
կատմամբ երբէք սիրոյ նշոյլ մ'իսկ յառաջ բերած
չէին : Կը զարմանար Վահանի անզգայութեանը
վրայ, և կը ցաւէր իւր խղճալի վիճակին վրայ, որ
չէր կարողացած Վահանի գութն շարժել...

— Ձերոցայ սէրս անոր զգացնել տալ, պէտք է
որ իւր գիրկը նետուիմ և ամեն բան խոստովա-
նիմ, ո՛ր գիտէ գուցէ այն ատեն իւր սիրտը, մուտ
պիտի տայ իմ սիրոյս, և երկուքնիս ալ երջանիկ
պիտի ըլլանք, այո՛, պէտք է վերջ տալ իմ այս
անվերջ տառապանացս... : Մտովին այսպէս կը
խօսէր Հայկանուշ, արշալոյսին՝ մտախոհ պատու-
հանին առջեւ նստած :

— Այսօր ալ չը կըցայ սէրս յայտնել... Աստ-
ուած իմ, ինչո՞ւ, ո՞վ է, ո՞ր նախանձու չար ո-
գին է որ իմ քայլերս կը կասեցնէ և լեզուս բեր-
նիս մէջ կը կասէ, հազիւ սանդուխին մի քանի
քայլերը կ'առնուի և ահա անծանօթ ձեռք մը կը
ծանրանայ վրաս... աւա՛ղ, անկամայ գլխիկոր ետ
կը դառնամ, ի՞նչ բան է այս, ո՞վ է որ կ'իշխէ
իմ ազատ կամքի ալ վրան...

Այսպէս կ'ըսէր ինքնին իւր սենեակի մէջ ա-
ռանձնացած, գիշերօրան խորհրդաւոր լուսթիւ-
նը իւր աղբրաբերի ու սիրաթրթուռ ձայնով խան-
գարելով... Թշուառ արարած, միամիտ ու ան-
մեղ հոգեակ... գիշեր և ցերեկ արտասուք չէին
պակսեր իւր սիրուն աչերէն, թաշկինակներ քա-
նի՞ քանի՞ անգամներ կը փոխուէին... : Այս դա-
ռըն արտասուքները կը ջնարար միշտ ծածկել իւր
ծնողքէն :

Այս արտասուքներն էին իւր միակ սիրտիչն
ու մխիթարիչը...

Սիրել ու փոխադարձ չը սիրուիլ մեծ դժ-

բաղդուլութիւն մ'է, սիրել ու իւր սէրը չը կրնար յայտնել զժբաղդութեանց մեծագոյնն է, սոսկալի փիճակ մ'է որ մարդս յուսահատութենէն ալ անդին կը տանի'...

Ի՞նչ անձանօթ զօրութիւն մ'էր այդ որ կ'արգիլէր Հայկանուշ իւր սիրտը Վահանի բանալու... պատասխանն անոնք կրնան տալ որք հոգեբանութեամբ կ'զբաղին և կամ անոնք որ այսպիսի վիճակի մ'ենթարկուելու զժբաղդութիւնն ունեցած են, այսինքն սիրած են մէկը և չեն կրցած իրենց սիրոյն վրայ խօսք մը, բառ մ'արտասանել, թէ և հազար անգամ առիթ ունեցած են և կամ մտադիր եղած են...

Ինչպէս ըսինք եղանակը ձմեռ էր, գիշեր մը Հայկանուշ ճաշէն վերջ պարտէզ լքաւ. կարծես կուղէր իւր սրտի հուրն սառոյցներու մէջ մառել... Ի զուր ջանք:

Սփի մէջ ձեան կտորներ առնելով կը խաղար, պարտէզը սպիտակ ձիւնով ծածկուած էր. լուսինն ալ կրկին փայլ մը կուտար այդ տեսարանի, Հայկանուշ մինակ էր այդ պարտէզի մէջ, կարծես սպիտակ ամպերու մէջ նկարուած հրեշտակ մ'էր. արտասուաց կաթիլներ չէին դադրած թրջել այդ անմեղ կոյսի վարդագոյն այտերը, և անխիղճ խորհուրդներ՝ հրոսակաց խումբի նման պաշարած էին արդէն ծանրաբեռնեալ այդ թշուառ զլուխը:

Յանկարծ ուրախութեան ժպիտ մը փայլե-

ցաւ Հայկանուշի տխուր դիմաց վրայ, և մոլեգին ճիչ մը բարձաւ:

Է՞ր այս ժպիտ և է՞ր այս ճիչ... արտասուաց ջերմ կաթիլներ տակաւին կը փայլէին լուսնոյ ներքեւ: Աչերն յարած ձեան կոյտի վրայ որ իւր ափի մէջն էր, հոգեպիշ կը դիտեր զայն, և

— Սյա գիշեր՝ վերջնականապէս կըսեմ թէ՛ սէրս պիտի յայտնեմ... այո՛ւնոր սենեակն պիտի ելլեմ. ծուներ պիտի դնեմ առջևը և պիտի խոստովանիմ թէ էլ «իբե՛ս զնո՛ւ»:

Սյա ժպիտի և ճիչի այդ խօսքերէ հետեցան և արդէն հալած ձեան կոյտը թողլով աճապարանօք տուն մտաւ, և սանդուխի դռներն լնցնելով Վահանի սենեակին առջևն հասաւ:

Վահան ճրագն բռնած սանդուխէն վեր կելլէր, երբ սենեկին դրան առջև մօտեցաւ, կակուղ բանի մը իւր դռներուն դպիւր զգաց, և ճրագն այդ առարկային մօտեցնելով ուշադրութեամբ դիտեց. կրկին և կրկին նայեցաւ, զարմացման շարժում մ'ըբաւ, կարծես տեսածին չէր ուզեր հաւատալ:

— Ա՛հ Հայկանուշ է ըսաւ ու սկսաւ ներան ձեռքերէն բռնել ու կուրծքը զննել:

— Ո՛հ նուազած է: Հայկա՛նուշ, Հայկանուշ, անպատասխան մընաց այս ձայնը:

— Պէտք չէ խնայնել իւր ծնողացը, կարելի է փուճ տեղը դող ելլեն, ես չուտով կ'սթափեցնեմ զինքը: Սյա ըսաւ և դրկելով զնէ սենեակ փոխադրեց:

Ամենեւեմ չիլը քթին մօտեցուց և երեսը ջուր սփռելով Հայկանուշի աչերն կէս մը բացուեցաւ եւ երկար շունչ մ'սուաւ :

— Հայկանուշ , բա՛ց աչերդ , սիրելիս , կըսէր Վահան ,

Վահանի ճարտար փորձերուն վրայ Հայկանուշ աչերն բացաւ . նուաղումը բոլորովին անցած էր , չրթները կը դողային , խօսել կուզէր այլ չէր կարող , կամ աւելի ճիշտն , չէր համարձակեր : Այնպիսի ակնարկ մը ձգեց Վահանի վրայ որ , կարելի էր թարգմանել սասլէս թէ՛ այս ամենան պարճաւոր դուռն է...

— Խօսէ Հայկանուշ , իմ բազկացս մէջ ես , ես եմ Վահանդ .

Հայկանուշի չրթանց վրայ թեթեւ շարժում մը տեսնուեցաւ , Վահանը բառը զարմանալի կերպով ազդեց անոր լսելեաց ջիղերուն , կուլ տուաւ այն խօսքերը որ սրտին մէջ ծնունդ առին զորս չըրթներն միայն մատնեցին :

— Խօսէ սիրելիս , խօսէ որ բացուիս :

— Ո՞վ հոս բերաւ զիս , ձայնեց Հայկանուշ մեղմօրէն :

— Ոչ ոք , իմ ներկայութենէս միթէ չե՞ս ախորժիր :

— Երբէք մտքէս անգամ չանցուցի զքեզ վիրաւորել , պատճառն կ'որոնեմ թէ , ի՞նչպէս այս ժամուս քու սենեկիդ մէջ կը գտնուիմ :

— Զիս զարմացնողն ալ նոյն հարցն է , յիշեցէք

իմ սենեակի առջև ձեզ պատահածն , զձեզ նուաղեալ վիճակի մէջ գտայ հոն , գրկեցի զձեզ ու սենեակս փոխադրեցի , արդ այժմ կրնաք շարունակել :

— Այո՛ , այո՛ , կը յիշեմ հիմա , կը յիշեմ թէ ձեր սենեակի դրան առջև դլխի պտոյտ մ'զգացի և վերջը . . .

Հայկանուշ լսեց և ջանաց յիշողութիւն փոփել :

— Է՛ , վերջը , յարեց Վահան :

— Վերջը չեմ յիշեր , կերևայ՝ նուաղած եմ :

Համ

— Այդպէս կ'երև

ները շուտով կատնելու :

Թէ նոյն ժամանակ

— Ա՛

լուծ՝

Վ , պէտք եղած դարմանարեցի առանց ծնողացդ իմացը :

Հնորհակալութիւն . խորին շնորհակալեմ :

— Բայց կը ցաւիմ որ ձեր առաջին այցելութեան ատեն այս դէպք պատահեցաւ , որչափ հաճելի էր ինձ ձեր ներկայութիւնը վայելել մանաւանդ իմ սենեակիս մէջ . բայց փոյթ չէ , անցածը անցաւ :

— Իմ շնորհիւս պէտք չ'ունէիք , արդէն ինքնին անցաւ որ էր , սակայն որ հովը փչեց և զձեզ հոս ձգեց , արդեօք կարեւոր դործ մը զձեզ ստիպեց իմ մօտ գալու :

— Գուցէ միայն ինձ համար է կարեւոր . . .

— Շատ աղէկ պատրաստ եմ ձեզ ծառայել՝ կրնաք առաջարկել :

— Բայց :

— Միթէ՛ չէ՞ք վստահիր իմ բարեկամութեան :

— Քա՛ւ լիցի , միայն տարակոյոյ մը , թերեւս տղայական համարուի ինձ կասեցնել կուտայ :

— Ինչ որ լինի բոլորովին ձեր արամադրութեան ներքեւ եմ :

Հայկանուշ կարմրիլ սկսաւ , փոթորիկ մը կար իւր ուղեղին մէջ . աչերն խոնարհեցուց ու չկրցաւ բաւ միակ արտասանել :

— Համարձակօրէն խօսեցէք օրիորդ , ըսաւ Վահան Հայկանուշի յուզմունքը նշմարելով :

Հայկանուշ եւս առաւել յուզուիլ սկսաւ , իւր սրտին ու մաքին տարրեր ուղղութիւն մը տալով հազիւ հազ լսելի ձայնով մը սրտատխտանեց :

— Կրացցիէլլան կարգացած էք :

— Ո՛չ , որո՞ւ հեղինակութիւն է :

— Լամարդինայ ոսկեղէն գրչի ծնունդն է :

— Արդեօ՞ք այս է ձեր կարեւոր առաջարկութիւն :

— Այո :

— Զարմանալի բան , ձեր տարակոյրը եւ իմ օգնութիւնս ո՞ւր կը ֆայ :

— Տակաւին չկրացաւ իմ առաջարկութիւն :

— Ուրեմն շարունակեցէք , կը հետաքրքրէք զիս ձեր տարօրինակ առաջարկութեամբ :

— Պիտի խնդրէի որ եթէ չէք կարգացած , գրչերները միտակց կարգայինք , ընտիր եւ կար-

դացուելու արժանի գիրք մէ Գր. Չիլինկիրեանի ձեռամբ թարգմանեալ :

Վահան զարմացած մնաց Հայկանուշի կարեւորութեամբ և ըսաւ :

— Սիրով կընդունիմ , դուք ա՛լ կարդացած չ'էք :

— Թէեւ մի անգամ կարդացի , այլ կ'ուզեմ մի քանի անգամներ եւս կարդալ , ո՛հ... ինչ անբարբառ սէր , ինչ պաշտելի ու փան հոգիներ ունի իւր մէջ այդ վէպը , ա՛հ Կրացցիէլլա երկնային հրեշտակ մէ , թերեւս հրեշտակներէն ալ անմեղ ու սուրբ... , հոն գրքին մէջ սէ՛րը Լամարթինայ գրչին տակ առտուածացած է : Սերէկ... «Երբ չե կարողանալ յայտնել արդեօք իրականութեան մէջ կարելի է եթէ ոչ բեղմնաւոր երեւակայութեան մը ծնունդ է : Օրիորդը վերջին խօսքերը շեշտելով արտասանեց :

— Ինձ անկարելի կը թուի «Երբ չե կարողանալ հարգել իւր «երակներն , մտատիպ սէր մէ այդ վէպերու համար միայն ստեղծուած :

— Հայկանուշ տեղեկեցաւ , մահաշունչ հովի մը իր ձ սկսան շոյելով անցնիլն զգաց , ճգնաժամի մէջ էր , խոտառփանութիւն մը սլիտի ընկր սլիտի ընկր թէ՛ ահա եւ եմ այդ անհասկացելի յայտարարութեամբ հոգն , այլ զարմեալ չը կարողանայի , հազիւ երկու անհասկանալի ու անխառն բառեր թոթովեց... և կրկին ջանաց իւր սրտով խօսելու : Տե՛ս :

Վահան այս ամենը նշմարեց և աւելի հե-
տաքրքրուելով,

— Միթէ այնպէս չէ օրիորդ :

— Անշուք կրացցիւլա , որպիսի տարաբաղդու-
թիւն , սէրը ներա սրտին մէջ կը բորբոքէր ու
բոցեր կ'արձակեր միայն ինքզինքը այրելու համար
իւր սիրահարին ինչպէ՞ս լսելը սրբապղծու-
թիւն կը համարէր :

— Յիրաւի թշուառ վիճակ , բայց կրկին կը բեմ
թէ երևակայական է այդ սէրը :

Հայկանուշ ակամայ կուլ տուաւ քանի մը
խօսքեր զորս սիրտն ստեղծեց և շրթներն պատ-
րաստած էին ուզեց վերջնականութիւն մը տալ

— Ժամանակը լրացած է , գիշեր բարի , վաղ
գիշեր կ'սկսինք :

— Մեծ ախորժով պիտի ունենդրեմ ձեզ երթալ
բարեաւ , անխռով քուն թէ՛ անուշ երազներ
մաղթեմ . . .

— Ո՛հ ամբողջ իմ կեանքս արդէն երազ մ'է :

— Ըստ իմ երազէ՛ւ և վայելէ՛ւ միևնոյն բաներ
են , երկուքն ալ անցաւոր , երեսկայանքէն և իրա-
ն-նէն մէջ ի՞նչ տարբերութիւն կայ . առաջինն
կատարուելով կանհետի և կամ պիտի կատա-
անցնելու համար , իսկ երկրորդն՝ կրա-
անցած է , ներկային մէջ և՛ ողով :

— Հայնս՝ սուշ իւր ս' . . .
Նշար տագնապա՛ :

— Բայց չէ՛ տառակ մը
սեպի՛նք քաշուեցաւ , այդ
բուն ա՛ տա՛ . . .
— Եւ ինքնիրեն գէ՛մ խօսեցաւ :

— Ինչու չըսի , պէտք էր որ ըսէի , ա՛հ , երկ-
շոտ արարած :

Վահան զարմացման ու հետաքրքրութեան
մէջ թաղուեցաւ , անցած ու դարձածէն բան մը
չը հասկցաւ , միայն սա չափ բան հասկցաւ թէ՛
Հայկանուշ իրմէ գաղտնիք մը պահեց :

Հայկանուշ , այդ անմեղութեան հրեշտակը
եթէ յանցանք մ'ունէր և յանցանքներէն ալ ամե-
նէն մեծը , այն ալ սիրել ու չը կրնալ իւր սէրը
յայտնելն էր :

“ Մերսուսի մը համար ապահանջներ ”,
ՇԵՆԼԵՐ

Ժամը գիշերուան 11 1/2 էր (ըստ եւրոպ), լուսթիւնը չորս կողմը կը տիրէր, մթին երկնքի վրայ շողշողուն աստեղք կը փայլէին, կարգեան հունութեան մէջ նետուած մշտավառ կանթեղներ էին:

Ամէն մարդ իւր տունը մտած էր, փողոցներն ամայի էին, գիշերուան խորհրդաւոր մթութեան մէջ գիշերաչրջիկ օտարկանաց ստուերներն միայն կը տեսնուէին, որոնց քալուածքի կոշտ ձայներն տխուր տալաւորութիւն մը կը թողուն մարդուս վրայ:

Խրիստովիճի տան վերնայարկի սենեկաց պատուհաններէն լուսոյ սիւն մը դուրս կը հոսէր, կերակար թէ տակաւին քնած չէին, սակայն լուսամուտի մօտ ստուէր մանգամ չկար:

— Անտառաց խորեքէն հիւսիսային հով մը ուժգին կը սուլէր, կը սոսկար մարդ թէ լսել տերեւոց մեղմաղճիկ սօսափիւնը, ո՛հ, ամայութեան մէջ այդ ձայնը լսած եմ. և երբ կը յիշեմ վրաս քիչ քիչ կըլլայ...

Գիշերուան այս խորհրդաւոր և տխրագիւցիկ մթութեան մէջ գողգոջ քայլերով ստուեր մը կը շարժէր, անկարելի էր դէմքը որոշել, աչերն տանց պատուհաններու ուղղած փողոցին երկայնութեանը կը ճեմէր, դաղտագողի նայուածքը, ոտնաձայն մը լսելուն պէս ըրած շարժումները և վարանկոտ ու անձայն քալուածքը տեսնողին այնպէս կարծել կուտային թէ ոճիր մը կամ գողութիւն մ'ընելու կը պատրաստուէր: Եթէ պատահմամբ այդ փողոցէն մէկը անցնէր՝ իւր քայլերը կը մեծցընէր և հասարակ ճամբորդի՞մը պէս ճամբայ կառնուր: Երբ անցորդը հեռանար այդ փողոցէն ինքը վերստին հոն կը վերադառնար:

Եկեղեցւոյ ժամացոյցը իւր ծանր ու կոշտ 42 հարուածներով կէս գիշեր ըլլալը կ'ազդարարէր. մթութեան մէջ առխարխալի շրջող ստուերը սարսափաց. աչերն Խրիստովիճի տան պատուհաններուն դարձուց և յուսահատական ճիչ մը բառնալով մեկնիլ պատրաստուեցաւ: Բայց ձայն մը իւր քայլերը կասեցուց, այդ խորին լուսթեան մէջ Վահան... Վահան... ձայնի մը արձագանքն լսելի եղաւ, և այդ արձագանքի ուրիշ արձագանք մ'ալ հետեւեցաւ Մարիէ'ա, Մարիէ'ա...

Ստուերը մութին մէջ սահելով Խրիստովիճի դրան մօտեցաւ, ուր գեղադէմ կոյս մը թւաբաց կ'սպասէր...

Մեր ընթերցողը անշուշտ գուշակեցին թէ Վահան Քաջերունին էր որ իր ձեռքերը Մարի-

եայի ձեռաց մէջ սեղմուելով կիսաբաց դռնէն ներս կը սպրդէր . . . :

Մեր աղնիւ ընթերցողք եթէ սրբապղծութիւն չեն համարիր Վահանի քայլերուն հետեւելով ունկն դնել այդ երկու սիրարշիւ ֆակաց խօսակցութեան, հետեւինք անոնց :

Այդ սիրատենջիկ ֆակներ գինովի նման անշարժ կռնի մը վրայ ինկած էին որ բակին վրայ զետեղուած էր, Վահան Մարիեայի ձեռքը իւր ձեռաց մէջ առած սրտին վրայ էր դրած, ժամերով այդպէս լուռ ու անշարժ պիտի մնային եթէ համբոյր մը չսթափեցնէր գինովցած այդ չէկ գլուխները : Վահան էրջեղած առաջին անգամ լուսթիւն խզողը՝ Մարիայի կարմիր այտից վրայ համբոյր մը դրոշմելով :

Սրտերն ուժգին կը տրոփէին, փոքր չընկ մ'իսկ հանելու կը վախնային որպէս զի չըլլայ թէ մէկը իմանայ իրենց գիշերային այս գաղտնի խօսակցութիւնը : Հակառակ պարագայի մէջ իրենց երջանկութիւնը ի վտանգի էր : Իրաւունք ունէր զգուշանալու և ահ ու դող զգալու, ո՛վ է այն մարդը որ առանց ահու դողի իւր բոլոր ունեցած հարստութիւնը՝ ապագան՝ վտանգի մէջ կը դնէ բաղդախաղի մը մասնակցելով :

— Ի՞նչու այսչափ ուժգին կը բաբախէ սիրտս, ըսաւ Մարիա իւր ձախ ձեռքը սրտին վրայ տանելով . . . :

— Ասորը պատճառները բազմադիմի են, ըսաւ

Վահան, դողն ու վախը, սէրն և ուրախութիւնը իրար խառնուած՝ իմ վրայ ալ նոյն ազդեցութիւնը ըրին : Այո սրտիս սովորականէն աւելի արագ զարնելը կ'զգամ :

— Ուրախալի է ինձ քեզ վիճակից լինելս :

— Որպէս ինձ քեզ հոգեկից լինել :

— Ահ իցիւ թէ թուիս ամպեր չը ծածկէին մեր այս պայծառ մթնոլորտն ու ապագան :

— Թուիս ամպեր . . . ինչ գործ ունինք ատոնց հետ : Մարիեա, կը տեսնեմ որ՝ երջանկութիւնն իսկ վրդովելու համար աւ րիճեր կը բնտաես, ինչ հարկ կայ մեր երանութիւնն խանգարել անշունչ գէպքերու կարեւորութիւն տալով միթէ կը տարակուսիս իմ սիրոյս անկեղծութեան վրայ . . . :

— Ինչ կըսես Վահան, միթէ՞ կարելի է և կը յուսաս ինձմէ . . . :

— Ուրեմն չես հաւատար թէ գալ տարի վառնի քովդ պիտի լինիմ :

— Կը հաւատամ :

— Արդ, ինչ պատճառ կայ մեր ապագան մթագին տեսնելու, քանի որ իմ մեկնումս չէ՛ . . . :

— Ո՛չ այդ չէ պատճառը . . . ո՛հ ինչպէս խոստովանիմ . . . պատճառը . . . միայն . . .

— Է՛ . . . միայն . . . :

— Միայն քու հայ լինելդ է . . . :

— Իմ հայ լինել՛ս . . . գոչեց Վահան յուզմամբ :

— Այո՛ քու հայ լինելդ, բացատրեմ. միտքդ չ'անցնես թէ ինձ համար անմարսելի է այդ հայ

անունը, ոչ երբէք, եթէ այդպէս լինէր նախա-
յարձակն ես չէի ըլլար, որովհետեւ գիտէի քու հայ
լինելը, ինձ համար սէ՛րը միութեան կապ մ'է,
երկու հոգիներու մէջ խտրութիւնն հոն գործ
չունի:

— Կը զարմացնես զիս, ուրեմն ի՞նչու յիշեցիր
Հայ անունը:

— Պատմեմ ամեն բան որք ապագային պիտի
յուզուին, ասոր աներկբայ եմ: Գիտես թէ Հայրս
Ռուս վաճառական մ'է, գիտցիր նաև թէ ջերմ օր-
օրս մ'է, մոլեռանդ, տգէտ և նախապաշարեալ
անձ մը, կրթութիւն, մարդկութիւն, սէ՛ր ի՛նչ
են չը գիտեր: Հին ու հոսած գաղափարներով ու
ղեղը թռչնած է և այս ամեն քաբեմանութիւններով
հանդերձ Հայ անունն ալ սաստիկ կատէ... արդ երբ
լսէ թէ ես քաբեման մը կը սիրեմ կրակ ու բոց կըտ-
րած հրաբուխի մը նման գլխուս ի՛նչ կրակներ չալի-
տի թափէ՛: զինք համոզելու ի գուր պիտի աշխա-
տիմ, նա իւր գիտցածէն մազի չափ չը պիտի շեղի,
և մեր միութեան անընկճելի արգելք պիտի լինի:
Արդ, սոքա միթէ մեր ապագան չե՞ն մթադներ...:

— Իրաւունք ունիս Մարիեա, պէտք չէ յուսա-
հատիլ սակայն: միջոցք չեն պակսիր մեր միութիւ-
նը օրինաւորապէս կատարելու: հասարակական «երբ
ա՛հա քաբեման մ'է քաբեմանս քե՛մ, ջանա հեռա-
ցնել մտքէդ այդ վախերը:

— Բայց միայն այս չէ պատճառը, ուրիշ աւելի
մեծ արգելք մ'ալ ըլլալ կը թուի, ո՛հ Աստուած

իմ, ես կը կարծէի թէ միշտ երջանիկ պիտի ըլլա-
յինք, Բայց ոչ, տրտմութեան ու վշտի սրտմաշուք
ստուերներ կը շրջապատեն զմեզ...:

— Դարձեալ կանացի տկարութիւնդ առողջ
դատողութեանդ վրայ յաղթանակ տարաւ՝ ըսէ ի՛նչ
արգելքներ կերակայես կամ կը գուշակես: Նախա-
պէս գիտցիր թէ ի՛նչ որ ալ լինի մեր սրտերը չէ
կարող անջատել: գերեզմանն իսկ վայրկեան մը
կրնայ դատել զմեզ, բայց անկէ անդին, ա՛յո անկէ
անդին ալ պիտի շարունակէ մեր սէրը, միշտ դու
իմս և ես ալ քուկդ պիտի ըլլամ, էարդ կրնաս
պատմել այժմ...:

— Բայց ի՛նչ պատմեմ, ամեն ինչ խօսեցար:

— Այո՛ իմ միակ պատասխանն այդ է, միթէ կը
տարակուսիս քու սիրոյդ վրայ...:

— Երբէք իմ սէրս տղայական չէ, առանց քեզ
կեանքն ինձ համար ոչ միայն կարեւորութիւն այլ և
էութիւն իսկ չունի...:

— Ուրեմն ի՞նչու փուճ տեղը կը յուզուիս ե-
րեակայութեամբ:

— Ասոնք այնպիսի խոջընդոտներ են որոնց վը-
րայ խորհիլ կ'արժէ:

— Ի՛նչ պէտք է ընել, ի՛նչ կայ:

— Հօրս յարգելի բարեկամներէն Վլադիմիր
սպան յաճախ այցելութիւններ կուայ մեզ, և շատ
գիշեր շամբանեայի գաւաթներու մասնակից կը
լինի, իր ներկայութենէն շատ անդամ խոյս կտամ
որովհետեւ սիրաբանել կուզէ, ստոյգ չեմ գիտեր

բայց այնպէս կը ձևացնէ թէ գիտ կը սիրէ . . .
արդ լաւ ուշադրութիւն . եթէ օր մը ելլէ ձեռքս
խնդրէ , ես ի՞նչ պիտի ընեմ այն ատեն , քաջ գի-
տեմ թէ հայրս սիրով պիտի ընդունի անոր առա-
ջարկութիւնը : Այս փափուկ կէտ քու ուշիմէն լուրջ
դատողութեան կը յանձնեմ :

Վահան ճակատն չօջափելով մտածել սկսաւ
և քիչ յետոյ պաղարեամբ պատասխանեց :

— Եթէ այդպիսի բան մը պատահի ընդդի-
մացիւր և ինձի ալ հաղորդէ , ահա՛ այսչափ , ընդ-
դէմօքն բա՛ւ է այս :

— Եւ ինչպէս կրնամ համակերպիլ Աստուած իմ :

— Եթէ մինչև իմ գէջը՝ առնելս այդպիսի բան
մը տեղի չունենայ , ձեռքդ խնդրողներէն առաջինն
ես պիտի ըլլամ , ուսանողական վիճակիս մէջ հօրդ
հաւանութիւնը առնել անկարելի է :

— Տասն օր վերջը պիտի ուղևորիս ի Ս . Բեթ-
րեսպուրկ :

— Ա՛յո իմ և քու ասրագան ապահովելու համար :

— Աստուած իմ , ի՞նչպէս պիտի համբերեմ ,
թամը ինձ տարիներու չափ պիտի երկարին , մեկ-
նումդ զիս խորին տխրութեան մէջ կը ձգէ :

— Սիրելի Մարիեա , ի՞նչու այդչափ կը տըխ-
րիս , չէ՛ մի որ իմ սիրտը քու մօտ և քու կողքին մօտ
է , այդ ժամանակամիջոցի մէջ այս իմ յիշատակով
սիրտիմուէ : Զայս ըսաւ Վահան և գրպանէն իւր
լուսանկարը հանելով Մարիեայի մատուց :

Մարիեա լուսանկարը համբուրեց և կուրծ-
քի վրայ կէս բացուած չապիկին տակէն սրտին վը-

րայ տարաւ , և իւր մատէն մատանին հանելով
Վահանի ներկայացուց . որուն վրայ Մ . Ս . տա-
ռերը փորագրուած էին :

— Դու ալ այս ընդունէ , պանդխտութեան
մէջ յիշէ Մարիեադ որ քեզ համար միայն կապրի
Ղաղանի մէջ , թող այս իմ սիրոյ կապը լինի :

Վահան մատանին համբուրելով մատնանցուց
և իւր շնորհակալութիւնն յայտնեց համբոյր մը դը-
րոշմելով Մարիեայի այտից վրայ :

— Սիրելի Մարիեա ես ալ տկարացայ , ինձ այն-
պէս կը թուի թէ չը պիտի կրնամ տոկալ պանդխտ-
ութեան , գրեթէ չուզեցով կերթամ հոգւոյս պաշ-
տելին Մարիեա . . .

Վահանի աչերէն արտասուաց երկու կաթիլ-
ներ դուրս եկան Մարիեա արդէն կարտասուէր Կէս
գիշերուան խորհրդաւոր լռութեան մէջ ժամա-
ցոյցի երկու հարուածներ լսուեցան հիւսիւսային
հովն երթալով կը սաստկանար երկնքի վրայ թուի
ամպեր դիմուեցան

— Մնաս բարեաւ Մարիեա , համբերութիւն . .
մնաս բարեաւ . . .

Վահան ուսանողական վերարկուն գլուխն
անցուցած մութին մէջ անհետացաւ նոյն սլահուն
սաստիկ անձրև մ'սկսաւ գալ :

Դրան մը գոցուելու և ուրիշ դրան մը բաց-
ուելու ձայնէն վերջը , անձրևի խժալուծ շշուկին
խառնուած ձայն մ'ալ լսելի եղաւ անարձագանք :

— Երթիս բարեաւ , պաշտեցեալ հո՛գի .

Ե.

ՓՈՔՐ ՄԻՋԱԴԵՊ ՄԸ

Սեր Երեմիայի Գրքի Գլուխ Երեսներ
—
Երեմիայի Գրքի Գլուխ Երեսներ

Նորիսթովիչի գերդաստանը Ղազանի մէջ ամենէն փայլունն էր, վաճառականներ, լրագրաց շողոքորթ և նիւթապաշտ խմբագիրներ, զինուորական պաշտօնեայներ և այլք էին որք կը յաճախէին հոն:

Ամիսը մի քանի անդամներ չուայլ սեղաններ կը պատրաստուէր այս մեծապատիւ հիւրերը ընդունելու համար... Այժմ խմբուած էին:

Շամբանեայի ազդեցութեամբ երբ գլուխները կը տաքնային՝ վիճաբանութիւններ կսկսէին, հիւրերը խումբերու էին բաժնուած գաղափարակից և շահեկիցք մէկ կողմ ժողովուած, միւս կողմը զինուորական երիտասարդ պաշտօնեաներ վլատիմիրը իրենց գլուխ ունենալով սիրոյ և գեղեցիկ սեռի վրայ կը վիճէին, մին իւր դրացուհւոյն գեղեցկութիւնը կը նկարագրէր, միւսը այս ինչ թատրոնի հոջակաւոր դերապանուհւոյն հետ ըրած մէկ սիրահարութիւնը կը պատմէր պարծենալով

կարծես թէ պատերազմի դաշտին վրայ մեծ յաղթանակ տարած ըլլայ... Ուրիշ մ'ալ, եթէ չեմք սխալիր վլատիմիր՝ իւր մէկ սիրահարութիւնը կը պատմէր որ ամբոխի կողմէ յոյժ անորժելի ընդունելութիւն կը գտնէր: Սպայներէն մին վլատիմիրի խօսքը ընդմիջելով ըսաւ:

— Բայց ի՞նչպէս ծանօթացաք օրիորդ Բ. ին:

— Պիտի պատմեմ, այդ մասը շատ հետաքրքրական է:

— Կերևայ թէ Տիկին Գ... ին հետ ծանօթանալուդ չափ հետաքրքրելի է:

— Կերդնում սատանային պոչին վրայ որ վլատիմիրի սիրոյ մէջ ունեցած դերը և ոչ մէկերնիս խաղացած ենք, ըսաւ ուրիշ մը, իւր ամուսնութեան մէջ չորս կնոջ և երեք դաւակաց տէր է...:

— Կատակը մէկ կողմ թողունք, յարեց փոքր ինչ խոհեմ երեցող սպայ մը որ ամուսնացեալ ըլլալուն սրտճառաւ զինքը Գրքի կանուանէին, ազատ թողէր որպէս զի իւր անկեղծ ու սուրբ սէրը մեղի պատմէ:

— Վլատիմիրի սէրը մեղուի կը նմանի որ մէկ ծաղկէ չգոյանալով այլ և այլ ծաղիկներէ կը ծածէ իւր հիւթ, ըսաւ տաք գլուխ սպայ մը:

— Շնորհակալ եմ ձեր ջատագովութիւններէն, բայց վիճաբանութիւնը իմ անձնաւորութեանս վրայ մ'ընէք, միթէ գեղեցիկ սեռէ փունջ մը կազմելը ոճիր մ'է, ներեցէք որ պատմութիւնըս չարունակեմ...

— Օ՛ն, լուռթիւն գոչեց Զիմակովսքի (տըխմարը) :

— Պատմութեան շարունակութեան մէջ ընդմիջում չեմ ուզեր, պարոններ՝, ամենախորթելի տեղն ենք, ուրեմն գաւաթ մը պարպելէ յետոյ կսկսիմ. օ՛ն, գեղեցիկ սեռի կենացը...

— Օրիորդ Բ...ի կենաց, կրկնեց միւս մը :

— Վլատիմիրի կենաց, ըսաւ ուրիշ մը :

— Կեցցէ՛ Վլատիմիր, կեցցէ՛ օրիորդ Բ... :

Գաւաթներու իրարու բախումը և ծիծաղներէ յառաջ եկած աղաղակն միւս խումբերու ալ ուշադրութիւնը գրաւեց :

— Արդ, պարոններ պէտք է գիտնալ որ օրիորդ Բ... Արմեաշկեայ մ'է։ Այո՛, գեղեցիկ Արմեաշկուհի մը. յաճախ շրթներս նորա այտերուն կը դպնին՝ երբ կը վալսէինք միասին... ասոր քիչ մը կը դժկամակէր, բայց ես ինչեր չըսի զինքը գրաւելու համար, ի՞նչ փայլուն խոստումներ չըրի. ամաչելէն աչերն կը փակէր և այտից վրայ բազմադան գոյներ իրարու կը յաջորդէին, կրծքէլըս կուգար, ի մի բան պարոնայք, իմ ափի մէջն էր, հետեւեալ օրուան համար ժամադրութիւն մ'ըրինք, ալ չը դիմացայ՝ աննշարեկի կերպով համբոյր մը քաղեցի...

— Ամբոխը բարձրաձայն քրքիչ մ'արձակեց, ու ողւոյ շոգիով տաքցած գլուխներ կրկին գաւաթներ պարպել սկսան ու սենեկի կամարը «կեցցէ հոգեք» աղաղակներով թնդացուցին :

— Բայց որչափ անուշ համբոյր պարոններ, շարունակեց Վլատիմիր, կենացս մէջ միլիոնէն աւելի համբոյրներ քաղած եմ՝ տակաւին անոր չափ համով հոտով համբոյրի մը չէի պատահած : Վերջապէս հետեւեալ օրը մեր ժամերգութեան համեմատ հասարակաց պարտէզը գտայ զինքը իւր ծեր մամուն հետ. խեղճ ծեր կինը ստացած համբոյրներս տեսնելով անտարբեր կը կենար. կսպասէի որ ըսէր «Լ շրթներդ չէ քեզեց» ո՛հ, ինչ սքանչելի . . . սպիտակ կուրծքի վրայ կարծես երկու ծաղկեփունջ էր կախուած : Մեր ապագային վրայ խօսեցանք, ինչեք չբխտապացայ, վերջապէս մեր ամուսնութիւնը քաղաքակրէ համար միակ միջոցը ցուցուցի. վարտնեցաւ քիչ մը, բայց շուտ անցաւ ալ զգարանով, փայլուն սուրբս, ատրճանակներս, արարարական ճարպիկ ձեւերս ու խօսքերս նորա աչերն ու հոգին շլացուցին, համազուեղան վերջապէս... պարտէզին խորերը ամայի տեղ մը փնտռեցինք, կարծես նոյն սահուն բաղդը ինձ կօգնէր, օդը ամպամած էր և մութ խեղճ աղջիկ, արտասուաց երկու կաթիլներ տեսայ նորա գունատ դիմաց վրայ...

« — Պատուոյ խոստումը կատարելու մի յապաղեր, ըսաւ ինձ հառաչով մը :

« — Ամենայն սիրով, օրիորդ, ըսի իրեն եւ բաժնուեցանք :

— Ի՞նչ պիտի ընես այդ աղջկան, ըսաւ ամենէն երկտասարդ սպան :

— Առժամանակեայ ամուսնութիւն մը, այն ալ քիչ մ'եւս վայելելու համար: Արդ ի՞՞նչ պատմութիւնս հոս կաւարտի. աղատ էք հիմայ քննադատութեան սկսիլ սա պայմանաւ որ ամուսնութեանս համար կանխաւ մէկ մէկ գաւաթ կոնծենք...

Խրիսթովիչ իւր տան մէջ հաւաքած ամբողջին շահ մը կակնկալէր... Ի՞նչ. — իւր աղջկան համար ամուսին մը գտնալ, ստորին և գժուճ միջոց. այդ նպատակի յարմարագոյն անձը Վլատիմիր Բաւլովիչ սպան գտած էր և անոր ուրիշ աչքով կը նայէր: Վլատիմիր մասնաւոր առանձնաշնորհում կը վայելէր, ուղած ժամանակ աղատ էր այցելութիւն տալ...

Վահանի Բեթերսպուրկ երթալէն երկու շաբաթ վերջը Վլատիմիր Խրիսթովիչի այցելութիւն մը տուաւ, ցերէկ էր, այդ օր Մարիեա շատ տխուր էր, Վլատիմիրի ներկայութիւնը իւր տխրութիւնը կրկնապատկեց. Վլատիմիրի առ Մարիեա արտայայտած սէրը փոխան նորա սէրը գրաւելոյ ատելութիւնը գրգռած էր. Վլատիմիր Մարիեան կը սիրէր, և իւր սէրը կարելի էր երկու մասի բաժնել, մին Մարիեայի հարըստութեան և միւսը գեղեցկութեան. ալ հաստատապէս որոշած էր նորա հետ ամուսնութիւն մը կնքել, իւր այս զիտաւորութիւն Մարիեայի ծընողաց պիտի յայտնէր, այլ կուզէր նախապէս Մարիեայի սիրտն շահել որպէս զի ասպադային

արգելք մը չէլէ իւր ամուսնութեան, իւր այս այցելութիւնը պատեհ առիթ մ'էր Մարիեայի հետ խօսելու. սենեակին մէջ Մարիեա մինակ էր. Վլատիմիր ողջունեց զայն եւ նրա մօտ աթոռի մը վրայ նստաւ:

Ինչպէս ըսինք Մարիեա այդ օր խիստ տխուր էր, սենեակի մէջ մինակ Վահանի լուսանկարը ձեռքը բռնած կը դիտէր և երբեմն իւր անրիժ շրթերն նկարին կը մօտեցնէր համբուրելու նըպատակաւ:

Երբ Վլատիմիրի ներս մտնելը տեսաւ լուսանկարը աճապարանօք ծոցը դրաւ, և ցուրտ կերպով մը ողջունեց:

Խեղճ Մարիեա՝ Վահանի բացակայութեան և Վլատիմիրի ներկայութեան դէմ՝ ներքնապէս կը մարտնչէր, տագնապալից ժամեր պիտի անցունէր. պահ մը մտքէն անցուց որ Վլատիմիրը առանձին թողլով իւր սենեակը քաշուի, հոն ազատապէս երազելու հաճար... այլ ո՛չ, այսպիսի սլարազաներու մէջ քաղաքավարութիւնը ծանր բեռ մ'է. այդ բեռը կրելու է անտրտունջ եթէ մէկը կուզէ պարսաւանաց առիթ չը տալ... ո՛րչափ ձանձրալի է այն վիճակ որ մարդ կըստիպուի ժամերով նստիլ ու խօսիլ այն անձի հետ զոր շատ կատէ...

— Ո՛հ, օրիորդ, այսօր որչափ տխուր կը տեսնեմ ձեզ:

— Այո, խօսեց կոյսը, երկար լուութենէ մը

վերջը որ իւր տհաճութիւնը ցոյց կը տար, դէմքըս ներքին ցաւս կը յայտնէ, սաստիկ դիտուցաւ մը զիս շատ կը տանջէ, գրեթէ աչերս բանալու կարողութիւն չունիմ, Կատեայի ապուր մը ապսպրեցի եւ հանգստեան ալ պէտք ունիմ...

— Գլխիդ թէ՞ սրտիդ ցաւն գրեզ կը նեղէ...

— Ո՛հ, միթէ կատակ կը կարծէք... խօսելու միջոց իսկ չտար, և եթէ...

Մարիեա խօսքը կտրեց, անկարկուծիւն մը պիտի ընէր անոր տհաճութիւն պատճառող ներկայութեան վրայ, այլ կուլ տուաւ:

— Եւ եթէ... ի՞նչ...

— Այո՛, և եթէ ապուրս խմած ըլլայի զձեզ չպիտի կարենայի ընդունիլ:

— Հոգ չէի ըներ, բաւ էր որ դուք հանգըստանայիք, դուք որ ինձ կենաց ինչ ըլլալը սովորեցուցիք, դուք որ իմ կենաց արշալոյսը եղաք:

— Կերեւակայէ՞ք թէ կը զառանցէք, պարոն:

— Ո՛չ, Մարիեա, ո՛չ երեւակայութիւն եւ ոչ զառացանք մ'է այլ իրականութիւնն ինքն է որ կը խօսի ձեզ, սիրտս ձեզ բանամ որպէս զի հասկնաք թէ առանց գիտնալոյ ուրիշի՞մը կեանք տուած էք...

— Է՛ վերջը, տակաւին շատ պիտի տեսէ՞ ձեր այդ ճոռմաբանութիւնը որ գլխացաւս կը կըրկնապատկէ... ըսաւ Մարիեա Վլատիմիրի «սիրեմ բայը» խոնարհելը լսելով:

Վլատիմիր որ սիրային խաղերու մէջ առաջին մրցանակի արժանացած էր, պահ մը վարանեցաւ շարունակելու, գլուխը շարժելով վերստին սկըսաւ խօսիլ:

— Կուզէի սիրտս ու միտքս քեզ յայտնել ազատապէս, բայց համառօտեմ խօսքս, ձեր ամեն մէկ շարժումը, ազնիւ բնաւորութիւնը և լուրջ կրթութիւնը իմ սրտի մէջ սիրոյ կայծն ըստեղծեցին. այլ եւս ինձ չէ կարելի ապրիլ առանց ձեզի... Ո՛հ ընդունեցէք սէրս Մարիեա, կը պաշտեմ զձեզ... Այս ըսաւ ու Մարիեայի գիրկը ձգուեցաւ... Մարիեա արդէն յուզուած այս խօսակցութենէ և բարկութեամբ լցուած՝ իրեն մօտեցող հրէշը ուժգին ետ մղեց, այնպէս որ Վլատիմիր ետ ետ մղուելով, աթոռի մը վրայ ինկաւ եւ որոյ՝ շառաչիւնով կոտորուիլը ըսպասուհւոյն ականջը հասաւ որ շուտով վեր վազեց...:

Մարիեա արդէն իւր սենեակը առանձնացած էր, երբ Կատեայ ներս մտաւ, մեծ եղաւ զարմանքը Վլատիմիրը գետին փռուած տեսնելով, մօտեցաւ անոր օգնեց որպէս զի կանգնի, Վլատիմիր կատաղութիւն կղզար երբ կը մտածէր թէ՛ խայտառակութեան մը ենթակայ եղած է:

— Պարոն ի՛նչ պատահեցաւ ձեզ, ըսաւ Կատեայ, խնդալը բռնելով:

— Ոչինչ, աթոռը չը դիմացաւ իմ ճնշմանս և մեծ շառաչմամբ կոտրեցաւ:

— Ահ որչափ վախցուցիք զիս Պարոն. կարծեցի թէ մեծ բան մ'էր պատահածը, տէ՛ր ողորմեայ... :

— Տիկինն ո՞ւր է, Կատեայ :

— Վարը խոհանոցն է, կը ներէք զբաղած է չը կրնար վեր գալ :

— Ուրեմն բարեւներս խօսեցէք Տիկինին և օրիորդին... :

— Գլխուս վրայ :

Վլատիմիր գլխարկը առած միջոցին գետնի վրայ լուսանկար մը տեսաւ, վեր առաւ զայն, Կատեայ եւս անսաւ ու չփոթեցաւ խեղճ աղջկիւր, և քթին տակէն ըսաւ .

— Վահանն է՛, Մարիեայիսն է՛ անշուշտ :

— Ո՛վ է այս, Կատեայ, կը ճանչնա՞ս այս պարոնը... :

— Այո՛... ըհ՛... ոչ, կարծեմ անգամ մը... Ի՞նչ պատասխանէր խեղճ սպասուհին, շուարած ու չփոթած էր :

— Ո՛վ է այս Կատեայ, կը ճանչնա՞ս այս պարոնը... :

Այս գրգռեալ գագանը հանդարտեցնել հարկ էր. բայց ի՞նչպէս. խեղճ Կատեայ խորհելու ժամանակ չունէր. զով մատնէր. լուսանկարը Վլատիմիրի քով ձգել կարելի չէր, թերեւս ապագային ատով փորձանք մը պատահէր Մարիեայի կամ Վահանի գլխուն... վերջապէս Կատեայ կարծես ներշնչուեցաւ :

— Ինձ կը վերաբերի այդ, ըսաւ համարձակօրէն :

— Ձեզ, չեմ հաւատար, «Արմեաշկեայ» մ'է այս և մեր դրացիներէն. շիտակը խօսէ Կատեայ, զքեզ կը վարձատրեմ... :

— Պարոն, կը տեսնեմ որ ճշմարիտն չը խոստովանելով ձեր ձեռքէն չը պիտի կրնամ պըրծիլ, և թէ ուրիշներու վրայ ալ պիտի կասկածիք, ուրեմն կատիպուլմ խոստովանութիւն մը ընել ձեզ, միայն թէ կանխաւ ձեր պատուոյ խոստումն կուգեմ որ իբր դաշտնիք պիտի պահէք զայն ձեր քով... :

— Կերդնում պատուոյս վրայ, միայն թէ ճշմարիտը պատմէ :

— Շատ լաւ, ես կը սիրեմ այդ երիտասարդը և նա ալ զիս կը սիրէ, մեր լուսանկարը փոխանակած էինք, և զայն իմ ծոցս կը պահէի միշտ, և այժմ ձեզ օգնելու միջոցիս կերեւայ թէ ընկեր է. արդ յուսամ թէ իմ այս գաղտնիք ձեզ մօտ կը պահէք, այնպէս չէ՞... :

— Անշուշտ, կը հաւատամ խօսքիդ, բայց չեմ կրնար ցաւս ծածկել ձեր «Արմեաշկեայ» մը սիրելուն համար :

— Ձեմ կարծեր որ սէրը այդպիսի խորութիւններ ունենայ :

— Հոգ չէ, չեմ ուզեր զքեզ վիրաւորել, առէք ձեր սիրելւոյն լուսանկարն... :

— Շնորհակալ եմ պարոն :

— Բարեներս չը մոռնաք, մանաւանդ օրիորդին, ըսէ թէ իրեն հետ տեսնուիլ կուզեմ... ,

— Շատ լաւ, երթաք բարեաւ պարոն:

Երբ Վլատիմիր փողոց ելաւ, Տիկինը Կատեան խոհանոց կանչեց իրեն օգնելու համար. Կատեայ Վահանի լուսանկարը զրոյանը դրաւ և խոհանոց իջաւ:

Չ.

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԸ

«Ա՛հալ ինչի համար-օրհնե՛ր
«Ի՛նչի է Կաթիլ Կաթիլ Կաթիլ
«— Կաթիլ Կաթիլ Կաթիլ... Կաթիլ Կաթիլ
«Համարիլ Կաթիլ Կաթիլ...»

Մարիեա իւր սենեակը քաշուած էր, բարկութենէն սիրտը սաստիկ կը բարախէր ու արեան չրջանի արագութիւնն այտից վրայ կարմրագոյն կը նկարուէր որպէս խնձորն արեւու կիզիչ ճառագայթներուն տակ. ԶԶԲԵՅԻՆ ԵՒԵՐԻ (ether sulfurique) դեղահատ մ'առնելով կուլ տուաւ որպէս զի մաքելիքը ու սրտի յուզումը անցնի:

Գրասեղանին վրայ սպիտակ թուղթը պարզեց և սկսաւ գրել առ Վահան, հազիւ թէ գրած էր Վահանի անունն, ուզեց անոր լուսանկարն իւր առջիւ ունենալ որպէս զի ներշնչուի, ձեռքը ծոցը տարաւ, բայց մեծ եղաւ զարմանքը երբ զայն հոն չգտաւ, մտածել սկսաւ, աչերն արսատօք լեցուեցան և հակառակ առած դեզին՝ սիրտն ըսկըտաւ սաստիկ խռովիլ, գլուխը երկու ձեռքով մէջ առած պահ մը մտածեց և յանկարծ ուրախութեան ձիւ մը բարձաւ, և ուղղակի վարի յորհի սենեակն իջաւ. բայց մեծ եղաւ վիշտը երբ այդ յոյսն ալ ի դերեւ ելաւ, սենեակի ամեն կողմը աչքէ անցաց, բայց չգտաւ Կատեան չեղարանը, միայն կոտորած աթոռն իւր ուշադրութիւնը զըրաւեց... :

— Նա առած լինելու է, ա՛հ չար բաղդ, Վահանիս լուսանկարը այդ վատի ձեռքը, Աստուած իմ անկաբելի է համբերել, ո՛հ թո՛ղ ամեն բան յայտնուի միայն թէ Վահանի լուսանկարը իմ մօտ լինի... զանգալը հնչեց և Կատեայ սենեակ մտաւ:

— Ի՞նչ կը խնդրէք օրիորդ:

— Վլատիմիր մեկնե՞ցաւ:

— Այո օրիորդ, բարեւեց զձեզ և պատուիրեց ինձ որ ձեզ իւր փափաքն իմացնեմ:

— Ի՞նչ ըսաւ:

— Օրիորդին բարեներս խօսէ և ըսէ որ տեսնուիլ կուզեմ իրեն հետ, այսչափ:

— Այսօր, կրկին տեսնուիլ կուզէ, և ի՞նչ բանի համար չը յայտնեց...:

— Այո, չը յայտնեց:

— Հասկեցայ շատ լաւ, այս կոտորած աթոռը ի՞նչ է:

— Ձեմ գիտեր օրիորդ, կոտորելուն ձայնը լսեցի և վեր եկայ, տեսայ որ վլատիմիր գետնին վրայ տարածուած էր:

— Գետի՞նն ինկած... գոչեց Մարինա զարմանօք:

— Այո՛ գետինն ինկած աթոռն ալ կոտորած էր, ոտքի կանգնելուն համար իրեն օգնեցի:

— Կատեայ ինչ որ սլատահեցաւ մանրամասնօրէն պատմէ...:

Կատեայ մի աւ մի ամեն բան անոր պատմեց և երբ խօսքը աւարտեց լուսանկարը Մարինայի ներկայացնելով ըսաւ,

— Առէ՛ք օրիորդ, ձեր սիրահարին լուսանկարը զոր կը պաշտէք:

— Շնորհակալ եմ Կատեայ, երբէք չպիտի մոռնամ, աղջիկ, ինձ ըրած ծառայութիւնդ, դու վրադ առնուս ամեն վտանգ և զիս ազատես այդ վատին ձեռքէն, դու Վահանի լուսանկարը դադունի ձեռքէն ազատելով ինձ վերադարձնես, ո՛հ, չեմ գիտեր ինչ կերպով կրնամ փոխարինել քեզ...:

— Իմ պարտականութիւնս էր այդպէս ընել, ես ձեզ միշտ երախտապարտ եմ:

— Ո՛հ, մեծ բարութիւն մը բերիր մեզ, մէկ խօսքով կրնայիր զիս և Վահանն զազանաց ձեռքը մատնել, ո՛հ, հաւատարմութեանդ ու զաղտնապահութեանդ վրայ չէի կասկածեր արդէն, բայց չէի գիտեր թէ այդչափ ալ ազնիւ ու քաջ ես եղեր. Կատեայ խոստացիր ինձ միշտ բարեկամ մնալ, դու ալ մասնակից եղիր ապագայ մեր Իջանկութեան...:

— Շնորհակալ եմ օրիորդ, որչափ ազնիւ ու վեհանձն հոգի մ'ունիք, շատ ուրախ պիտի ըլլամ այն օրն յորում ձեզ ծառայելու բարեբաղտութիւնն ունենամ, ա՛հ ուր է այն օրն, երբ դուք դաշտը ելլաք պտղատելու ես տան բոլոր գործերն պիտի տեսնամ ու կերակուրներն ալ պատրաստելով դրան տուլիս ձեզ պիտի սպասեմ, երկու նորաթիթի ծաղիկներ, սիրասնունդ ազաւեսակներ ցափկելով ու ցափկտելով հեռուէն պիտի երեւաք, այն ատեն զձեզ այդպէս տեսնելով որչափ պիտի ուրախանամ, դաշտէն ու պարտէզներէն հաւաքած ծաղիկներովնիդ սեղանը պիտի զարդարեմ ու ճաշի պիտի նստինք: Ձմեռներըն վաւարանին շուրջը թէյը պատրաստ, քաղցր ժամեր պիտի անցունենք մերթ խօսելով, մերթ երգելով և երբեմն ալ կարդալով, ո՛հ յիշաւի այն օրն որչափ երջանիկ պիտի ըլլանք:

— Կատեայ որչափ անուշ կը խօսիս. կարծես սրտէս կը խօսիս, այդ անուշ խօսքերովդ սիրտս կը գրաւես ու հոգիս կը յուզես, ապագայ երջան-

կութիւնը աչացս առջև պատկերելով զիս աշխարհի մէջ նախանձելի կընես. ո՛հ աղօթէ մեզ համար էտանայ աղօթէ որ Աստուած մեր ապագան փութացնէ ու երջանիկ ընէ՛... :

— Միշտ ձեր աղաղային ու ներկային վրայ կը մտածեմ, և լոյսի մէջ սեփեմ մը կը նշմարեմ ու սիրտս թունդ կելլէ և այն ատեն կաղօթեմ առ Տէր որ զքեզ փորձութենէ ազատ պահէ... այդ մութ կէտն ծնողացդ ընդգիմութիւնն պիտի լինի :

— Մի յուսահատի՛ր Աստուած մեծ է, եթէ մէկը կուգէ երջանիկ ասլըիլ սիրոյ թիւին տակ պէտք է քիչ մը տառապի, թող չը կարծեն թէ ես անոնց անիրաւ ձայնին պիտի անսամ և սիրոյ ձայնը առ ոչինչ պիտի գրեմ, երբէ՛ք, խօսէ կատայ որը աւելի նախաբնորելի է, ծնողացս անիրաւ ու անբողոք ձայնը թէ սիրոյ սուրբ և արդար ձայնը : Վերջապէս ի՞նչու առաքինութիւնն ալ իւր յանդգնութիւնը չունենայ, ի՛նչպէս միլութիւնը ունի իւրը : Օրինակի ազազաւ, ի՞նչու Վահանի պէս մարդ մը ինձի պէս օրիորդ մը իննց ուզիլ և անարատ սէրը արիարար ընկերութեան ընդունել չը պիտի տան, մարդիկ համարձակութիւնը, յանդգնութիւնը կը սիրեն, ուրեմն թո՛ղ բարեկիր անձինք ալ ապականակիր անձանց շփ համարձակ և յանդուգն ըլլան : Հաւս սարքաթութեան առջև ապահով եմ թէ մալ գիլի բաւեկիւր անձերը նախապատիւ պիտի սեպեն(*) :

(*) Էօթէն սիւ :

— Բացի անդրժրհեղեհան գլուխներէ աշխարհ ձեր արդար դատի պաշտպանն է. ծնողքդ ալ գիտեն թէ ձեր բողոքն իրաւացի է սակայն իրենց շահուն ու կարծեաց հակառակ է, ինչպէս մարդիկ ամենը միօրինակ կզգան, ու տարբեր կը պատճառաբանեն, ինչու որ ճշմարտութեան ըսկրդրունքը բնութեան մէջն է, բայց անկէ հանած հետեանքնին իրենց շահուն մէջ (*) :

— Պիտի ջանամ համոզել զիրենք երբ ժամանակը հասնի :

— Ո՞ր գիտէ, թերեւ ձեր խօսքերէն համոզուին :

— Երանի թէ համոզուէին ու անոնք ալ մասնակից ըլլային մեր երջանկութեան, եթէ իմանային թէ խարութիւն որ բանի մէջ փնտռել հարկ է չէին պնդեր իրենց անիրաւ պահանջի վրայ, սէրը ազգութիւն չը կրնար ունենալ, ինչպէս որ չունի հայրենիք, չունի կլիմայ, ամեն սրտի մէջ սէրը կրնայ դնել իւր բոյնն անխտիր :

— Ժամանակ պիտի գայ որ այս տեսակ բռնութիւններ վերջ պիտի գտնան. բարեշրջութիւն, բնութեան օրէնքն է այս որ անպատճառ պիտի կատարուի տակաւ առ տակաւ աշխարհիս ուրիշ կողմերը... Բայց այս ամենը լինելու համար բազում զոհեր պիտի լինին, այդ զոհերու անուր ազգաց պատմութիւններու ճակատն ոսկի տա-

(*) Պէրնարտէն-տը-սէն-Բիէն :

ուերով պիտի արձանագորուին և դարուց ի դարս անոնց անմահ, անուններն պիտի յիշուին ակնածութեամբ... :

— Ո՛հ, տե՛ս որչափ գեղեցիկ է լայն ճակատն, և ինչ անուշ աչե՛ր... գեղեցիկ երիտասարդ մ'է այնպէս չէ՞ Կատեայ, և լուսանկարը անոր ներկայացուց :

— Սքանչելի գեղեցկութիւն մ'ունի. այդ վսեմ ճակատի վրայ քաջութեան ու անմեղութեան գիծեր կը նշմարուին, գիմացը վրայ փայլող ժպիտը անոր հոգւոյն զգայուն լինիլը կը ցուցնէ : Անկեղծութիւն, ազնուութիւն են իւր շէշտերն, Հայ լինելը, մեծ մեղք մ'է եղեր, Աստուած իմ ինչպիսի մոլեռանդութիւն... :

— Այս օրուան դէպքերը իրեն պիտի գրեմ, արդեօք որչափ ցաւ պիտի զգայ իր հոս չլինելուն համար :

— Յաւ զգալու ի՞նչ կայ :

— Ո՛հ տակաւին ինձ պատահածը չես գիտեր, ի՞նչու այդ աթոռն կոտրեցաւ, ի՞նչու գետնի վրայ գտար զինքը, այս ամենը նամակէս կրնաս իմանալ որ հիմայ պիտի գրեմ և քեզ ալ կը կարդամ, այնչափ ցաւ պիտի զգայ որ եթէ հոս լինէր մէկ հարուածով կ'ոջնչացնէր այդ վատը... :

— Ի՞նչ կըսէք, անհամբեր եմ իմանալ :

— Այժմ խոհանոց իջիւր, ոչ ոք չիմանայ :

— Երդմեցաւ, չեմ գիտեր թէ վատը իւր երդումը պիտի պահէ՞... :

— Եթէ քեզ հարցնէ իմ մասին, ըսէ իրեն թէ, «Ձեզ համար խօսեցայ բայց բարկութեամբ զիս իւր քովէն վռնտեց պատուիրելով որ մէյմ'ալ ձեր անունը չը տամ :

— Շատ լաւ, պատճառն անշուշտ ձեր նամակի մէջ յայտնի կը լինի :

— Անշուշտ :

Մարիեա գրասեղանին առջև նստաւ և արդէն սկսած նամակը ամբողջացուց, նամակն Կատեայի ալ կարդաց. Կատեայ շատ յուզուեցաւ լսելով Վլատիմիրի անբարոյական ընթացքը. նամակն այն օրուան դէպքն մանրամասնօրէն կը պատմէր միայն հետեւեալ յետ քրոնիկանը աւելցուցած էր :

Յ. Գ. — Կը ցաւիմ որ առաջին նամակս այս տխուր դէպքերով կսկսիմ : Ամեն բան առ ոչինչ համարելով միտքդ պարսպ տեղը մի յոգնեցէր քանի որ դքեզ միշտ սիրող հաւատարիմ սիրտ մ'ունիս :

Ձքեզ պաշտող

ՄԱՐԻԵԱ

Նոյն օրն իսկ Կատեայ նամակն քօռայէ յանձնեց :

է.

ԹՂԹԱԿՅՈՒԹԻՒՆՔ

«Սերը մեծ ընդունակություն
 «Համար էլ պարտություն է հաջողության
 «Երբեք չէի փորձում ինձի մեջ»

Մի քանի նամակներ մեր վէպի հետ մասնա-
 լոր կապակցություն ունենալուն պարտաւորե-
 ցանք մեր ընթերցողին ներկայացնել:

Վահան առ Մարիեա

«Սրտիս հատորը Մարիեա

«Գուցէ գարնանս իմ անտարրերութեան վը-
 րայ, վասն զի առաջին նամակդ ինձ ուրախու-
 թիւն պատճառեց քան ցաւ, կարծեմ՝ աճապա-
 րանօք գրած ես նամակդ, կրկին ուշադրութեա-
 նդդ կը յանձնեմ յետագայ խօսքերդ — սիրելի
 Վահան, գրիչս չէ կարող թղթի կտորի վրայ
 պատկերացնել սիրոյս աճումը, և ասոր միակ
 պատճառն ալ Վլատիմիր է, — արդ, նամակս
 ուրախութեամբ կսկսիմ, զի սէրը այն ատեն ա-
 լելի քաղցր ու աւելի հրապուրիչ կըլլայ երբ
 նախանձն սիրոյ հետ զուգընթաց կը քայլէ:

«Յաւելու արժանի կէտ մը չեմ գտներ նա-
 մակիդ մէջ, սովորական բաներ են ատոնք, միթէ՞
 վատ շրթներու ամբիծ այտիցդ դուչիւր դեղւ
 տացուց թէ՞ չար բերնէ մը սիրոյ ձայնը լսելդ...
 ո՛չ ո՛չ Մարիեա, վատի մը առջև մի զիջանիր ար-
 տասուելու...»

«Ինչպէս կը փթթի ծաղիկն թառամելու հա-
 մար, այնպէս ալ կը ծնին վատեր ոչնչանալու
 համար. վատ մարդ մը փելխտովայօրէն երբէք
 չապրիր, զի ասորիւր զգալ է, զգալու համար
 սիրտ պէտք է, վատերն սիրտ չունին...»

«Առ այժմ մեր սիրոյ վրայ ծնողացդ կասկած
 տալէ զգուշացիր և առեւութիւնդ ամեն առթիւ
 ցոյց տուր Վլատիմիրի:

«Կատեայի մասով իմ փոքր նուէրս և բարե-
 ներս:

«Ուրիշ ատեն նամակս կընդարձակեմ»

Քոյդ սիրական
 ՎԱՀԱՆ

Վահան առ Հայկանուշ

«Սիրելի քոյրդ իմ Հայկանուշ

«Սրտիս պէտքն էր որ քեզ առանձին գրէի,
 կզգամ թէ քեզ չափազանց մեծ հաճոյք կը պատ-
 ճուեն իմ թղթակցութիւնք, ինչպէս մեծ հա-
 ճոյք կը պատճառէին մեզ մեր գիշերային անուշ
 խօսակցութիւններն և ընթերցութիւնը: Ա՛հ, որ-

չափ խոր տպաւորութիւններ ձգած են իմ վրայ
այն գիշերներն որ Աբրահէմը կարդալով կանցու-
նէինք... ի՞նչ գեղեցիկ վէպ և ի՞նչ վսեմ գրիչ...
կարծես թարգմանութիւն մը չէր այն՝ այլ Հայ
մտաց ծնունդ մը... ի՞նչ սքանչելի թարգմանու-
թիւն. տպագրուած գրքերու վրայ շատ անգամ
Զմիւռնիոյ անունը կը փնտռեմ, Զմիւռնիոյ տպա-
րանէն ելած գրքերուն մասնաւոր համակրութիւն
մ'ունիմ... ինչո՞ւ, ես ալ չեմ գիտեր...

«Զմիւռնիայէն գիրք մ'ալ բերել պիտի տա-
յիր, արդեօք ձեռքդ հասաւ. եթէ կարդացիր
ինձ դրկել բարեկամէ, այդ գրքի երկրորդ ան-
ուան շատ համակրած ու սիրահարած էիք, Հայաս-
տան ճակատէք էր կարծեմ՝ Հայ անուն մը լսեցիր
և Հայ լինելով ուզեցիր ճակատագիրդ անոր մէջ
կարդալ... հայասէր եղիր այլ հայամուլ մի՛ բը-
լար...»

«Իմ մեկնելէս ի վեր ժամանակդ ի՞նչպէս կան-
ցընէս գիշերները, ընդ լուսնոյ պտոյտի կելլե՞ս,
արդեօք երբեմն սենեկիս ողջոյն կուտաս ո՛ւր եր-
կար ժամեր կանցնէինք առանց անոնց սահլիլ
զգալու: Ղազան իմ վրայ ծննդեանս վայրին չափ
տխուր տպաւորութիւններ թողուց... Ղազան ի
յիշատակը անջինջ կը մնայ սրտիս մէջ, հողույս
խորը... Ս. Բեթրեսպուրկ որ մայրաքաղաք մ'է
ինձ այնքան հրապուրելի չէ որքան Ղազան...»

Սրտիս մէջ մասնաւոր տեղ մը գրաւած ես,
իբրեւ քոյր մի՛ հարազատ կը սիրեմ՝ դքեղ, անուշ

ու խոհեմ բնաւորութիւնդ և ներդաշնակ ձայնդ
որ թէ Հայերէնի և թէ Անգլիկերէնի մէջ նոյնը
կը մնար, խորապէս ազդած է իմ վրայ... և կար-
ծես տակաւին ականջներուս լսելի կըլլան սոյն
երգն զոր գիշերուան լուսեան մէջ աննման գը-
րաւիչ ձայնովդ մեղամաղձիկ կերպով կ'երգէիր՝
գրեթէ միշտ միայնակ պարտէզին մէջ եւ ես ալ
հաճոյքով ունկն կը դնէի...

Some times how near you are
Some times how dear you are,
Then, then, so far, so far,
Riche some far star you are,

Some times, through you, through you,
I see the gray sky blue,
And feel the warmth of May,
In the Decembre day (*)

Ա՛հ երանի էր թէ այս վայրկեանիս մեղամաղ-
ձիկ եղանակն, դիւրազլեցիկ բառերն քոյ հոգե-

* Երբեմն ի՞նչպէս մօտ էք դուք,
Երբեմն ինչպէս սիրուն էք դուք,
Եւ ապա, ապա այսպէս հեռու,
Էք աստղի մը պէս հեռու:
Երբեմն ձեզմով, ձեզմով միայն,
Թխագոյն երկինքը կապոյտ կը տեսնամ,
Եւ դեկտեմբերի օրերուն մէջ
Մայիսի ջերմութիւնը կ'զգամ...

յոյզ ճայնիդ միանալով ինձ լսելի ըլլային, ու զիս
յափշտակելով վայրկեան մը միայն երկնային բը-
նադաւառներն իմ առջև բռնային ու յաւիտե-
նականութեան լոյսն ինձ ցուցնէին . . .

«Ձեռքդ ուժգին կը թոթվէ հոգեկից եղբայրդ
ՎԱՀԱՆ»

Վահան առ Կարապետ Գեօրգի

«Մտերիմ բարեկամ

«Պ. Կարապետ Գեօրգի»

Մեր թղթակցութիւններն ընդհանրապէս սի-
րոյ վրայ ճառելով կը վերջացնէինք, այս բարի
սովորութիւնը չը մոռնալով այսօր ալ կուգամ
Բէթրսպուրիէ շարունակել իմ «Երաժշտային» թըզ-
թակցութիւնս . . .

«Բարեկամ, Ղազանէն ուղղած նամակէս մին-
ջև հիմայ ինչ որ ալ անցան իմ սիրոյս վրայ, տեղ-
եակ ես, այժմ շառունակութեան պիտի սկսիմ:

«Արդ, Մարիեայի ինձ ուղղած նամակի ընդ-
օրինակութիւնը ձեզ յղելով ձեր դատողութեան
կը յանձնեմ. բարեկամ կը հաւատամ թէ ընկե-
րութեան թշուառութիւնը բազմապատկող խել մը
ձէններ կան, որոնց կարգէն է նաև Վլատիմիր,
ո՞ւր որ երթայ, ուր որ ալ ըլլայ իր մահահոտ
ստուերը միշտ թշուառութիւն ու յուսահատու-
թիւն կը սփռէ. մեր դէմն այնպիսի վատ մէկն
ունինք, որոյ հետ սպառնալին ճակատամարտ չը

անխուսափելի է, այս սպառնացներ քու յատուկ
պաղարկւնութեամբ ի նկատի առնելով խորհուրդ
տուր ինձ ապագայ լուսելիք ընթացքիս վրայ կը
մտածեմ թէ այս վառանքն Մարիեայի ծնողաց
ներկայանալով միտքս յայտնեմ անոնց, եթէ իմ
առաջարկութիւն չընդունուի վերջնականութիւն
մը պիտի տամ մեր տաղտկալի փիճակին . . .
վճռական միջոցաւ մը . . . :

«Արկին» ձեր համազօր ու խոհուն խորհրդոցը
կ'սպասեմ:

«Ձեր անկեղծ ու սրտակից բարեկամ

«ՎԱՀԱՆ»

Մարիեա առ Վահան

«Պաշտելիդ իմ Վահան»

«Նամակդ մատառնջութիւնս ու ձանձրոյթս
փարատեց, զայն կատեայի ես կարդացի, որչափ
ուրախացաւ խեղճ աղջիկը երբ ինքն ալ նամակիդ
մէջ մասնաւոր տեղ մը գրաւած ըլլալը տեսաւ,
մանաւանդ մատանին զոր նուիրած էիր անոր շատ
մեծ խնդում պատճառեց, ալ խօսք չէր գտնար
իւր երախտագիտութիւնը մեզ յայտնելու . . . :

«Վլատիմիր, այդ վատը, միշտ պատնէշներ
կը կանգնէ մեր միութեանը առջև, կարծեմ այն
գիշերները որ զքեզ երազիս մէջ չեմ տեսներ, գի-
շեր ու ցորէկ լուսանկարդ ձեռքէս չիյնար, միշտ
կը համբուրեմ վսեմ ու լայն ճակատդ . . . բայց
. . . քանի նայիմ քու լուսանկարիդ վրայ ակա-

մայ սարսուռն մը կ'զգամ . . . ինչո՞ւ . . . քու
լուսաշող պատկերիդ ստուերին մէջ Վլատիմիրի
ուրուակածը կը տեսնեմ :

«Ո՛հ կը սոսկամ իւր ստուերէն իսկ . . . անոր
ներկայութիւնը ինձ մեծ տաղտուկ կը պատճառէ,
վայրկեան մը չեմ կրնար երեսը նայիլ , ջիղերուս
կը դպի ու վրտս մարելիք կուգայ . խոյս կ'տամ
իւր ներկայութենէն սակայն ստուերն զիս կը հա-
լածէ . . . »

«Հրէշը անցեալ օր Կատեայի յանձնած էր
ինձ ուղեակ նամակ մը զոր քեզ կը յղեմ : Ահա-
ւասիկ նամակն :

«Փափկանուշ օրիորդ

«Կին ըլլալ ու չը սիրել անկարելի է , չը սի-
րելն սիրտ չունենալ կը նշանակէ , իմ սէրս ար-
համարհելով ապացուցանել ուզեցիք թէ սիրտ
չունիք , բայց ոչ , դուք սրտերէն ամենէն ազնիւը
սիրող սիրտ մ'ունիք , իմ վարմունքս կերեայ թէ
ձեզ անաղիւս թուեցան , աշխարհ այնպէս է ,
հարուստ ըլլալ հսարտ ըլլալ կը նշանակէ , դե-
ղեցկութիւնն ալ մեծ հարստութիւն մ'է :

«Սիրելի Մարիեա , կը պաշտեմ դքեզ , ցոյց
տուր ինձ քու սէրդ , մի՛ մարեր սրտիս մէջ սիրոյ
կայծն որ կ'սկսի այդ ծաղիկ հասակիդ մէջ բող-
բոջիլ . . . քու մէկ կամքէդ կախեալ է իմ ապա-
գայ երջանկութիւնը կամ թշուառութիւնը :

«Այն օրուընէ ի վեր խոյս կ'տաս իմ ներ-
կայութենէս , որպէս թէ Ժիւլիէն վարակեալ լի-

նէի , որպէս թէ արեանդ ծարաւին ըլլայի . . .
ո՛հ հեռացուր մտքէդ այդ սնոտի՛ դաղափարներ ,
գիտցիր թէ օրիորդ մ'ես և սիրտ մ'ունիս ու սի-
րել կը պարտաւորիս . . . »

«Զքեզ յաւէտ պաշտող
ՎԼԱՏԻՄԻՐ

«Արդ՝ սիրելի Վահան , երբ հարկն կ'ստիպէ
պարտականութիւնն կը լռէ , աւելի նուիրական
բան մը նուազ նուիրական եղող բանի մը զոհելը
արդարութիւն չէ , երբ հարկ լինի առ ծնողս ու-
նեցած սէրս քու սիրոյդ կը զոհեմ . . . որ ինձ
համար աւելի նուիրական և աւելի կարեւոր է :
Միթէ՞ ես պարտաւոր եմ իրենց մէկ անխորհուրդ
վճուոյն անսալով իմ ամբողջ ապագան թշուառա-
ցընել ինձ հաճելի չեղած մէկուն հետ ամուսնա-
նալով . . .

«Խնդրոյն սոյն փափուկ վիճակին մէջ քու ա-
մենալուրջ խորհուրդդ հարկաւոր է մեր ապագայ
երջանկութեան համար :

Վահան առ Մարիեա

«Պաշտելի հրեշտակս Մարիա

«Վերջին յուսահատական նամակդ ստացայ ,
մի վհատիր , հաստատ կեցիր սիրոյդ վրայ , նա
քեզ պիտի պաշտպանէ ամեն տեսակ փորձութեանց
դէմ . ճշմարիտ սէրը մշտավառ ու բոցեր արծա-
կող հուր մ'է որ աշխարհի վրայ և ոչ մի բան
կարող է զայն մարել , մինչև իսկ մահն . . . ոչ

ծնողացդ բռնութիւնը, ոչ Վլատիմիրի վրէժխնդ-
րութիւնը և ոչ ալ պատուոյ զգացումն մեր միու-
թեան արգելք մը կրնան ըլլալ, երբ հարկն ըս-
տիպէ պարտականութեան ձայնը կը լռէ, ըսիր,
չատ իրաւացի է այդ խօսքդ, ուրեմն ի հարկին
կրնաս արհամարհել ծնողացդ բռնութիւնը, որ
անարդար է. Վլատիմիրի վրէժը՝ որ աննշան է.
գալով պատուոյ զգացումին, աւելի լաւ կը լինէր
որ մեր միութիւնը ծնողական յարկին ներքեւ լի-
նէր քան թէ օտար յարկի և թերեւ օտար երկրի
մէջ. . . : Ընկերութիւնը մեզ համար արդար
դատաւոր մ'է. նա պիտի ըսէ մեզ համար «մարդ-
կութեան մէջ տիրող անհիմն նախապաշարմանց
դէմ մարտնչող քաջ զինուորներ, բռնութիւնը ար-
համարող ու խաւարին դէմ կռուող լուսաւորու-
թեան վեհ զինակիրներ, իրենց արդար դատը
կարող եղան պաշտպանել»։ Վիկթօն Հիւկօ իւր
մէջ դատը պաշտպանած միջոցին ըսաւ,

Qui a le droit a la force, et qui a la
force dédaigne la violence(*)
եւ ես պիտի համարձակիմ ըսել, Ով ունի զեւ-
րանք է . . . :

«Եթէ Տէքլօն առած լինէի գործերը ուրիշ
կերպարանք կառնուին և ամեն բան շուտով վերջ
կը գտնար, յուսանք»։

(*) Ով որ իրաւունք ունի՝ զօրաւոր է, և ով
որ զօրաւոր է կ'արհամարհէ բռնութիւնը։

«Բնութեանցս պատրաստութիւններով կըզ-
բաղիմ, որ երկու շարաթէն տեղի պիտի ունե-
նան, ըսել է մէկ ամիսէն ձեզ մօտ պիտի լինիմ,
ա՛հ քու շնչած օդդ պիտի շնչեմ . . . :

«Ջերմ համբոյրներ կը դրօշմէ
վարդանման այտիցդ
ՎԱՀԱՆ

Կարապետ Գէօրգիս առ Վահան

«Սիրեցեալ բարեկամ

«Պ. Վահան

«Մշտատե բոցեր ու մոխեր արձակող հրա-
բուլիս մը եղած է գրիչդ, (ինչպէս նաև սիրտդ
ալ) ինչ զարմանալի փոփոխութիւն . . . դու որ
սէրը տղայական բան մը կը համարէիր, այսօր ա-
նով կ'զբաղիս բոլոր կենացդ մէջ . . . մտածման-
ցըդ միակ առարկայն ան եղած է, ապագագ մոռ-
ցած, ներկայիդ անտարբեր, անցեալդ ալ չես
յիշեր . . . :

«Դու որ գեղեցիկ սեռէ քեզ ուղղած ակնարկ-
ներէ խոյս կ'տայիր ու զիս կը մեղադրէիր Հայ
օրիորդ մը սիրելու համար, արդ խօսէ տեսնեմ,
այսօրուայ ընթացքդ բոլորովին հակառակ չէ՞ քու
նախկին գաղափարացդ . . . ո՛րչափ փոխուած է
հոգիդ . . . ի՞նչպէս ապստամբեցար գաղափա-
րացդ ու խզիդ ձայնին դէմ՝ սիրելով օրիորդ
մը . . . Ռուս օրիորդ մը . . . :

«Բայց եղածը եղած է և ըլլալիքը պիտի ըլլայ, իմ խօսքերս անախորժ պիտի դան ձեզ, ինձմէ խորհուրդ կը խնդրես, ի՞նչ խրատ կրնամ տալ քեզ եթէ ոչ կրկնել — մոռցիր սէրդ, — դու ալ պիտի կրկնես, — անկարելի է մոռնալ սէրս որ կեանքս ըսել է. — ուրեմն ուրիշ խրատ մը տամ քեզ, լրջօրէն բժշկական դասերուդ հետեւելով Տէքլէ՞դ ձեռք ձգէ և յետոյ Մարիեաի ձեռքը խնդրէ իւր ծնողքէն, եթէ տան՝ շատ լաւ, իսկ եթէ չտան՝ առեւանգէ աղջկին քահանայի մը տուն և հոն հայկական պսակով կատարէ քու միութիւնդ, այս կերպով դու ալ ոռոսացած չես ըլլար»։

«Վլատիմիր ցած հողւոյ մը տէր ըլլալ կը թուի, այս ալ Մարիեայի նամակէն կը գուշակեմ, ցած հողիէ մը մեծ վտանդ չսպասուիր»։

«Սէրը շատ նախանձոտ է, կարծեմ Վլատիմերի համբոյրը դքեղ շատ մտածել կուտայ, անհոգ եղիր սիրելիս, չէ յաջողած համբուրել . . . նէրա սիրոյն վրայ կասկածի տեղի չունիս, եթէ կասկածիս մեղք գործած կը լինիս, ինչպէս կը կասկածէր Նէլմէ Լէլլէի սիրոյն վրայ» (*)

«Սիրելի բարեկամ, վերջին անգամ մ'ալ կըսեմ, եթէ սէրդ մարեւու միջոց ունիս՝ վայրկեան մը մի կորսնցնէր ջանա մարել զայն, ընազդում մը ինձ կըսէ թէ՝ Ձեր սէրը յաջողութեամբ չպիտի պսակուի և թէ վերջաւորութիւնը շատ տխուր

(*) Անգլիական նամականի — Մ. Մամուրեան։

պիտի ըլլայ, իբրև մտերիմ բարեկամդ կը գրեմ այս ամենը. խօսքերուս ուրիշ մեկնութիւն չտաս»։

Մնամ ձերդ միշտ բարեկամ

Էշմիածին

ԿԱՐԱՊԵՏ. ՔԵՕԼԷՆՑ

Մարիեա առ Վառան

«Պաշտելիդ իմ Վահան

«Խնդիրը աւելի կը կնճռուտի եւ եթէ նախազգուշական միջոցներու չը դիմենք աւելի պիտի դժուարանայ, առաջին տագնապն չ'անհետացած երկրորդ մը կը յաջորդէ անոր, զայս ուշադրութեանդ կը յանձնեմ, քու ներկայութիւնդ այս միջոցիս ստիպողական և հարկաւոր է»։

«Վերջին նամակդ իմ ձեռքը հասնելէն երեք օր վերջը գիշեր մը այցելութիւն տուաւ մեզ Վլատիմիր, այնպէս պատահեցաւ որ ես Ռոսէի հարկէի առաջնորդող յօդուածն կը կարդայի և ծընողքս ալ մտիկ կընէին, երբ Վլատիմիրի գալը լսեցի պաղ քրտինք մը ամբողջ մարմինս պատեց, մայրս դիմաւորելու գնաց և ես աթոռին վրայ անզգայ նստած մնացի, Վլատիմիրի ներս մտած սրահուն աչերս լրագրոյն յառած՝ արձանի պէս մնացած էի»։

— Բարի երեկոյ — այս անախորժ ձայնը ամբողջ մարմնոյս սարսուռ պատճառեց, մեքենաբար գլուխս վեր առնելով բարենն առի»։

— Կերեւայ թէ օրիորդը հետաքրքրական բան մը կը կարդայ .

— Ոչ, պատասխանեց հայրս, առաջնորդող յօդ-
ւածն կը կարդար :

— Ուրախ պիտի ըլլամ եթէ օրիորդը իւր ըն-
թերցումը շարունակէ :

— Եթէ ձեզ ձանձրոյթ չը պատճառեր՝ թող
շարունակէ :

— Ընդհակառակն անձա բարեբաղդ կը համա-
րիմ եթէ օրիորդին ունկնդիրներէն յետինն ըլլա-
լու պատիւն ունենամ . . . :

— Այդ դպրոցական լեզուն ես չեմ հասկնար ,
անշուշտ Մարիեաս լու կը հասկնայ , ճշմարիտ դու
գրադէտ լինելու յարմարութիւն ունէիր , բայց
այսօր զինուոր մ'ես :

— Միեւնոյն բանն է նպատակի տեսակէտով ,
թէ եւ միջոցներն տարբեր . գրադէտ մը իւր հայ-
րենեաց այնչափ ծառայութիւն կը մատուցանէ՝
որչափ զինուորն , գրիչն ու սուր հայենեաց փր-
կութեան համար մաշող երկաթներն են : Կը ներէ
օրիորդը որ երկարեցի խօսքս .

— Սկիզբէն սկսէ կարդալ Մարիեա , ըսաւ հայ-
րըս . Հակառակ կամացս հնազանդեցայ գրեթէ ան-
հասկանալի ձայնով մը շարունակելով , շատ ան-
գամ Վլատիմիր կ'ընդմիջէր , իսկ ես անտարբեր
ընթերցմանս կը հետեւէի :

— Որոշ կարգա աղջիկս , ըսաւ հայրս , Վլատի-
միրի ընդմիջումներէն օգուտ քաղելով :

— Օրիորդը կերեւայ թէ յուզուած է , ձայնը
կը դողդոջէ ու կ'օրօրի , քիչ մը հանգիստ առ-
նու և յետոյ շարունակէ . յարեց Վլատիմիր :

— Մարիեա , ի՞նչ ունիս աղջիկս , ինչո՞ւ այտե-
րդ այդչափ կարմիր ու աչերդ այդչափ վառ են
ըսաւ մայրս :

— Ոչինչ մայրիկ , ծանր հարբուխ մը կը նեղէ
ղիս :

— Եթէ կը նեղուիս՝ մի կարդար աղջկս :

— Մայր , քիչ մը հանգստանալու պէտք ունիմ ,
ընթերցումս չպիտի կրնամ շարունակել , գլխացա-
ւը զիս շատ կը տանջէ :

— Կը ներէք Պ . Վլատիմիր , օրիորդը հանգըս-
տանալու պէտք ունի , ըսաւ մայրս :

— Ազատ է մայր իմ , դժբաղդաբար յանգէտս
զինքը անհանգիստ ըրինք :

— Պահ մը առաջ բան մը չունէր .

— Հարբուխը մէկէն ի մէկ երբեմն ջերմ կը
բերէ :

— Կարելի է :

« Սենեակս ելայ եւ անկողին մտայ , երբ մայ-
րըս մեկնեցաւ անկողնէս ելայ և պատուհանին
առջև նստայ . մտածեցի թէ արդեօք Վլատիմիր
ի՞նչ պիտի խօսի իմ վրայ , կուզէի ամեն բան ի-
մանալ , զանգակը հնչեցուցի և Կատեայ մօտս
եկաւ :

— Կատեայ , ըսի , ինչ կընես ըրէ վարը եղած
խօսակցութեան ուշ դիր և յետոյ ինձ հաղորդէ ,

մի՛ տեսնուիր որպէս զի չղգուշանան :

— Շատ լաւ , բառ մ'իսկ չեմ փախցնէր :

Կատեայ մեկնեցաւ , արդեօ՞ք ինչ պիտի խօսին կըսէի ինքնիրենս , մտատանջութեան մէջ էի և անհամբեր Կատեայի կ'սպասէի :

Մի քանի ժամ վերջը Կատեայ ինձ պատմեց Վլատիմիրի և ծնողացս միջև եղած խօսակցութիւնը . ահաւասիկ .

— Օրիորդը սրտիս մէջ մասնաւոր տեղ մը դըրաւած է . իւր բնաւորութիւնը ինձ շատ սիրելի է , կըսէ Վլատիմիր :

— Ձեր ազնուութիւնն է որ այդպէս կը գնահատէ , բաւական հոգ տարի որ լաւ կրթութիւն մը առնու , տեսայ որ շատեր իրենց աղջիկները դպրոց կը խրկեն , հարկաւ օգուտ մը կայ որ կը խրկեն ըսի ինքնիրենս և Մարիեան օրիորդաց համալսարանը խրկեցի որ փայլուն քննութիւններ անցնելով թուղթ մ'ալ առաւ , կըսէ հայրս :

— Շատ լաւ էք ըրած , դպրոց չ'տեսնող աղջիկներ հիմակ տունը կը մնան , նոր երիտասարդներ կրթուած աղջիկներ կը փնտռեն , գրեթէ իմ փափաքս ալ այդպիսի օրիորդի մը հետ ամուսնանալ է , և պիտի համարձակէի ձեզմէ Մարիեայի ձեռքը խնդրել . . . :

Ծնողքս այս անակնկալ խօսքերուն վրայ կը չ'փոթին , մայրս որ աւելի փափուկ սիրտ մ'ունէր , կը պատասխանէ :

— Բայց դեռ փոքր է :

— Այդ պատճառ մը չէ , բաւ է որ յօժարիք զիս ձեզ փեսայացնելու :

— Ինչո՞ւ չէ , կը պատասխանէ հայրս , ձեզմէ աղէկը պիտի գտնամ , մանաւանդ ձեր աղնիւ բընաւորութիւնն ալ ի մօտոյ կը ձանչնամ :

— Շնորհակալ եմ ձեր ազնուութենէն :

— Բայց եթէ օրիորդը չի համակերպի՞ , կըսէ մայրս .

— Միթէ իր կամքէ՞ն կ'ախեալ է , տակաւին անսիրո՞ւ փոքր աղջիկ մը պիտի ելլէ ինքնիրեն բարձր խնդիր մը լուծել , խնդիր մը որ իր գըլխէն վեր և ծնողաց սպարոքն ու իրաւունքն է . մենք իրեն գէշ ըլլալը կ'օգտենք . . կըսէ հայրս :

— Անշուշտ չէք փափաքիր , մէջ մտաւ Վլատիմիր , անսիրո՞ւ աղջիկ մը միշտ իւր ընտրութեանը մէջ կը սխալի . ծնողաց կը վերաբերի իրենց աղջկանց յարմար լաւ փեսայ մը գտնալ : Գալով տարիքին , ես չեմ'աչդէր որ անպատճառ այսօր լինի , նախ նշանտուութիւնը կը կատարենք և մի քանի տարի յետոյ ալ ամուսնութիւնը . . . :

— Շատ աղէկ կըլլայ , կըսէ հայրս , նախապէս նշանախօսութիւնը կը կատարենք և այս առթիւ ալ սպրահանդէս մը կ'տանք մեր բարեկամաց որ կէս հարսանիք ըսել է :

— Այո , պարահանդէսը լաւ մտածեցիք :

— Պէտք է իմաց տալ Մարիեայի , կըսէ մայրս :

— Անշուշտ երբ ժամանակը դայ , կը յաւելու Վլատիմիր ուրախութեամբ :

— Այսօր Մայիսի մէջ ենք, պարահանդէսը ամուսնի մէջ տեղի պիտի ունենայ, ի՞նչպէս կըլլայ այս:

— Հոգ չէ՛, շատ պարահանդէսներ ամուսնի մէջ տեղի ունեցած են, մանաւանդ բացառիկ պարագաներու մէջ:

— Այո, ես ալ ներկայ գտնուած եմ, շատ լաւ գտած եմ, պատուհանները բաց լինելով օդն ազատ էլ և մուտ կը գտնէ և սենեկաց ապականեալ օդն՝ որ ալքօօլի և ծխախոտի մոլխէ և չոգիէ լցուած է կը մաքրուի և պարողք մաքուր օդ կը շնչեն, աւելցուց հայրս:

— Ուրախ եմ որ ձեր հաւանութիւնը չի զլացաք ինձ:

— Ձեր ապագայ ամուսնութեան համար գաւաթ կառաջարկեմ:

— Սիրով կընդունիմ:

Կատեայի կը հրամայեն շիշ մը Շամբունեայ բերել: Գաւաթներու իրարու բախման ճայնը մինչև սենեակս հասաւ, այն ատեն մտքով Ս. Բէթէրսպուրի կը թափառէի և զքեզ գրքերու մէջ թաղուած կը տեսնէի, տկար լոյս մը՝ որուն քարիւղը հատնելու մօտ էր գրեթէ՝ հազիւ նշմարելի կընէր դէմքդ, աչերէդ վրիժու կայծեր կը թափէին: Կատեայի ինձ մօտենալն իմ երզաներէս բաժնեց զիս, ամեն բան փոխուեցաւ, կատակերգութիւնը ողբերգութիւն եղաւ, երա՞զ մ'էր տեսածս թէ իրականութիւն, մինչև այժմ չեմ

համոզուած . . . այսօր որ կը գրեմ տակաւին չեմ ուզեր հաւատալ լսածիս, ծայրայեղ սկեպտիկեան մ'եմ դարձեր . . . , սէրը՝ ամեն բան մոռցնել տուաւ ինձ, հաւատք, յոյս խոյս տուին ինձ մէ և այժմ ո՛հ . . . յուսահատ և անհաւատ եմ:

«Զըպիտի գրէի ձեզ այս դէպք՝ քննութեանցը արգելք չըլլալու համար, սակայն խնդրոյն կարեւորութիւնը ստիպեց զիս գրել և եթէ կարելի լինէր խնդրել որ շուտով Ղազան վերադառնաս, ես միակ ոչինչ պիտի կրնամ ընել և ի՞նչ ընելիքս արդէն չեմ գիտեր:

«Ա՛հ լսեցի՞ր պարահանդէսն . . . գրիչս առաջ չերթար այդ բառը գրելու . . . մեր միութեան քայքայման առաջին քայլն այդ ըլլալ կը թուի . . . »

«Տա՛յր երկինք, որ քննութիւններդ յաջողութեամբ անցունելով՝ որուն աղօթող եմ, վաղ հոս հասնէիր ու զիս ալ ազատէիր այս մաշեցուցիչ վիճակէ . . . »

«Նամակս թրջեցաւ աչերէս հոսած արտասուքներէ, ալ կը վերջացնեմ գիրս ֆնալով՝

«Կարօտակիդ տեսութեանդ,
զՔեզ յաւէտ պաշտող
ՄԱՐԻՆԱ

Հայկանուշ առ Վահան

«Սիրելիդ իմ Պ. Վահան»

«Ցանկալի նամակներդ առի. ո՛րչափ չողոքորթեմ ու միանգամայն պատուել զիս, գիտես թէ հիւանդ եմ, սակայն ա՛հ, որչափ խտրապահանջ ես, հիւանդոտ մարմին մը, հոգի մը և հետեւաբար հիւանդ միտք մը ի՞նչ կրնայ գրել... եթէ ոչ հիւանդոտ գրութիւն մը որ գուցէ մահահոտ ալ լինի... կուզեմ խոստովանիլ վերջապէս թէ՛ հիւանդութիւնս աւելի հոգեկան էր քան մարմնական... ցաւն սրտիս մէջ է, երբեմն բոցեր արձակելով այրիլը և երբեմն ալ կանթեղի նման պլպլալով մարիլը կ'զգամ... բփռիկ մը չէ կարող բուժել իմ ցաւս, միայն դու կարող ես որոշել հիւանդութիւնս ու դարմանել... պիտի սպասեմ մինչև որ վերադառնաս ու զիս քեզիդ մանչէն դուրս հանես... ահ ո՛ր էր թէ չուտ հասնէիր, լուսինը սև ամպերու տակ ծածկուած է և արեգակն ալ մարը մտնելու մօտ, և վերջապէս, ա՛հ, կենացս վերջալոյսը սկսաւ։

«Այո, Լորտ Պայրընի երէկ և երէկի գիւցազնուհիներուն նման ահագին ալեաց բարձրաբերձ լերանց դագաթներն բարձրանալն անտարբեր աչօք կը դիտեմ և տակաւին չրթներէս սէր, աչեւէս սէր կը ժայթքի...»

«Զմիւռնիայէն յանձնարարած գիրքս ստացած եմ, սակայն չեմ զրկեր քեզ, նկատելով որ

քիչ օրէն Ղաղան պիտի վերադառնաս, յայնժամ միտտեղ կը կարգանք, տակաւին ես ալ չը կարգացի։ Ա՛հ ո՛ր էն այն գիշերները որ առտու կըլլային և մենք դեռ մեր ընթերցումը կը շարունակէինք... Գիտեմ թէ դու ալ ինձ նման ժամանակդ երազելով կ'անցնես, ուսանող մը միշտ երազող է, զայս փորձով գիտեմ, երբ դըպրոցի գրասեղանին վրայ կը նստէի երազել միայն գիտէի, ապագայ մը կը շինէի որ ես ալ կը զարմանամ այսօր երբ մտարերեմ... Հաշտ և Դէլ Բէլ Բէլ Բէլ մէջ միայն կարելի էր գտնել... և կը կարծէի թէ ամեն ինչ դըպրոցէն դուրս հանադիստ պիտի վայելէր... անմեղութեան երազներ... որ իմ ծանր վայրկեաններ ձեր սրաթուի թեւերուն վրայ բարձած կը թեթեւցնէի։ Եւ յիշաւի եթէ երազելն չըլլայ մեր կեանք անկարելի կը դառնայ։

«Դու գիշերուան իմ տխուր հառաչներու գողն ես եղեր... զայս քու առաջին նամակդ իմացայ, կը ներեմ քեզ, բայց երբէք չեմ ներեր որ երգես այն երգը, ինձ կը վայլէ երգել միայն Sometimes. Sometimes how near you are Some times. Sometimes how diar you are. Ղի հեռացողն դու ես և ոչ թէ ես։ Անհամբեր վերադարձիդ կ'սպասեմ, քու ներկայութիւնդ իմ վշտերս պիտի թեթեւցնէ և ո՛ր գիտէ թերեւս բոլորովին բուժէ...»

«Զքեզ յաւէտ յիշող
ՀԱՅԿԱՆՈՒԷ

Ը.

ԺԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

«Իր Բնայ մեկ և ճշմարիտ Բերբ Գեղացի
«Բարբ Էն Գորգաւոր Բանայ Գորգաւոր
«Բնայ Բարբ Էն Գորգաւոր Բանայ Գորգաւոր Էն Է»

Վահան իւր քննութիւնները փայլուն կերպով անցունելով աճապարանօք Ղազան վերադարձաւ, սրտի այնպիսի յուզման մէջ էր որ սիրահարք միայն կ'զգան զայս երբ երկայն բացակայութենէ մը յետոյ ինքզինքնին իւրեանց սիրուհեաց մթնոլորտին մէջ գտնեն... նորանոր յոյսերով և նորանոր փափաքներով լի սրտերն, ամեն ինչ աւելի գեղեցիկ և աւելի հաճելի կը գտնան... ինչպէս երկար բանտարկութիւն կրող դատապարտեալ մը իւր ազատութիւնը ողջունած օրն՝ դեղին դաշտերն կանանչ, միգապատ երկինքն պայծառ, մերկ ծառերն տերեւազարդ կը տեսնէ... երազ մ'է այս. յուսացողը կը խորհի, յուսահատն կերպէ՛ր։

Վահան ևս յուսահատ էր. ինչո՞ւ

Պատճառն ինքն ևս չէր գիտեր. միայն կերպէր, մենք որչափ որ գիտենք՝ Վահան նախանձելի վիճակ մ'ունէր իւր թեւին տակ հաւա-

տարիմ սիրուհի մը ունենալով, սիրուհի մ'որ ուխտած էր միայն գինքը սիրել...:

Եւ ի՞նչ կերպէր։

Կերպէր թէ՛ թէ և Մարիեա հոգւով ու մարմնով իւրն էր, սակայն իրենց միութիւնը օրինաւոր ամուսնութեամբ չը պիտի նուիրագործուէր. երկու միջոց կար՝ կամ ինքը Ռոստոմ-օրօթ և կամ Մարիեա Հոյ-լուստոմ-օրօթ ըլլալու էր։

Աստուծէ և ոչ մին կ'ընտրէր, խղճի ազատութիւնը յարգել իրեն համար նուիրական պարտաւորութիւն մ'էր։ Աւելի կ'ընտրէր մեռնիլ քան ազգութեաց ըլլալ. Վահանի ազնիւ և զգայուն սիրտը երբէք այս վատութիւնը չէր ընդուներ։

Քամոս-Քալիպայէ Հայէ Վեշաբ գրեթէ գոց էր ըրած և միթէ կարելի էր յաւիտեան իւր ճակտի վրայ կրել ազգութեացի սեռւ բիծն... և կամ Մարիեայի կրել տալ։

Կրնամ ուրանալ ես ի՞նչ պատերազմ,

«Մօրդ աթէ՛» իւրաքանչիւր հարազատ որդոս,

Ի՞նչ յետով պղծել ի՞նչ սորբէ առաջն

Աղօթաբացն ասէ՛ր լե՞զ վայրէ գողան։

Ձե՛ր, անհնար է աղբէն հրաշարուել,

Ինչպէս որ Տիւր սկիւրէն Բաժնել,

Սինլըրքը ինչ Զամ, արոր աւարած

Բայց ես լե՛զ լինել երբեք աղօթաբաց։

Այս էր Վահանի յուսահատութեան պատճառն որ իրեն միշտ երազել կըտար... Ապերջանիկ էր։

Յոյսը երջանկութեան բնազդումն է:

Հայկանուշ Վահանի գալստեան լուրն առնելով աշխարհ իրն եղած էր: այլ ևս՝ արեւը իրեն համար կը ծագէր: Վահանի երկար բացակայութիւնը սիրտը վիրաւորած էր, հոգին հիւանդ էր ինչպէս կը գրէր Վահանի. բայց այժմ քաջառողջ է. հակառակ իւր հիւանդոտ վիճակին այտերուն վրայ երկու կարմիր վարդեր բացուած են ժպիտն կը փայլի այդ մեղամաղձիկ դիմաց վրայ: «Խնդումը արեւին կը նմանի, մարդկային երեսէ՛ ձմեռը կարտաքսէ»): Եւ Հայկանուշ ուրախ էր . . . :

Վահան եկաւ, Հայկանուշի սրտին մէջ ալ ապրելու փափաքն վերակենդանացաւ. գիշեր ցերեկ անոր սենեակն էր (թէ և Վահանի այնքան հաճելի էր ցերեկ ատեն անոր ներկայութիւնը, վասն զի արգելք մ'էր Մարիեայի հետ տեսնուելուն): Իւր քաղցրահնչիւն ձայնով մեծ ախորժանօք և յափշտակութեամբ կը կարդար Սնգլէական Նամահանի կամ հայտ մը ճակատագիր, և երբեմն ընթերցումը ընդմիջելով կ'ըսէր ինչպէ՛ս է հետ բաղդատութեան կ'ելլէր. իւր խօսակցութեան նիւթը միշտ «Եր էր, բան մը հասկըցնել կուզէր Վահանի այլ էջր կարող . . . քանի մը անիմաստ բառեր թոթովելով խօսքն կը վերջացնէր և ընթերցումը կ'սկսէր . . .

Վահան իւր աչերը մէյ մը Հայկանուշի մէյ մ'ալ Մարիեայի վրայ կը դարձնէր, Մարիեա պատուհանին առջև նստած էր աչերն միշտ Վահանի

(*) Վերգործ-Հիւկօ

վրայ սեւերած: Երբեմն Վահան սրտին խորերէն ելած հառաչ մը կուլ կ'տար. իւր մտքին մէջ հարցապնդում մը կար, անշուշտ ինչդիր մը կար ուղեղին մէջ . . . կարծես կը հարցնէր ինքնին:

— Ո՛հ աւելի լաւ չէ՞ր լիներ իմ վիճակ, իմ ապագայ եթե փոխան Մարիեայի՝ Հայկանուշն սիրէի . . . , միթէ՞ Հայկանուշ ալ գեղեցիկ ու համեստ չէ, միթէ հայ չէ . . . հրապուրիչ տարիք մ'որ տակաւին լի է բազմայոյս խորհուրդներով ու ամբիժ երազներով . . . մաքուր արչալոյս, հրեշտակային հոգի . . . , Գերովբէներու պէս սպիտակ և բնհեղանման գլուխն միթէ չեն պսակեր փայլուն սեաւ մաղբրու գիսակներն . . . : Բայց, ո՛հ, ոչ . . . Մարիեա անմեղ է, անոր մահն իմ մահն է . . . իմ սրտի մէջ ուրիշ մը չըկրնար բոյն դնել, կը սիրեմ զինքը, այո՛՛ ճշմարիտ չէ՞մ, ուխտս յաւիտենական է, ես երբէք ուխտադրուծ չեմ լինիր:

Երբեմն ցերեկուան ճաշէն վերջը Վահան և Հայկանուշ միասին պտոյափ կելլէին, Հայկանուշ փոքրիկ տղու մը կամ դառնուկի մը պէս Վահանի առջև ուրախութեամբ ցատկելով կը վազէր ու կը վազէր . . . , ձիւնածաղիկ մը կը փնտռէր և գտնալով զայն Վահանի կը ներկայացնէր տրտմանոյ ժպիտով մը:

— Շատ կը սիրեմ ձիւնածաղիկը, ընդունեցէք իմ այս նուէր . . . , կըսէր:

— Սիրով կընդունիմ նուէրդ, աւա՛ղ որ վաղիւ զլտի թառախի . . . :

— Թառամեալ ծաղիկ մը քու ձեռացդ մէջ կը
փթթի իսկ :

— Որչափ կարելի է գգուշութեամբ պիտի պա-
հեմ զայն իբր յիշատակ մեր այսօրուան շրջագա-
յութեան և սիրոյն . . . :

— Այո՛ թող այս մեր սիրոյ նշանն և մեր այս-
օրուայ գրօսանաց յիշատակն լինի, շո՛ւր կը օրհնեմ
քեզանքդդ . . . :

Հայկանուշ մեծ նուէր մ'էր որ ըրաւ Վահանի,
կենացը մէջ սիրած բաներէն առաջինն ձիւնածա-
ղիկն էր, սենեակը միշտ անով կը զարդարէր և
պարտէզին մէջ պատրաստ ունէր :

Օր մը ցերեկուան ճաշէն յետոյ Վահան ա-
ռանձին էր իւր սենեակն. պատուհանին առջև
մտախոհ նստած էր, սենեակի դուռը երեք անգամ
դարձուեցաւ, Վահան այս բախման վրայ տխրեցաւ :

— Ա՛հ դարձեալ եկաւ, նորէն արգելք պիտի
ըլլայ խօսակցութեանս : Ի՞նչպէս ըսեմ Աստուած
իմ . բանալու է : Այս ըսաւ ու դուռը բացաւ, բայց
մեծ եղաւ զարմանքը երբ Հայկանուշը չը տեսաւ,
մեծ շունչ մ'առաւ :

— Ի՞նչ կայ Կարօ՛ (եկողն սպասաւորն էր)

— Աղա նամակ մ'ունիս քու սիրուհիէն

— Շատ լաւ, տուր ինձ :

Կարօ դուրս ելաւ. Վահան նամակն բացաւ
և հետաքրքրութեամբ հետեւեալն կարդաց որ ի
վերջոյ բարկութեան փոխուեցաւ, զի նամակն ձե-
ռացը մէջ ճղմելով գետինը նետեց :

« Սիրելի Վահան »

« Վլատիմիրի ներկայութիւնը ինձ դժոխային
տանջանք կը պատճառէ, անցեալ օր երբ իւր ներ-
կայութենէն խոյս կ'տայի, ահանջիս սա ճիւղա-
յին խօսքերն հասան—անիծեալ աղջիկ, ինչ որ
ալ ըլլայ վերջապէս դու իմ պիտի՛ ըլլաս—սոս-
կացի այս խօսքերէն որպէս մարդ սարսուռ կ'զգայ
շանթերու ու փայլակներու տեսարանէն . սարսա-
փահար հազիւ հազ կարողացայ ինքզինքս սենեակ
նետել :

« Այդ վատը կը ջանայ նշանախօսութիւնը
փութացնել և գուցէ ամուսնութիւնն ալ, որով-
հետեւ ծնողքս սկսան ճնշում բանեցնել իմ վրայ .
այս անիրաւ և անարդար ճնշումներու տակ թե-
րեւս օր մը ուժասպառ լինիմ . . . և այդ իմ
մահս պիտի լինի արդէն . . . :

« Գործելու ժամանակն հասած է, օգնու-
թի՛ւն . ի՛նչ պէտք է ընել շուտով ընելու է :

« Սիրուհիդ »

ՄԱՐԻՆԱ

Վահան գրասեղանի առջև նստաւ և սպիտակ
թուղթը առջևը պարզեց պատասխանելու համար
Մարիեայի, սակայն նոյն պահուն դուռը կրկին
զարնուեցաւ

— Այս ո՞վ է ըսաւ ինքնին .

Բացաւ դուռը, ներս մտնողը Հայկանուշ էր ,

Վահան չփութեցաւ, ի՞նչ ընէր հիմակ. շուարած մնաց: Հայկանուշ նշմարեց Վահանի վրդովումը, և յարեց:

— Կը ներէք, կերևի թէ նամակագրութեամբ դրազած էք. վերջը կը տեսնուինք:

— Շնորհակալ կըլլամ օրիորդ եթէ մի քանի վայրկեան զիս առանձին թողուլ հաճիք, բարեկամի մը նամակ գրել կը պատրաստուիմ:

— Շատ լաւ: Այս բաւ հայկանուշ և գգուշութեամբ ծուլով գետնէն ճզմուած նամակն գողտադողի առաւ. Վահան այս բանիս ուշադրութիւն չըրաւ, որովհետեւ գրիչը փնտուելու դրազած էր:

Հայկանուշ, այդ անրիժ էակը, առաջին անգամն լինելով իւր խզճին դէմ գործեց. Վահանի նամակաց գողն եղաւ, բայց սիրտն հանգարտ էր. որովհետեւ կասկածներ վաղուց արդէն պաշարած էին այդ անմեղ հոգին. և այդ կասկածներէ ազատելու համար խիստ փոքր (իրեն համար) յանցանք մը գործեց Վահանի ուղղուած նամակ մը գետնէն վեր վերցնելով. ի մի բան Հայկանուշ օրօթութեամբ նամակն առաւ և իւր սենեակն քաշուեցաւ:

Վահան չ'կրցաւ բան մը գրել. շատ քանաց բան մը գրել այլ ի զուր. միայն երկու տող գրեց և կարօթ յանձնեց: Ահաւաստիկ պատասխանն:

« Պաշտելիդ իմ Մարինա »

« Գրիչս յառաջ չեմքար ժամագրութիւն մը

եթէ կարելի է. այս գիշեր ժամը 8 ին միջոցները կ'ապասեմ հասարակաց պարտէզին մէջ: Զանաքեղ յարգել ժամագրութիւնը:

« Քոյդ սիրելի »

ՎԱՀԱՆ

*

**

Մեր աղնիւ ընթերցողք անշուշտ կը յիշեն առաջին հէջ զէջը. մը այս երկու խարտիչագեղ գըլուխներու խօսակցութիւնը:

Ընթերցողք կրնան վերստին հոն դիմել և կրկին ուշ գնել անոնց խօսակցութեան. մենք մեր վէպի շարունակութիւնը այդ մասէն պիտի սկսինք:

ՎԵՐՋ ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻՆ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Թ.

ՊԱՐԱԶԱՆԴԻՍ

«Մեր գիրքերն են հարաւ իւր
«Եւ իւր իւր իւր իւր հարաւ
«Եւ իւր իւր իւր իւր»

Ամառան գեղազուարճ գիշերներէն մին էր .
բայց ծառ լուսինն երկնքի վրայ կը փայլէր . Դա-
ղանի բնակիչը հետաքրքիր կը դիտէին սեսարան
մը ո՛ւր մեր ազնիւ ընթերցողը պիտի առաջնորդուին

Խորթովիչի ազարանքը չբեղալէս զարդա-
րուած էր . ազարանքի դռներն կանանչ տերեւնե-
րով և բազմաթիւ լազուերներով պնտուէր էին .
սենեակներն ու սրահներն լուսով համակ կը փայ-
լէին , և ծաղկեայ փունջեր ամեն կողմ կարելի էր
տեսնել , կահարասիներ ընտրանօք պարարա-
տուած էին . և կերուխումի յատկացեալ ամեն ինչ
ճոխ և առատ էր , նուազածուաց ընտիր խումբ
մը հանդիսականները կը դուարձայնէր . վերջապէս
ընտանեկան պարահամ զէսի մը համար ի՛նչ որ հար-
կաւոր էր պարարատ էր անդ :

Հանդիսականաց մեծագոյն մասը գինուորա-

կան երիտասարդ սպաներէ և կառավարութեան
պաշտօնեաներէ կը բաղկանար . որք իրենց սերճ
զարդերով և հոտաւետ մազերով և ոլորուն պե-
խերով գեղեցիկ սեռի հետ կը մրցէին . . . , իսկ
գեղեցիկ սեռը իւր բնական փափկութեան և գե-
ղեցկութեան հետ միացնելով արհեստական ճաշա-
կաւոր արդ ու զարդ մը երիտասարդաց աչերն կը
չլացնէր :

Սպիտակազգեստ օրիորդաց ադամանդեայ օ-
ղերու և մանեակներու լուսաշող փայլն և մատ-
ղաշ կուրծքի վրայ երկու ծաղկեփունջերու ճիւղ-
մէջ տեղը իւր բոյնը դրած վարդը՝ երկնային
էակնէր երեւակայել կուտային մեզ . սիրատենջիկ
երիտասարդներ պահ մը սոխակներ դարձած կ'ու-
տոստէին այն ճիւղերու վրայ ոյր վարդն զրերնը
կ'ներշնչէր . . . :

Բաժակներ սկսած էին ձեռնէ ի ձեռին ման
դալ , երազոտ գլուխներ հեշտալից ոգիին ազդե-
ցութեան շնորհիւ ուրախ՝ իրենց դոյութիւնն իսկ
մոռցած էին :

Ոմանք իրենց գաղափարալիցներու հետ խումբ
րեր կազմած կը վիճէին և կամ նորեկներու վրայ
դիտողութիւններ կընէին . ոմանք հետաքրքիր խօ-
սակցութեան մը մասնակից էին , վերջապէս ամեն
խումբ իր խօսակցութեան նիւթը ունէր : Նորեկի
մը ներկայացումը գլուխները յինքն կը դարձնէր .
ամեն խումբ իր մէկ անդամն կը յուսար գտնել .
և երբ ներկայացողին հետ ծանօթութիւն չունե-

նային հետաքրքիր ուշ կը դնէին նորա անունն ու պաշտօնը հասկընալու և այս իրենց խօսակցութեան նիւթ կը մատակարարէր որ երբեմն վիճաբանութեան ալ կը փոխուէր:

Շատեր խօսակցելով պարահանդիսի կարգաւորութեանց վրայ խիստ կանոնաւոր և խիստ ճոխ ու չուայլ կը գտնէին և ոմանք ալ իրենց խօսակցութեան նիւթ քրտնէին նշանախօսութիւնը:

— Ո՛հ, որչափ բազդաւոր է Մարիեայն, կըսէր մին, որ ընտիր երիտասարդ աղայ մը պիտի ունենայ իրեն ամուսին:

Բայց Վլատիմիրը ի մօտէ ճանչցողներ Մարիեայի վրայ կը ցաւէին և կ'ափսոսային . . . :

Մէկէն ի մէկ ձայները դադրեցան և լռութիւնը տիրեց ամբողջ սրահի մէջ: Եւ գլուխները դէպ ի դուռն ուղղուեցան: Ներկայացնողին խորթ ձայնը հնչեց:

— Պ. Վահան Բաթրերունի, ուսանող բժշկութեան և օրիորդ Հայկանուշ ամիրզեանց, դուստր Հայ վաճառականի՝ ի Ղազան քաղաքի:

Թաղէոս աղա տկար լինելով չէր կրցած ներկայ գտնուիլ:

Ամենուն ուշն նորեկաց վրայ դարձան անձկանօք կ'սպասէին թէ՛ որ խումբէ պիտի ընդունուէին. մեր ընթերցողաց այս ծանօթ անձնորդ ներկայք ողջունելով՝ սրահին ձախ կողմի անկիւնը յառաջացան և հոն նստող բարեկիրթ օրիորդներէ և երիտասարդներէ մեծավայել ընդունելու:

Թիւն դտաւ. Այդ խումբը Խրիսթովիչի և մի քանի երաւի ընտանիքներէ կը բաղկանար:

Հետաքրքիր անձեր զարմանօք իրարու կը հարցնէին թէ՛ « ինչու այս աշխարհայներու այսչափ մեծ ընդունելութիւն կընեն »:

Այս ընտիր խումբին մէջէն չքեղափայլ օրիորդի մը աչերն կարմրեցած էին, կարծես թէ գիշերն ի բուն արտասուած էր, սակայն դէմքը ո՛չ տոգոյն և ո՛չ ալ յոգնարեկ էր. գրեթէ ինքն իր վրայ կըքալ սրտագրաւ թախծութիւն մը և հոգեյոյզ մեղամաղձութիւն մ'ունէր . . . , նայուածքը փեք և միայնգամայն վրէժ կը յայտնէր, տխուր և մըտախոհ նստած էր այդ խումբի մէջ գրեթէ լուռ ու մուկ: Յանկարծ ուշաբերեց և կասկածոտ աչերն իր չուրջը բոլորեց՝ երբ Վահանի անունն լսեց. յուսոյ և ուրախութեան չողեր փայլիլ բսկըսան նէրա մեղամաղձիկ դիմաց վրայ. հրեշտակի մը պէս թեւերը բացաւ և Վահանի ձեռքը սեղմեց ուժգին, եթէ Վահան զայն ետ չըմպէր թերեւս զինքը գրկէր:

— Ա՛հ, որչափ անխոհմ կը վարուի, կ'ըսէր ինքնիրեն Վահան, պիտի մատնէ սէրը . . . :

Վահան՝ Հայկանուշի հետ՝ Մարիեայէ չատ հեռու նստաւ որվհետեւ կը տեսնէր որ ամենուն ուշադրութիւնը իր վրայ էր դարձած: Հայկանուշի դառնալով:

— Ի՞նչպէս գեղեցիկ է տեսարանն, ըսաւ

— Գեղեցիկ բայց ձանձրացուցիչ ալ է:

— Ի՞նչու

— Վասն զի անծանօթ և օտար դէմքեր շատ կան : Եւ ինքնիրեն կըսէր , « Ա՛հ , չեմ խաբուիր նամակն իրն է եղեր , կը սիրէ . Վահանը . . . » Աստուած իմ , Մարիեա Վահանը սիրէ և . . . Վահան ալ Մարիեան . . . » :

— Ի՞նչ կըլլայ . միթէ՞ ևս ալ քեզի պէս անծանօթ չեմ այս ընկերութեան :

— Բայց ի՞նչպէս անծանօթ . . . , այդ ի՞նչ ընդունելութիւն էր որ ըրաւ քեզ Մարիեա . . . :

— Խրիսթովչի ընտանիքէն և սա երկու ապանելոյն դատ ոչ ոք կը ճանչնամ , տե՛ս երաժշտութիւնն սրտերն կը հրահարէ և անդառներն կ'ուզեն որք իւր հոգեյոյզ շեշտերով :

— Բայց Մարիեա ինչու այդչափ տխուր է . իր ուրախ ըլլալու օրն է . այս հանդէսը քայլ մ'է դէպ ի երջանիկ ապագայն . դիմացը վրայ , հաղիւ զսպուած տխրութիւն մը կայ որ այս ուրախութեան հետ միացած է սակայն առանց անոր մասնակց ըլլալու . . . :

— Արդէն . զինքը միշտ վշտահար ու տխուր դտած եմ . . . , ո՛րքիտէ թերեւս ամուսնութեան պատճառաւ տխուր է , որովհետեւ շատ հարսեր տեսած եմ որ իրենց պատկազրութեան գիշերը յորդահոս արտասուքներ թափած են , բայց Խա՛ւս իրենք ևս չեն գիտեր . այդ Խա՛ւսն ապառախանն ամեն ժամանակ գիւրիին չէ գտնալ :

Վահան ստիպուած էր այսպէս խօսել , զի մի գուցէ Հայկանուշ կասկածի իր վրայ :

Մարիեայի տրամանոյշ և ազերսարկու ակնարկը Վահանի սիրանոյշ նոյուածքին պատահեցաւ : Կարծես Մարիեա իր այս ակնարկով ներդաշնակ էր ինդերէր այս հանդիպին հերսսունհին ըլլալուն համար :

Նուազն վա՛ւ մ' սկսաւ ածել , ոտքեր ընաղդմաօր սկսան շարժիլ և պարն սկսաւ , երաժշտութիւնն մոգիչ ոգի մ'է կարծես քսրն իսկ տեղէն կը շարժէ :

Վահան վշտահար աչօք կը դիտէր Մարիեան որ վլատիմիրի սառ թիւերուն մէջ իբր անկենդան դիակ մը կը շարժէր . . . , վլատիմիր դո՛ւ և ուրախ էր , կարծես մոռով :

— Անէ՛քեալ աղջիկ , վերջապէս դո՛ւ ի՞նչ եղար :

Մարդս շատ քիչ անդամ կը մոռնայ իւր առաջին թշուառութեան և առաջին ուրախութեան տպաւորութիւնը . Վահան թէ և հանդարտօրէն կը դիտէր այս ամեն դարձուածք սակայն ինչ՞որ չէին անցնէր անոր մտքին . նախանձն ու վրէժը՝ փութորիկ կը հանկին այդ թշուառ սիրահարի գանկին մէջ . . . : Կուզէր մէկ հարուածով փճացնել ամեն բան և Մարիեան իւր սրտին պաշտելի միակ արարածը՝ ազատել այդ գազանի ճիրաններէն . . . :

— Բա՛ց նէ ի՞նչ է միշտ . ի՞նչ . . . ո՛ր բան կարող է զօյն ինձմէ ըստնել . . . ա՛հ մահուան ահարկու թիւոց տակ իսկ մենք իբար պիտի պաշտենք . . . այդ վտար միթէ՞ առաւել ահաւելի է քան զմահն . . . :

Պարը դադարեցաւ . Մարիեա սրահէն դուրս ելաւ Վահանի հասկցնելով որ իւր ետեւէն գայ :

Մարիեա փոքր ննջասենեակ մը մտաւ , Վահան ևս անոր հետեւեցաւ , ճրագն կէս մը դոցելով , դուռն ալ փակեցին :

Այս բանի ոչ ոք ուշ դրաւ , միայն Հայկանուշ կասկածեցաւ : Սիրոյ մէջ փոքր կասկած մը կը նմանի այն կայծին որ ահագին բամախակէ կոյտի մը մէջ կ'լցնայ և երթալով կայրի այդ կոյտ առանց կարելի լինելու մարել դայն . . . կոյտը սիրտըն է , կայծը կասկածն . Հայկանուշի սրտին մէջ լցնող առաջին կայծն՝ նամակն եղաւ , այն նամակն զոր Վահանի սենեակէն դողցաւ . . . :

Վահանի Մարիեայի միջև հետեւեալ խօսակցութիւնը տեղի կունենար ննջասենեակին մէջ .

— Սիրելիք իմ Վահան . կրնայիր երեւակայել այսպիսի տեսարան մը , զիս Վլատիմիրի թեւոց մէջ տեսնել . . . :

— Է՛հ . ինչ ընենք պարագաները այդպէս բերին , բայց միշտ հպարտ եմ վայելելով քու սէրդ , սէրդ ինձ տալով՝ կեանք տուած եղար .

— Բայց մեր ապագան ի՞նչ պիտի ըլլայ . ծնողքս խրատ ընդդիմութիւն կընեն . առանց զքեզ մատնելու քիչ շատ հասկցուցի իրե՛նց թէ՛ — քէն քէն օ՛հ , աղաչելս , պաղատիլս , սպառնալիքս առ ոչինչ համարեցին և անդրդուելի մնացին իրենց խորհրդոց վրայ . վերջապէս ինչպէս որ կը տեսնեք բռնութեամբ նշանախօսութիւնը կը կատարեն . . .

— Մինչև այս կէտը հասաւ . Բայց շարունակութիւնը պիտի տեսնենք .

— Ի՞նչպէս

— Շատ պարզ առաջարկութիւն մը ծնողացդ և կամ տեւանդ .

— Վերջապէս ի՞նչ որ ալ ըլլայ շուտ գործել պիտի տեսնենք . ամուսնութիւնն ալ փութացնել կը ջանան .

— Վատահայիր ինձ . ամեն բան գոհել քեզ համար , մեր ապագայի երջանկութեան համար . պատրաստ եմ : Մի՛ չե հիմայ սիրոյ դառնութիւնները վայելեցինք , լիայոյս եղիր որ ասկից վերջն ալ նորա քաղցրութիւնները պիտի վայելենք , ամուսնագեղեցիկ վարդն ալ իւր փուշն ունի . . . : Սրահ երթանք որպէս զի մեր բացակայութիւնը կասկածի տեղի չտայ :

— Ո՞վ պիտի կասկածի .

— Թերեւս ծնողքդ . Թերեւս Վլատիմիր . գուցէ Հայկանուշ . . . :

— Մեկնինք ուրեմն

— Այո՛ , միշտ ատելութիւնդ ցոյց տուր Վլատիմիրի . գուցէ զինքը վհատեցնես :

— Արեւոյ մէջտեղէն քիչ մը առաջ ինչպէս

— Ես ալ կաշխատիմ Վլատիմիրի յոյսերն ոչընչացունել :

Պարն կրկին սկսած էր . ամեն ոք իւր պարընկերունին ընտրած էր . Վլատիմիր յուսահատ չորս կողմ կը վաղէր Մարիեան գտնելու համար . կատարած էր զի պարն սկսաւ և զեւ Մարիեան չեկաւ ,

բարիութեամբ դուռը կը յառաջանար երբ Մարիեա ներս մտաւ :

— Ո՞ւր ես, սլարն շատոնց սկսաւ, ըսաւ վլատիմիր :

— Պարտաւոր չեմ հաշիւ տալ քեզ :

— Բայց լաւ իզտես ի՞նչ տղայական է այդ վարձուքդ :

— Երբեք տղայական չէ՛, յաւիտեան արիտի տեսմ' քեզ :

— Օգուտ մը չունին քեզ համար . . . հնազանդիւն պարտիս :

— Ոչինչ կրնայ իմ դիտաւորութիւնս փոխել :

— Սակայն, չափը անցուցրի, անկիրթ,

— Դու որչափ անկիրթ ես որ անկիրթի մը թեւը կը խնդրես :

— Շուտով կը վարժուիս . տակաւին տղայ ես . ամօ՛թ է, թեւդ տուր : Հանդիսականք զմեզ կը կը դիտեն :

Մարիեա ալ չը դիմադրեց, պարողաց ուշը գրաւած էր :

Վահան՝ Ռուս սպայի մը միջոցաւ՝ ծանօթացած էր Խրիսթովիչի ընտանեաց, և այս առթիւ Մարիեայի հետ մասնաւոր տեսակցութիւններ ունեցած էր : Վահան կը յարգուէր այդ ընտանիքէն :

Արշալոյսը ծագեցաւ, առաւօտ էր, սլարահանդէսն ալ վերջացաւ, կոշնականք մեկնեցան իրենց հետ տանելով լաւ տպաւորութիւններ :

Հայկանուշ միայն գէշ տպաւորութիւններ կը-

րած էր . խիստ տխուր էր, սիրտին մէջ կեանքը կրծող և մաշեցնող ակտ մը ծնած էր — նախանձըն — . և այնչափ գրաւուած էր նախանձէ որ աչերն Վահանէ չէր բաժներ :

Հայկանուշ հիւանդացած էր :

Ժ.

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Սէւս հեռ + Էմիլիան Գրիգորեան է :

Պարահանդէսն միջոց մ'եղած էր Մարիեայի՝ փոխան սիրոյ՝ ատելութիւնն հրահելու : — Ատելութեամբ կազմուած ամուսնութեան մը ապագան ի հարկէ ամենաթշուառ կը լինի — կըսէին անոնք որ Մարիայի առ վլատիմիր ատելութիւնն նշմարած էին :

Նշանախօսութենէն վերջը պսակադրութիւնն ալ՝ պիտի փութացնէին . վլատիմիրի փափաքն էր այս՝ որուն Մարիեա ընդդիմացած էր, սակայն խեղճ աղջկան գլխուն շանթերու պէս իրարու կը յաջորդէին՝ բռնութիւն, ճնշում և անագորոցն սպառնալիքներ : Ի՞նչ ընէր, իւր միակ մտիթա-

րիջն՝ Կաթե՝ ևս ճամբուած էր հակառակ իւր
այնքան, որ չանաց. թշուառ Մարիեա գիշերնե-
րըն ի բո՝ նորա համար կարտասուէր. որովհե-
տեւ Ի միայն հաւատարիմ սպասուհի մը չէր,
այլ գաղտնապահ խորհրդակից մը, վշտերը թե-
թեւցնող խրատատու մը, պահապան հրեշտակ
մը, և վերջապէս գանձ մ'էր զոր կորոյս. . . :

Իսկ Վահան դժուարին կացութեան մը մէջ
կը գտուէր՝ տակաւին ուսանող մ'էր, իւր ապա-
գան շատ մեծ և ընդարձակ կրնար տեսնել, բայց
ներկային մէջ ոչինչ ունէր. . . :

Մարիեա գիտնալով Վահանի այս վիճակը
անկէ օգնութիւն մը չէր կրնար յուսալ իւր ար-
դար դատի պաշտպանն միայն ինքն էր անոք
և անօգնական :

Բայց Վահան այլ ևս չկրնալով դիմանալ Մա-
րիեայի թախանձան օց, Ս. Բեթերսպուրի կրթա-
լէն առաջ փորձ մ'ըրաւ Խրիսթովիչէն Մարիեայի
ձեռքը խնդրելու :

Սոյն մտադրութեամբ առաւօտ մը պատրաս-
տուեցաւ Մարիեայի ծնողաց ներկայանալ. մինչև
դրան առջև գնաց այլ չը համարձակեցաւ դուռ ո
բախել ու ճամբան շարունակեց, սիրտը՝ զինքը
անհանգիստ ընելու չափ կը տրոփէր. . . , որովհե-
տէր դառնալ ու դուռը զանել. դարձեալ չը յա-
ջողեցաւ, իւր սրտի բարբախիւնը կրկնապատկեցաւ,
յուզուեցաւ Վահան և ալ որովհե վերջ տալ իւր
այս անորոշ և տարաամ վիճակին :

— Ի՞նչ որ ալ ըլլայ հետեանքը, որոշում
ի դործ պիտի դնեմ, շուտիկին բերանը երթայ
Վլատիմիր շունը որ իմ դիմացս ելաւ. զայս քաւ
և դրան գանգակը հնչեցուց :

Դուռը բացուեցաւ. Վահան աճառարանօք
վեր ելաւ, սենեակ առաջնորդեցին զինքը, Մա-
րիեա հոն չէր : Իւր յուզումը և շնչառութեան
դժուարութիւնը հազիւ գտպած, կարող եղաւ ան-
հատկանալի կերպով թոթովել :

— Բարի լոյս :

Մարիեայի հայրը կը զարմանար Վահանի այս
անակնկալ այցելութեան վրայ. թէյը պատրաս-
տեցին :

Վահան թէյ մը և սիկառ մ'տանելէ վերջ,
իւր յուզումը քիչ մը հանդարտեցուց. և իւր նը-
պատակն յայտնելու համար ինչ կերպ սկսելուն
վրայ կը մտածէր : Սկսեց խօսիլ :

— Բարեբաղդութիւն մ'է ինձ զձեզ հոս գըտ-
նելս. հերեցէք որ զայս պատեհ առիթ սեպելով՝
իմ և ձեր բարեկաւութեան համար առաջարկու-
թիւն մը, խնդրանք մը համարձակիմ ներկայացը-
նել ձեզ :

— Պարոն չգիտեմ ինչ խօսելիք կրնաք ունենալ
ինձ, պատասխանեց Խրիսթովիչ քաղցրութեամբ :

Վահան քիչ մ'ևս համարձակութիւն առաւ :

— Տէ՛ր. թոյլ տուէք որ անկեղծութեամբ խօ-
սիմ. և բարեհաճեցէք, խնդրեմ, խոստանալ ինձ
թէ դուք ևս անկեղծ օրէն պիտի պատասխանէք :

— Կը խոստանամ պարոն : Խրիսթովիչ հետաքրքիր եղաւ :

— Առաջարկութիւն մ'է որ ձեզ պիտի ընեմ, խնդրեմ եթէ իմ այս առաջարկութիւն շահաւոր թուի ձեզ, ինչպէս համոզել պիտի ջանամ, մի' մերժէք . . . :

— Բայց պարոն կրնա՞ք խօսիլ . խոստացայ անկեղծ լինել :

— Թերեւս յանդուգն այլ արդարացի առաջարկութիւն մ'է թերեւս . դուցէ վշտանաք ալ . . . :

— Համբերութիւնս կը հատցնէք պարոն . ինչ որ է ձեր միտքը այն ըսէք, ըսաւ Խրիսթովիչ բարկութեամբ, բարկութիւն մ'որ աւելի հետաքրքրութիւն էր :

— Սօսեցէք պարոն, ըսաւ Մարիեայի մայրը . Վահան կը վախէր որ աննպատակ պատասխան մը տան իւր առաջարկութեան, խռովեալ, քանի մը բռնէ լուռ կենալէն վերջը շարունակեց .

— Թերեւս մերժումով մը պիտի տապալէք իմ յայտեր . ասոր համար կաղաչեմ պաղարկելութիւնը մի ձգէք ձեռքէ : Դուք հարուստ եւ մեծ ընտանիք մ'էք Ղազանի մէջ . ես, ինչպէս որ գիտէք ուսանող մ'եմ . ներկայս թէ եւ անգոհացուցիչ բայց ապագաս մեծ եւ փայլուն է . իբր բարեկիրթ սննդ կը պարտաւորիմ խօսիլ ձեզ՝ թէ միտքս դրած եմ . . . ամուսնանալ այն օրիորդի հետ զոր պիտի սիրեմ ամենէն անկեղծ սիրով . . . , այն եռանդաւ զին եւ սրբազան Երով որ վաղանցուկ յօժարու-

թեանց չը նմանիր . . . ամուսնութեան խորհուրդը այն ատեն սուրբ եւ մեծ կըլլայ երբ ամուսինք զիրար սիրել գիտեն . . . :

— Բայց պարոն, միայն սիրոյ վրայ կը ճառէք, ի՞նչ . . . :

— Կը ներէք, տէր, սրտիս մէջ բան մը չը պիտի պահեմ, այո՛ . ամեն ինչ պիտի խոստովանիմ, որովհետեւ ձեր եւ իմ երջանկութիւնը ձեր մէկ որոշումէն կախեալ է . . . , թոյլ տուէք որ իմ առաջարկութիւն արդարացնելու համար մի քանի խօսքով լուսաւորեմ խնդիրը . . . , դիւրին է ձեզ որոշում մը տալ, բայց կրնայ հապճեպով եւ բարկութեամբ տրուած որոշում մը անարդար, անիրաւ ըլլալ . . . , ինչպէս կըսէ Վ. Հիւկօ, Այո՛ն Բէլ Դոգմաթիստն է այն է Ոչ, Կրնաք մէկ վայրկեանի մէջ երկու անմեղ հոգիներ երջանկացնել կամ թշուառացնել, դուք եւս անբաժին չ'մտաւոր . . . Ո՛հ հաւատացէք որ երանութեան անսպառելի գանձեր եւ դրախտային հեշտութիւններ կան սիրոյ վրայ հիմնուած ամուսնութեան մէջ . . . : Այո՛ սրտի բոլոր ուրախութիւնները, բոլոր պաշտումները, բոլոր զօրութիւնը եւ բոլոր սէրը այդ ամուսնական կենցաղին մէջ կամփոփուին :

Չը գիտեմ կրցի՞մ համոզել ձեզ թէ ամուսնութեան մէջ սէրը առաջին տեղն կը գրաւէ . եւ թէ յաջողեցայ՝ ներեցէք որ բուն առաջարկութիւնս ներկայացնեմ . . . :

Անտեղի է նկարագրել այն յուզումը զոր Վա-

հանի խօսքերն պատճառեցին Խրիսթովիչի և իւր կնոջ։ Սիրել աղջիկ մը և անոր հետ սիրարանել ո՛ր Աստուած իմ, ո՞՞՞նչի մ'էր անոնց համար. ամուսնութեան մէջ սիրոյ կարեւորութիւնը ասացուցանող նկարագիրն, այն ճշմարիտ սիրոյ արտայայտումն, փոխանակ Խրիսթովիչի գութն ու գորովը շարժելու, դաղանային բարկութեամբ մը գոչեց։

— Չափ ու սահման անցուցիք, առաջարկութիւն մ'ունիմ ըսիք սկսաք «բէկաշա» բաներու վրայ ճառել. նպատակդ ի՞նչ է։

Վահան «բէկաշա» բառին վրայ ստատիկ բարկացաւ, և թէ Մարիեայի աղերսական գէմբը և արտասուօք լի աչերն չը յիշէր. . . արժանաւայել կերպով պիտի պատասխանէր,

— Ձեզմէ ոչ նուազ համարձակ պիտի ըլլամ. պարահանդէսի արարողութիւնը լմնցաւ, որով հաշակել ուղեցինք թէ Մարիեա նշանուած է Վըլատիմիրի հետ։ Բայց ցաւալի է խոստովանիլ թէ ամուսնութիւնն ալ նոյն ուրախութեամբ չը պիտի կրնաք ընել. . . սլատճաւը կուգէք անշուշտ. . . , Մարիեա Վլատիմիրը չը սիրէր և որ աւելին է կատէ ալ. ատելութեամբ շաղուած ամուսնութեան վերջը ի՞նչ պիտի ըլլայ. աններդաշնակութիւն կենաց, խռովութիւն, ատելութիւն և անսլարկելի տութիւն պիտի յաջորդէ անոր։ Դուք ձեր դատակաց՝ փոխանակ երջանկութեան թշուառութիւն կը պատրաստէք տգիտարար. ո՛ւր սէր չ'էայ հոն կեանք չ'կայ։

— Բայց քեզ ի՞նչ պէտք կը սիրէ կամ կ'ատէ։

— Ի՞նչպէս նախապէս խօսեցայ, իմ առաջարկութիւնն ոչ միայն ինձ այլ և ձեզ կը վերաբերի, արդար որոշում մը ձեզ և զիս երջանիկ պիտի ընէ։

Խրիսթովիչ պահ մը մտածելէ և խոր մտածելէ յետոյ թողուց որ Վահան շարունակէ։

— Պէտք է համալուր թէ Մարիեայի վեհ խանդաղատութիւնը, իւր զգացումներու ուղղութիւնը կ'երաշխաւորէ որ չը սիրած ու ատած անձի հետ ամուսնանալը կենդանի մնանիլ է անոր համար. . . ամուսնացնել զինքը այդ անձի հետ, կարող էք, բայց անոր գերեզմանը վաղիւ ձեր ձեռօք բացած կըլլաք. չը գիտնալով անշուշտ կը կործնէք թէ անոր երջանիկ սպադայ մը կը պատրաստէք մինչդեռ երկիւղալի ասկերջանկութեան կը մատնէք զինքը. բարձր կրթութիւն մ'առնել տուիք, տեսէք որչափ մեծ բարիք մ'ըրիք անոր. դպրոցը մարդու սիրտը կ'ազնուացնէ և դաղափարները կը մաքրէ և մտային կարողութիւնները կը սրէ, արդդուք ի՞նչպէս կը համարձակիք պահանջել անկէ որ իրեն ատելի եղող անձի մը հետ ամուսնանայ. . . , անձ մը որ իրօք ալ ատելութեան արժանի է իւր անբարոյականութեամբ։

— Եւ մոռնաք պարոն թէ այդ կերպ խօսելով իմ պատուոյն կը դպիք, ըսաւ Խրիսթովիչ յօնքերը պլստած։

— Բաւ լիցի. ձեր պատուոյն դպիլ մտքէս անդամ չ'անցուցի. ինչ որ ճշմարտութիւնն է այն

կը խօսիմ, ի հարկին ապացուցանելու սրայմանաւ։
Ձեր շահն իմ շահն հետ համերաշխ գտնելով՝ ձեր
օգտին համար ևս կը խօսիմ։ այո՛ Մարիեա վր-
լատիմիրը կատէ և հոգւով ուրիշ մը կը սիրէ...

— Մարիեա՛ ուրիշ մը կը սիրէ՛... ո՛վ է
այն «բէկա» որ հրապուրիչ խոստումներով խաբած
է աղջկա, պոռած Խրիսթովիչ ոտքի վրայ ելլելով,
ո՛ւր է Մարիեան, կանչեցէք։

— Մի բարկանաք։ ամեն բան պիտի խօսիմ,
Մարիեայի պէտք չունիք։

— Ո՛չ, ո՛չ, կուզեմ շուտով հասկնալ այդ սը-
րիկային ո՛վ ըլլալը...

Վահան սրիկաներու իրարու ետեւէ կրկնուիլը
լսելով բարկացաւ, բայց նկատի առնելով Խրիս-
թովիչի անկրթութիւնը և կոշտութիւնը, ան-
տարբեր իւր խօսքը շարունակեց։

— Այո՛, ուխտած են իրարու համար ապրիլ և
մեռնիլ իրարու համար... պէտք է ալ խոս-
տովանիլ թէ Մարիեա զիս կը սիրէ և...

— Մարիեա զքեզ կը սիրէ, գոչեց մոլեգին
Խրիսթովիչ։

— Այո՛ ես ալ զինքը կը սիրեմ, պատասխանեց
Վահան պազարիւնութեամբ։

— Մարիեան... գոչեց առաջութեամբ մայրը։

— Լըջութեամբ կը խօսի՞ք, պարոն, ըսաւ Խը-
րիսթովիչ։

— Կատարեալ լըջութեամբ։ և այսօր ձեր մօտ
եկայ անոր ձեռքը խնդրելու համար։ այ՛ կամ ոչ

ձեր այս մէկ բառէն կախեալ է մեր բոլորին եր-
ջանկութիւնը կամ թշուառութիւնը։

— Ա՛հ Աստուած իմ, ի՛նչ կը լսեմ... գոչեց
մայրը մարեղու վիճակի մէջ։

— Շուտով տունէս դուրս ել։ գոչեց բարկու-
իեամբ Խրիսթովիչ։ կը մեռցնեմ զինքը և քեզի
զէս «բէկա» մը չեմ տար։

— Եթէ կուզես Մարիայի մահն տեսնել։

— Մարիեան վար կանչեցէք շուտով։

— Զի՞ն ուզեցիք, հայր իմ, ըսաւ Մարիեա սըր-
ոպուզութեամբ։

— Քեզ ուզեցի, շուտ ըսէ, կը սիրես այս ֆա-
շէի «բէկա» իբր ամուսին կընդունի՞ս քեզ։

Մարիեա ելեքտրական ցնցում մը զգաց երբ
լսեց ֆաշէի «բէկա» խօսքը, աչերն փակուեցաւ,
չիակի նման անշունչ գետինն փռուեցաւ, մայրը
շուր բերելու վազեց, Խրիսթովիչ շուարած մնաց։

Եղած անմիջական դարմաններու շնորհիւ Մա-
րիեա իւր աչերն կէս մը բացաւ, ծնողքն քիչ մը
ազատ շունչ առին, զի կը կարծէին թէ Մարիեա
յանկարծամահ եղած է... Վահանի խրատներուն
անաւարդ անկողին դրին զայն։

Մարիեա աչերն կրկին փակեց, և քնացաւ,
կէս ժամ յետոյ զառանցել սկսաւ։

— Վահան... մի խօսիր... մեր արեանը
ծարաւի... հրէշներ են... կը սիրեմ զքեզ...
հոգիս ես... անուշ մայր... ինչո՞ւ... զար-
չելի... սրի՛շայ... Վահանը Աստուած իմ...։

—Ատուած իմ, կը սիրէ զինքը . . . ճշմարիտ է եղեր, գոչեց Խրիսթովիչ դունաթափ:

—Այո՛, մեր սէրը տղայական չէ գոչեց Վահան, Մարիեան Վլատիմիրի հետ մշտնջենաւորապէս կապելէ առաջ լաւ մը խորհեցէք, հայր մ'էք մայր մ'էք, ձեր պարտքն է երջանիկ ընել ձեր զաւակունքը, այս է ձեր հոգն, դուք թէև անոր կեանք տուիք՝ բայց այդ կեանքն—Սէրը—ջնջելու իրաւունքը ձեզ տրուած չէ:

—Անկարելի է ձեր միութիւնը, նախ որ օրինաւորապէս ուրիշի մը տուած եմ, ամենուն հըռ-չակեցի թէ աղջիկս նշանեցի Վլատիմիրի հետ, —ես պատույ տէր եմ, ի՞նչպէս կրնամ նշանը ետ ընել և ձեզ տալ, մանաւանդ որ ուսանող մ'էք և ոչ-օրթոտօքս:

—Պատիւնիդ վտանգի տակ չկրնար իյնալ, դուք պէտք է ձեր աղջկան կեանքն ազատէք:

—Երկար բարակ խօսելու ժամանակ չունիմ, քեզ աղջիկ տուողներու կրնաս դիմել:

—Շատ լաւ, ձեր թշուառութիւնը դուք ձեր ձեռքով կը պատրաստէք, վերջը ամառսալը ոչինչ կարժէ . . .

Ժամանակը շատ սահած էր, կէս օր էր, Վահանի դուռն ելլելու միջոցին Վլատիմիր ծովային տղայի մը հետ ներս մտաւ, ցերեկուան ճաշը Խրիսթովիչի ընտանեաց հետ ընելու համար նախապէս հրաւիրեալ էր:

Վահան Վլատիմիրի բարեք առանց ասնելու կայծակի արագութեամբ դուռն թաւ:

ՃԱ:

Հ Ի Ի Ա Ն Դ Ս Ի Ր Տ Մ Ը

«Ինչպէս հաշիւն հաշուաւորութիւններն ալ մարմնը
«հետաքննութեան հարաւորութեանը չը պիտի տեսնուի,
«եթէ մասնաւոր և արդիւններ օր մը կ'ապ լինոյրէն
«կենդանութեան արաւ, ինչպէ՛ս վերադարձնի մը
«ը պիտի կողմնորոշէ բարձր և վեր գիտցումներս—
«Բնականութիւն մէջ»

Մի քանի շաբաթներ անցած էին այն խօսակցութեան վայր՝ որ Վահանի և Խրիսթովիչի միջև տեղի ունեցաւ, այն օրուան տխուր յիշատակը Վահանի սրտին մէջ միշտ վառ կը մնար Մարիեայի ծնողաց կողմ և աննպաստ պատասխանը փոխանակ Վահանի սէրը մարեղու ևս առաւել հրահրեց:

Սյլ ևս ո՛ր ևէ յոյս մնացած չէր, զի Մարիեա այն օրէն ի վեր չէր տեսնուած, ոչ պատուհանին առջև ոչ դռան և ոչ ալ ծառուղիներու մէջ: Երկիւղ, վարանում և մտատանջութիւն պաշարած էին զՎահան, կեանքն անոր համար անկարելի իր մը դարձած էր, ժամերով անձկութեամբ պատուհանին առջև նստած կը յուսար թէ վարդոյրին տակէն ժպիտ մը պիտի թռչէր և պիտ

գար հանգչելու իւր հոգւոյն մէջ... այլ աճաղ
ի զուր աչերն դէպի պատուհանն կուզողէր, պա-
տուհաններն միշտ գոց և վարադոյրներն ալ իջե-
ցուցած էին :

— Ի՞նչ եղած էր Մարիեա այն անիծեալ օրէն
ի վեր, ինքնին կը հարցնէր Վահան : Կատեան չի-
կար որ իրեն լուր մը բերէր հաւատարիմ սպա-
տուհի մը սիրահարաց համար դանձ մ'է, թէ եւ
կորուսած չէր այս դանձ, սակայն չէր կրնար օգ-
տակար ըլլալ, զի Թադէոս աղայի տունն ընդու-
նած էին զայն :

Կատեայ փոխան Մարիայի Հայկանուշի կը ծա-
ռայէր, անգամ մ'ալ ոտք չկրնէր ապրմանաւ :
Խրիսթոփիլի տունէն արտաքսուած էր :

Վահան այդ կարճ ժամանակամիջոցի մէջ զգա-
լի կերպով նիհարցած էր, ամեն վտանգ առ-
ջինչ համարելով կուզէր անգամ մ'ալ Մարիեան
տեսնել :

— Ա՛հ, հայրական բռնութիւնը թոյլ չտար որ
անգամ մ'ալ տեսնեմ ներա հրեշտակային դէմքը
... բայց... ոչ, Մարիեայի սէրը վազանցուկ չէ...
սակայն ինչու երեք շաբթուան մէջ գէթ անգամ
մը, այո՛, անգամ մ'ալ չտեսնուեցաւ... :

Միայն Մարիեա չէր Վահանի մտատանջութեան
առարկայն, Հայկանուշ եւս իւր մտածման ա-
ռարկայ էր եղած, խեղճ Հայկանուշ պարահան-
դէսի գիշերէն ի վեր անկողնոյ կը ծառայէր, բժիշկի-
նէր անոր հիւանդութեան ինչ լինելը տակաւին

առած չէին, օր ըստ օրէ կը նիհարնար, խօսե-
ալ իսկ անկարող էր... իւր մայրը անկողնոյն
նոտ, թաշկինակն արտասուաթորմ աչերուն տա-
ած ժամերով կարասուէր :

Կատեայ Խրիսթովիչի ապարանքէն արտաքսուե-
լն ի վեր Հայկանուշի կը ծառայէր, ներա հիւան-
ութեան միջոցին գթութեան քոյրէ մ'աւելի հոգ-
ւ խնամ կը տանէր, սիրովից խօսքերով ներա տա-
նանելի ժամերը կը թեթեւցներ... պահապան
հրեշտակ մ'էր կարծես :

Հայկանուշի հիւանդութեան անձանօթ մնալը
Վահանի մեծ հոգ կը պատճառէր, իր բժշկական
խիստ քիչ հմտութեամբը կը ճգնէր հիւանդու-
թեան ինչ ըլլալը գիտնալ, այլ զուր ջանք : Վա-
հան Մարիայի և Հայկանուշի կրկին հոգերով ծան-
րաբեռնեալ այլ ևս իւր անձի տէրը չէր... Երբ կը
պատրաստուէր դուրս ելլել Կատեայ ներս մտաւ,
անհամբեր էր խմանալ լուր մը Մարիեայի և թէ
Հայկանուշի վրայ և առ այս ըսաւ :

— Ի՞նչ լուր Կատեայ :

— Հայկանուշի վրայ կուգեմ խօսիլ :

— Ի՞նչ, նոր բան կայ :

— Այո՛, կարի նոր և տարօրինակ :

— Տարօրինակ... պատմէ, Կատեայ, ի՞նչ կայ :

— Հայկանուշի հիւանդութեան ախտանշանը
երեան ելաւ :

— Ի՞նչ ախտանշան :

— Այո՛, բժիշկները թէ և անկարող եղան, բայց
ես գտայ զայն :

— Անհամբեր եմ կտաեալ, ինչպէս տեղեկացար :

— Պատահմամբ . . .

— Պատահմամբ . . . ի՞նչ է հիւանդութիւնը :

— Սրտի հիւանդութիւն :

— Սրտի՞ . . . բայց չեմ հաւատար, անկարող ես զայն հաստատելու :

— Ախտանշաններն զայն կապացուցանեն :

— Բայց ինչպէս կարելի է այդ . . . ես որ բժշկութեան վրայ քիչ չափ հմտութիւն ունենալով կարող չեղայ հասկնալ ինչպէս նաեւ միւս բժիշկները զարմանք, եթէ ճիշտ է ուրեմն մեռած ըսել է :

— Այո՛, այդ լաւ գիտէի, ցաւ ի սիրտ կըսեմ թէ Հայկանուշ վաղուց կը մեռնէր եթէ . . . բայց ինչ հարկ կայ երկար խօսելու . . . Հայկանուշի հիւանդութիւնը մահաբեր է . . . սրտի հիւանդութիւն մը :

— Կաղաչեմ չուտով ըսէ, ի՞նչ տեսար, ո՞ւրիշ հետեցուցիր զայդ :

— Պատմեմ ուրեմն, Հայկանուշի անարին մօտ մտախոհ նստած էի և կը ցաւէի իւր նորաթիկութեան վրայ որ այնքան կանուխ կը թաւաճէր . . . : Հետո կը խօսակցէր, բայց քիչ մը վերջը քնացաւ, քանի մը վայրկեան յետոյ իւր քունը որ ի սկզբան հանդարտ էր խռովեցաւ, մի քանի անգամ անունդ տուաւ, տալով գէղձն անոռացաւ և կարծես խղճի խայթ է մը ճնշուելով բանդադուլէց . . . :

— «Ներէ ինձ . . . Վահան, ներէ . . . անմեղ եմ ներէ որ զքեզ կը սիրեմ . . . ո՛հ . . . այո կը սիրեմ . . . իմ էութիւնս, իմ հոգիս . . . դու ես . . . միայն դու կրնաս ազատել (այս միջոցին Վահան գունաթափեցաւ, թալկութիւն մը պատեց իւր դէմքը և ամբողջ մարմնով սառսուր մ'զգաց) դուն կրնաս ժպիտով մը ինձ կեանք . . . տալ : Քու մէկ անուշ նայուածքդ . . . կենացս արչալոյսն եղաւ . . . և ի՞նչ . . . ա՛հ . . . Մարիեան . . . ա՛հ կենացս վերջալոյսը փութացուց : (Վահան կրկին և կրկին սարսուռաց, այս վերջի խօսքեր ելեքտրականութեան պէս արագ ազդեցին) սիրտս հիւանդ է . . . զի թափուր է այն . . . դու կրնայիր լեցնել այդ պարապը . . . կը սիրեմ . . . զքեզ Վահան . . . և կը ներեմ քեզ, զի ան . . . մեղ . . . ես . . . :

«Ապա քանի մը անհասկանալի բառեր ևս թռթռովեղով կրկին խոր քնոյ մէջ ընկղմեցաւ : Սրդ սիրելի Վահան, գիտեմ թէ այս տխուր յիշատակ զքեզ կարի պիտի անհանգիստ ընէ և խիղճդ կրծելով կեանքը քեզ դառն պիտի երեցնէ . . . սակայն պէտք է գիտնաս որ մարդաստան պիտի լինիս եթէ դարման մը չընես, հիւանդութիւնը ինչպէս կը տեսնէք «բոյն հիւանդութիւն» մ'է ակտանշանն է «հիւն» :

Վահանի ոտքերը իրար կը բախէին, ջերմ բռնուածի պէս վրան դողմ'եկաւ, աչերն փակեց . . . և շրթներն շարժեց :

— Ա՛հ ինչ կը լսեմ . . . արեւօք երազ մը չէ

այս . . . Հայկանուշ զիս կը սիրէ՛ . . . ո՞վ Աստուած իմ . . . Մարիեան սիրելիս գիտնա՞յ . . . ա՛հ Կատեայ կը նուաղիմ, քիչ մը ջուր :

Կատեայ շուտով դաւաթ մը ջուր հասցուց, Վահան տագնապալի վայրկեանն անցուց, բոլորովին սթափեցաւ :

— Յուսահատիլ պէտք չէ՛, ես քաջ գիտեմ թէ կը պաշտես Մարիեան բայց Հայկանուշ ալ գրեզ կը պաշտէ . . . կարող ես զայն գերեզմանի եզերքէն ի կեանս վերադարձնել :

— Ի՞նչ կընամ ընել Կատեայ, Մարիեան կը պաշտեմ :

— Շատ հեշտ է, Հայկանուշի սէր կը կեղծես մինչև որ ինքզինքը գտնայ :

— Կեղծաւորութիւն մ'է այդ, անկարելի է, այլ ես ինձ կը մնայ ողբալ իմ կենաց վրայ :

— Գիտցիր սակայն որ քեզ համար հոգի մը ժամանակէն առաջ գերեզման կը մտնէ, դու մարդասպան լինի՞ս . . . ես որ քու սիրտդ լաւ կը ճանչնամ երբեք չեմ հաւատար :

— Կը հասկընամ միտքդ Կատեայ, կը հասկընամ, պիտի ջանամ մարդասպան չը լինիլ սակայն ոչ անձնասպա՛ն :

— Անձնասպանութիւն, Աստուած իմ, կրկին մարդասպանութիւն մ'է այդ, կը մոռնաք թէ Մարիեա ալ մաս մը մ'ունի ձեր կեանքէ, և թէ քու մահդ անոր ալ մահը ըսել է . . . հապա Հայկանուշ :

— Ըսէ ուրեմն Կատեայ ի՞նչ ընեմ, շուարեր մնացեր եմ :

— Գերեզմանի ցուրտ գրկէն երկու կեանք միանգամայն աղատելու համար միակ միջոց մը կայ գիտէ՞ք արդէն թէ Մարիեա ալ Հայկանուշի նման անհասկանալի հիւանդութեամբ մը կը տառապի :

— Մարիեա՞ ալ հիւանդ է :

— Այո՛, ճիշտ Հայկանուշի պէս :

— Ո՛հ, անոր բացակայութեան պատճառը հիմայ կը հասկնամ . . . դուն ուստի՞ իմացար Կատեայ :

— Տօքթէօն Միքայէլօֆը որ Հայկանուշը կը դարմանէ, պատմեց թէ Մարիեա ալ ճիշդ Հայկանուշի նման անծանօթ հիւանդութեան մը զոհ կերթայ . . . եթէ :

— Է՞, եթէ :

— Եթէ միջոց մը, աղդու միջոց մը չը գտնուի :

— Աստուած իմ :

— Ինձ միտք դրէ՞ք, ես միակ միջոց մը կը տեսնեմ այդ երկու հրեշտակները մահուան անողորմ ձիրաններէն փրկելու համար . . . այսինքն բժշկաց իմացնել պէտք է հիւանդութեան շարժառիթը — Սէրը, եւ գուցէ այդ կերպով կարելի լինի ուրիշ ձեւակերպութիւն մը տալ դարմանման :

— Կը փափաքիմ այդպէս ընել, բժշկաց հազորդել գաղտնիքը, ո՛հ ի՞նչ դժբաղդ աստղի տակ եմ ծնած . . . մտքէս երբեք չէր անցներ այս, Հայկանուշ զիս սիրէ՛ . . . և երկար ժամանակ իր

սէրը ինձմէ ծածկէ . . . հիմայ կը հասկնամ իր խօսակցութեան մէջ եղած վարանումներու և շիտթութիւններու պատճառն . . . դրանտ անջն ետ տղիւր , ահ , ճիշտ է , կը սիրէ զիս , բայց Մարիանն ի՞նչ վիճակի մէջ է արդեօք :

— Կըսեն թէ լաւ է :

— Կատեայ կազաչեմ միջոց մը դադիր Մարիայի վրայ ստոյգ տեղեկութիւն մ'առնելու :

— Կը քանամ , Տէր :

— Շնորհակալ կըլլամ Կատեայ , գնա Հայկանուշի մօտ , նէ քեզի պէտք ունի , անոր պահարանիչ հրեշտակն ևս , հսկէ միշտ վրան : Քրօջմէ մը տուելի կը սիրեմ գինքը , բայց ինքը զիս , Աստուած իմ , իրը սիրահար մը կը սիրէ , ահ ինչպէ՞ս , սէրկէ հասկցած է մեր գաղտնիքը :

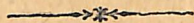
— Հառաչը մարդուս սիրտը կը մաշեցնեն , քնաք բարեաւ պարտն :

— Եթէ աս բարեաւ Կատեայ :

Վահան ուշաթափ մնաց : Կատեայի մէկնելէն վերջը ինքնին կը վիճէր . . . Լորիւրինթոսի մէջ էր , իւր անջն ունէր ծանրակշիւ և կնճռոտ խրնդիր մը որոյ լուծումը մօրին դօր տալով չէր կարող լուծել :

— Մարիան ի՞նչ Հայկանուշ — այս էր ահա զինքը տանջող խնդիրը , որոշում մը պէտք էր , սով պիտի տար այդ վճիռ . ի՞նքը . . . անհնար էր . . . :

Ի վերջոյ քաղաք արձակեց այդ ծանր վճիռը թէ սիրել Մարիանն :

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0108783

